

VIGILIA

1 9 7 6
o k t ó b e r

Paskai László:
**Assiszi Szent Ferenc
a Zsinat utáni egyházban**

Klempa Sándor:
**Tragikum az Ószövetség
világában**

Vida Tivadar:
**Temesvári
Pelbárt és kora**

Széll Margit:
Exodus és Megérkezés

Doromby Károly:
A Lefebvre-ügy

Hegy Béla:
**Egyház, közösség,
demokrácia**

Szántó Konrád:
Rákóczi és a ferencesek

Jakus Lajos:
**Rákóczi
Önvallomásainak kiadása**

Tarbay Ede:
Bergman filmművészete

Gertrud von Le Fort:
**Karneváli Miasszonyunk
(elbeszélés)**

10

Ósze András grafikája

SZÉLL MARGIT	Exodus és Megérkezés — — — — —	649
HEGYI BÉLA	Egyház, közösség, demokrácia — — — — —	653
GALAMBOSI LÁSZLÓ	Menekülés (vers) — — — — —	659
KLEMPA SÁNDOR	Tragikum a Szentírás tükrében (III.) — — — — —	664
PASKAI LÁSZLÓ	Emlékezés Asszisi Szent Ferencre a Zsinat utáni egyházban — — — — —	670
VIDA TIVADAR	Temesvári Pelbárt kapcsolata kora társadalmával —	671
SZÁNTÓ KONRÁD	Rákóczi és a ferencesek — — — — —	679
MAJOR-ZALA LAJOS	Ottihontalanságunk imája, Ima gyermektelenség ellen, A Béke győzelméért, Szívre olvasó ima (versek) — —	684
ŐSZE ANDRÁS	Szent Ferenc, a mi mérföldkövünk (reprodukció) —	686
JAKUS LAJOS	Rákóczi Önvallomásainak kiadása — — — — —	687
VARGA IMRE	A II. Rákóczi Ferenc tiszteletére emelt kolozsvári diadalkapuról — — — — —	691
KUTAS KÁLMÁN	Fennsíkon, Arany János, Berzsenyi-émlékmű, Zenélt szíve a fának (versek) — — — — —	697
TARBAY EDE	A próbára tett közönség. Egy életmű gyűjtőpontja: Bergman Rítusa — — — — —	699
GERTRUD VON LE FORT	Karneváli Miasszonyunk. Velencei legenda (Fordította Kiss László) — — — — —	704
SZILI LEONTIN	Lepkeszárnyon. Emlékezések (4.) — — — — —	710
SZIRMAI ENDRE	Kosztolányi Dezső (vers) — — — — —	712

AZ EGYHÁZ A VILÁGBAN

A Lefebvre-ügy (<i>Doromby Károly</i>) — — — — —	660
--	-----

NAPLÓ

Siki Géza: A megragadott pillanat — 713; *Tóth Sándor*: Kis Magyar Uzuális — 716; *Költő* — fehérben — 717; *Tájékozódás* — 718 és a hátsó II. borítón; *Idegen nyelvű tartalomjegyzék* — 719; *Számunk írói* — 709.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-438; 173-933 Postacím: 1364. Budapest. Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számlá száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest V., József nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 11,80 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1950 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 12,— Ft. Előfizetés: egy évre: 140,— Ft, félévre: 70,— Ft, negyedévre: 35,— Ft.

Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

EXODUS ÉS MEGÉRKEZÉS

A Szentírás eseményei — akár konkrét történeti helyzetnek értelmezzük őket, akár általános emberi állapotot személyesítenek meg — minden idők embere számára súlyos mondanivalót rejtenek magukban. Vallásos értelemben pedig azt jelentik: *Isten találkozni akar népével, az emberrel.* Izrael a mindenkori Isten-találkozás reményében és várakozásában él, ez teszi teljessé életét, és történelme sajátos módon egybeszövődik a hit eseményeivel.

Izrael mindennapos istenélményeiben mi is részesedhetünk. A Szentírás üzenete minta lehet a mai ember számára, aki istenkapcsolatát inkább belülről akarja átélni. Ezért napjainkban mind gyakrabban veszik elmélkedés tárgyául a Szentírás eseményeit és egyéniségeit. Maria Kassel, a münsteri egyetem teológia-professzora módszeresen meglátatja életünk nagy szimbólumait a Szentírásban, és ezzel úgy mutatja be a Biblia rejtett kincseit, mint a lélek mélyéből feltörő alaptörekvéseinket. Az ő útmutatásával választjuk elmélkedésül az *Exodust, a kivonulás jelképét* (vö. Abrahams Exodus, Diakonia, 1975/6. 364-374).

Az *Exodus*. — A kivonulás gyakori témája az Ószövetségnek. Ez az elnevezés nemcsak Mózes második könyvét jelenti, az egyiptomi kivonulás történetét, nemcsak a nomád népek szokásos eseményeit írja le, hanem az adott helyzeten felül mélyebb jelentése is van.

Ábrahám exodusától kezdve a kivonulás mindig Isten népe megszületését jelzi (*Ez* 16,4—7). Isten szinte maga nemzette népét (*MTörv* 32,5—10), *így lett Atyja*, ki gyermekeit egész úton szeretettel és gondoskodással kíséri az ígért földjére (*Kiv* 3,7—10; *Oz* 11,1; *Jer* 31,6; *Iz* 63,16). Ez az exodus az üdvösség záloga és feltétele. Isten kiszabadítja népét az asszírok veszedelméből (*Iz* 10,25 kk), a babiloni pusztulásból (*Jer* 16,14k; 107. *Zsolt* 31—35.). Izrael a pusztában mindig újra megtalálja igazi életét: találkozását Istennel, akiről a letelepedés jólétében ezután könnyen megfelelkezik (*Oz* 2,16; *Jer* 2,2k). Ezért előbb-utóbb ismét tovább kell vonulnia.

A kivonulás Isten népe számára tehát azt a lelki szükségletet is jelenti, hogy egyik életállapotból átlépjen a másikba, az újba. Ekkor feltárul, nyitottá válik arra, hogy átélje léte transzcendenciáját. Ha összehasonlítjuk a különféle bibliai exodusokat, kitűnik, hogy minden esetben egy régi, túlhaladott életforma önkéntes elhagyásáról van szó. Ezt az elhagyást nagy egyéniségek kezdeményezik és vezetik. Olyanok, akik képesek a „tömeg”-ellenállást leküzdeni és az új életformáért mindent kockáztatni. Ezzel a gesztussal nemcsak a trespdeketet, hanem önmagukat is felülműlják, úgy, hogy teljesebben önmagukká válnak. Az exodusnak különféle fokozatait találjuk meg a Szentírásban. Vannak időszakos kivonulások. A pusztta csendjébe mennek imádkozni, böjtölni, megtérni. Így tett Keresztelő János, ezt az ősi szokást követte Jézus, és példájára a későbbi szentföldi remeték is, akik a pusztába vonultak. A teljes exodusban az egész nép útra kel, hogy új hazát keressen. A teljes elszakadásnak ebben az állapotában Isten népe nemcsak önmagára talál, hanem Istent is mindig magasabb fokon érti meg. Teljesebbé válik istenképe: a törzsét védelmező Jahve a világ Urává és teremtetőjévé lesz. A népét harcában erősítő Úr elnyeri a mindenható szellemi Isten alakját. Ezek a fokozatok ismétlődnek meg az ember lelki elmélyedésében is, amikor a tisztultabb vallási élet, a magasztosabb istenkép születik meg lelkében.

Ábrahám. — A kivonulások nagy személyiségei közül Ábrahám, üdvtörténetünk ősatya áll legközelebb hozzánk. Ábrahámnak nincs állandó arculata, pergő filmkockákban tudjuk igazán megismerni. Egyszer azt olvassuk, hogy *kivonul* a pusztába, majd Egyiptomba *menekül*, aztán Betelnél találkoznak vele, amikor éppen *sátrat ver*. Egyszer *felmegy* Moriia hegyére, aztán *visszavonul* Gerarba. Állandó mozgását nem igazolja elégségesen nomád életmódja. Valami belső ösztöke hajtja, hogy sokáig nem maradhat egy helyben. A leírt külső események megfelelnek a belső történéseknek. Az állandó helyváltoztatásnak szimbolikus jellege van: Ábrahám eseményeiben tükröződik, hogy Isten miként érinti meg az ember lelkét, miként újí, serkenti tovább. Belső élményei túlnőnek a

történeteken, és ezért kiemelhetők Izrael köréből. Bolyongásaiból kirajzolódik a teljességre vágyódó ember sorsa, aki egész életében útban van önmaga igazi értelmének megtalálása felé. Minden viszontagságon át végül is eljut ahhoz az emberi mélységhez, ahol felfogja Isten igazi valóságát. Ezt a utat a Teremtés-történet 12. fejezetének alapmotívumai foglalják össze:

„Vonulj ki földedről, rokonságod köréből és atyád házából arra a földre, amelyet majd megmutatok neked. Nagy néppé teszek, megáldalak és nagyra tisztelem nevedet s te magad is áldás leszel. Megáldom azokat, akik áldanak téged... Általad nyer áldást a föld minden nemzetsége. Ábrahám tehát elköltözött, ahogy az Úr megparancsolta neki” (12,1—4a).

A jahvista író, a Teremtéstörténet egyik szerzője (az, aki Istent Jahvének nevezi és a dávidi-salamoni korban élt a X—IX. században) Ábrahámot kiemeli megszokott környezetéből. Az Úr szavát Ábrahám komolyan vette, feltétlenül követte, és minden más mellékes lett számára. Istenélményének bizonyossága feltárja előtte eddigi élete esetlegességeit, és elindul a feltétlenbe, az abszolút biztos Jövő felé. Az ábrahámi események kezdetét éppen úgy, mint minden egyéb Istenhez térés kiindulópontját ez:

Hagyd el a régit! A felszólítás elszakadást követel a hétköznapi igényektől, a nyárspolgári stílustól. Ábrahámnak el kellett hagynia otthonát, ami élete védelmét, megélhetése biztonságát jelentette. Elszakad rokonságától, baráti társaságától is. Szűkebb családjával ugyan, de mégis egyedül kell a pusztaságban új életet kezdenie. De nem sajnál semmit, nem tekinget vissza sóvárogva, mint Lót tette, nem siránkozik, hogy mit veszített. A jelenben egyetlen célja van, hogy az Úrtól kívánt új életet élje.

Ebben az új életrendben új normák váltak szükségessé. Értelmetlen lett volna számára bármiféle ellenkezés vagy alkudozás, hogy avult normákkal mérje vagy igazolja önmagát. De nem sokára erőt vett rajta a szorongás is: hogyan lesz majd úrrá a várható veszélyeken? Kivel fogja megosztani vágyait, ki támogatja törekvéseit? Lesz-e egyáltalán értelme művének, ha utód nélkül marad? Amikor pedig meghallja a hihetetlen gyermekígéretet, csak nevet rajta. Amikor pedig megvalósul a nagy öröm, és hallja a felszólítást a nagy áldozatra: adja vissza az Úrnak a gyermeket! Mindezek a követelmények és lehetőségek annyira átforgalmazzák életét, hogy a régi cselekvésmód elégtelenné lesz számára. Az egyéni döntés kora következik, meg kell találnia igazi önmagát. Ismétetlen olyan helyzetbe kerül, ahol gyorsan kell döntenie. És döntései nem mindig helyesek. Félelmében például a fáraó előtt a feleségét hűgának mondja, amiért aztán a fáraó az asszonyt magához veszi, őt pedig jól megfizeti. Csak súlyos csapások után jön rá, hogy ezzel a tettel elárulta feleségét. Ilyen eseményekből fokozatosan felismeri a magasabb erkölcsi értékeket (itt például azt, hogy az asszony nem árucikk) és azt is, hogy igazi boldogulását és boldogságát csak a saját érdekeiről való önkéntes lemondással, evilági javainak állandó felajánlásával érheti el. Korábban még szemrehányást tesz az Istennek, hogy nincs gyermeke, aztán kételkedik az ígéletben, mert még emberi módon gondolkodik. Előbb el kell jutnia arra a lelkiállapotra, hogy alázattal elfogadja gyermekeül szolgálójának fiát; és csak aztán kapja meg a várt örököszt. Ábrahámnak minden küzdelme igazi előretöréssé válik, mert előbb-utóbb felismeri, miként követheti helyesen Isten hívását. Ezek a döntések és tettek azt fejezik ki, hogy Ábrahámnak bibliai értelemben vett „élő hite” van: „Hitt az Úrnak, Ő pedig beszámította neki megigazulásul” (Ter 11,5). Tettekben megnyilvánuló élő hite fokozatosan megerősíti, mert teljes bizalommal odakapcsolja magát Istenéhez. Kötöttségekből való tudatos kiszabadulásának gyümölcse ez a hit, és hitének további ajándéka: „Vonulj ki földedről... és megáldalak téged!” (12,12)

Fejlődésének indítékai. — Ábrahámnak háromrétegű kötöttségből kellett kibontakoznia, hogy megtapasztalja azt a további ösztönzést, ami a még magasabb életre hívja. Az exodus kivonulása, de egyszersmind kivetkezés is a természetes biológiai kötöttségekből, a sorsszerűségből, az óvatosságot megerősítő bizosságból, mert ezek akadályozzák a teremtő erő belső felszabadulását. A túl sokáig tartó védettség és biztonság, az „öskötődés” lékezi az egyéniség kibontakozását, önállóságot, szabadságát, saját felelős életének kiforgalmását. Ezt az önállóságot és szabadságot konkretizálja Ábrahám életében az „új föld” ígéréte. A mindig „úton lévő” Ábrahám teljesen Istenbe helyezi bizalmát, hiszen még nem is tudja, milyen

és hol lesz az az ország, ahol le kell telepednie. Az ígéret ugyanis csak ennyit mond: „Vonulj ki... arra a földre, amelyet majd megmutatok neked!” Az exodus tehát csak első előfeltétele, de még nem biztosítéka az ígéret teljesedésének. Az új élet lehetőségei csak menet közben, újabb és újabb döntések árán fognak megvalósulni. Az isteni ígéretek, bár sokfélék, mégsem eltérőek egymástól, hanem kiegészítik egymást: „Nagy néppé teszlek, megáldalak, nagyvá teszem nevedet és te magad is áldás leszel...” (12,2)

Ha Ábrahám végrehajtja Isten terveit, akkor belőle fakad, nemcsak vér szerint, hanem élete példája nyomán is a jövő ígérete. Fiai lesznek mindazok, akik levetették régi sorsukat, a régi ember kötöttségét és Isten fiainak szabadságára ébredtek. A szabadságnak az a természete, hogy gyorsan terjed, mint a tűz — a bátor kiállás másokat is lángra lobbant. Mindig többen és többen veszik át a szabadság dalát, azok, akik eddig rabszolgaságban éltek. Itt elsősorban a lelki szolgaságról, saját kötöttségeink levetéséről van szó, ami az embertársi, a közösségi szabadság alapvető biztosítéka. Ahogy az önzés, az ösztönös kötődés elmagányosodáshoz, legfeljebb kettesben való önzéshez vagy csoportönzéshez vezet, úgy azok, akik vállalják a kivonulás magányát, a szembe fordulást a tömegélet rabságával, azok megsokszorozzák életüket. Ez is az isteni „szerencsejáték” egyik esete: Aki veszít, az nyer! (vö. *Mt* 10,39.)

A jahvista író a „nagy nép” boldogságán elsősorban Izrael nemzeti üdvösségét értette, antropológiailag kiszélesítve azonban ez azt jelenti: Ábrahám ugyan egyedül maradt, mert kiszakadt régi kötöttségeiből, levetette a múltat, de ezzel egyidejűleg feltárult előtte a jövő távlata, amit mások számára is megnyitott. Elöl halad, de nem egyedül, sokaknak teszi járhatóvá az üdvösség útját.

Új név: „Ez az én szövetségem veled... Ezért ne hívjanak többé Ábrámnak, hanem *Ábrahám* legyen a neved, mivel a népek sokaságának az atyjává teszlek (17,5). A név nem külső nagyságot és rangot jelez, mint nyugaton szokás, hanem az azonosságot fejezi ki. A héberben a név a dolgok lényegét jelöli. Ádám például azért „adhat nevet a dolgoknak”, mert érti azokat. Ábrahám új neve azt jelenti, hogy most igazán magához tért, önmagára talált — készen áll, hogy szabadon és töretlenül haladjon előre és kiharcolja mindazt, ami üdvére szolgál.

Az áldás a javak és az élet teljessége. Az áldás akkoriban elsősorban termékenységű jelentett, a föld termékenységét és az utódok sokaságát. Ábrahám élete beteljesedésének ezt az ígértét akkor nyerte el, amikor már lemondott róla, és örökségét is szolgálója gyermekének szánja. Ezek után megkapja Isten barátságának áldását, a szövetség ajándékát.

Amint Ábrahám fokozatosan kiüresíti önmagát, és meghajol Isten előtt, úgy éri el élete teljességét az Úr minden áldásával együtt. Így önmaga is áldás lesz azok számára, akik nem alkuszak meg a lelki igénytelenséggel, hanem abból kitörve, fáradságos küzdelemmel, Isten ígérete szerint alakítják önmagukat. Életük gyümölcsöző lesz mások számára. Példát adnak, bátorságot öntenek környezetükbe, és ez az igaz törekvés másokat is igaz útra vonz. Úgy is mondhatjuk, hogy mindazok részesednek Ábrahám áldásában, akik maguk is Ábrahámmá akarnak lenni és Istentől közvetített áldással képesek saját életük exodusát megvalósítani.

Az *Exodus állomásai*. — Úgy is lehetne olvasni a Teremtéstörténet e mély értelmű szakaszait, mint az istenélményekhez, a misztikus Isten-megismeréshez vezető lelki érlelődés útjait. Az Isten szavát követő ember elhagyja biztos menedékét, kockára teszi otthona melegségét és egyszer csak azt látja, hogy már az ígéret földjének első állomásán is pusztaság és szárazság fogadja. Ez a pusztai kiételenség jól kifejezi a lelki szárazság állapotát, a lélek sötét éjszakájának hosszú korszakát. Pedig földrajzilag Ábrahám már akkor is Kánaánban járt, de a pusztaság kivirulását már nem érte meg: „Ezt a földet az utódaidnak adom” — úgy mond az Úr. Később ezen a tájon — egyéb leírások szerint is — esőben gazdag vidék, termékeny föld és dús legelő terjeszkedett. De Ábrahám a kietlen pusztaság láttán sem esik kétségbe, nem válik kicsinyhitűvé. Vándorlása pihenő állomásain oltárokat állít fel, hogy ismételtelen kifejezze bizalmát és rendíthetetlen hitét, mert tudja, hogy — minden látszat ellenére — útban van a szabadság felé, és várja találkozását Istennel.

Az istenélmények egyik legszebb példázata a Mamre-i jelenés. Mamre Terebith-jénél, azaz egy ritka szép tölgyfa árnyékában ütötte fel sátrát Ábrahám. A déli hőségben sátra bejáratánál hever, talán szunyókál, talán imádkozik. Amikor

„fölemelte szemét, íme, három férfi állt előtte”. Az egyikben azonnal felismeri a Fölségeset: „Uram, ha kegyelmet találtam színed előtt, ne kerüld el szolgádat! Hoznak vizet, mossaók meg lábokat és telepedjétek le a fa alatt. Közben én hozok egy falat kenyeret, hogy felüdítsétek magatokat. Azok így válaszoltak: „Tedd, amit mondtál!”

Ábrahám nagylelkű bőséggel látta el az utasokat. A forró kövön sült „falat” kenyérhez „vaját és tejet hozott és meghozta a (közben) elkészített borjút is és eléjük tette” (18,8). A vendégek köszönetül megígérik, hogy Sárának egy év múlva fia születik. Sára hallgatózott és hitetlenkedve nevetett magában. Az Úr megkérdezi, miért nevet Sára? Van-e, ami az Úr előtt lehetetlen? Ábrahám hite azonban őszinte és reményteljes. Amikor a kor szokása szerint egy darabig elkíséri vendégeit, az Úr Szodoma és Gomorra bűnösségére panaszkodik és így Ábrahám megtudja, hogy az Úr el akarja pusztítani a városokat. Ábrahám — talán éppen a fiáról kapott ígéret miatt — merész és új hangot üt meg: „Megállt az Úr előtt és alkudozni kezdett”. Viaskodik az Istennel, hogy végzetes ítélete ellenében kikönyörögje a város megmentését. Aki ugyanis rátalál az Úrra, az másokat is meg akar menteni. Ezért könyörög, engesztel, felajánlja magát üdvösségükért. Az Istennel való belső kapcsolat jele, ha a lélek Istennel, mint partnerrel mer beszélgetni, alkudozni, panaszkodni vagy szemrehányást tesz neki. (Ilyesmit olvashatunk Kis Szent Teréz, Alacoque Margit és számos más misztikus írásaiban is.) Ábrahám végül nyíltan kimondja, amit gondol: „Távol legyen tőled, hogy az igazakat megöld a gonoszokkal együtt és így egyenlő legyen sorsuk az igazaknak és a gonoszoknak... az egész föld bírása nem járna el igazságosan” (18,25). Ez a kijelentés szinte provokációnak hangzik. Ábrahám öntudatának és szabadságának olyan fokára jutott el, hogy már nem képes elfogadni a vak sors vagy az isteni végzet érthetlenségét. Ma úgy is mondhatjuk, eljutott az emancipáció olyan fokára, hogy az emberi sorsot maga akarja irányítani. De még nem látja világosan, hogy erre a tudati szintre nem önjeléből, hanem Isten erejével jutott el. Hiszen saját magtalansága biológiai „végzetéből” is az isteni irgalom csodája emelte ki. Ugyanakkor felismeri és kívánja azt az erkölcsi rendet, ahol a jók nem pusztulnak el végérvényesen a gonoszokkal együtt. Az igazak erősebbek lesznek a romboló hatalmakkal. Felismerése azonban még csak az emberi erő mértéke szerinti, amelyről hamarosan kiderül, hogy a pusztá fennmaradáshoz sem elégséges.

Először a jog és az igazságosság mértékében ismeri fel az Istent: „Ábrahám nagy és erős néppé lesz — mondja az Úr. Arra szemeltem ki, hogy fiaink megparancsolja: Járjatok az Úr útján jogot és igazságot gyakorolván” (18,18—19). Az alkudozások valójában mégsem az igazságosságért, hanem már az irgalomért folynak, hogy ugyanis tíz igazért mentse meg az Úr a várost. Az ártatlanok „jogaiért” kér a bűnösök számára „irgalmat”. És ezen a ponton a szentírás erkölcsi felfogása magasan kora fölé emelkedik: az igazságosságot kereső ember és az irgalmas Isten találkozását hirdeti. Az igazságosság és az irgalom azonban előbb-utóbb menthetetlenül megütközik egymással. Az ártatlanok jogával ellentétbe kerül a gonoszoknak járó igazságszolgáltatás. És ennek egyensúlyát emberi mértékkel sohasem tudjuk igazán helyreállítani. Azután az „ártatlanokról” is kiderül, hogy méltatlanok az irgalomra, (pl. Lótné engedetlensége) így a város a hosszú emberi alkudozás ellenére is elpusztul. Eddig terjed az emberi próbálkozás, elemzés, megoldás. Horizontális síkon maradna azonban szentírás elmékedésünk, ha Ábrahám útját csak az öntudatosulás és igazságosság ezen emberi határáig kísérnénk.

Mert csak az áldozatban válik teljessé a felszabadító Isten-találkozás. Isten úgy valósíthatja meg méltányosan az ember „igazságos” ajánlatait, ha az irgalom áldozatával hozza „egyensúlyba”. Isten maga is be akar kapcsolódni az emberi gyötrelmekbe és mint istenember részt akar venni az ártatlanok áldozatában.

Ha a megváltás titkának emberi megközelítéseiben a jog és igazságosság elégtételt adó felfogását tekintjük római Kelemen és Justinus egyházatyák szerint (amit azután Szent Anzelm rendszerezett a római jog alapján), akkor helyesen úgy fejezhetjük ki magunkat: Ábrahám, bár eljutott az emberi igazságosság követelményéig, de még nem sejtette meg az isteni irgalom misztériumát. Ezért kellett átélnie élete legnagyobb és látszólag legértelmetlenebb áldozatának próbáját: „Isten próbára tette Ábrahámot és így szólt hozzá: Ábrahám! Vedd egyetlen

fiadat, akit szeretsz, Izsákot, menj Moriija földjére és ott mutasd be égő áldozatul... Azonnal fölkerekedett és elindult a hely felé... az égő áldozathoz szükséges fát Izsák vállára adta, ő pedig kezébe vette a tüzet és a kést. Így mentek egymás mellett... Atyám! Az válaszolt: Igen, fiam! Ez azt mondta: Lám, itt a tűz és a fa, de hol a bárány az égő áldozathoz? Ábrahám így felelt: Isten majd gondoskodik bárányról az égő áldozathoz, fiam... Ábrahám megépitette az oltárt... megkötözte fiát..., de az Úr angyala így szólt:... Ne árts neki! Most már tudom, hogy féled az Istent és egyetlen fiadat sem tagadod meg tőle. Ezért mondják a mai napig, „a hely, ahol az Úr gondoskodik” (vö. 12. fejt).

Ábrahám hite most érte el az Isten iránti bizalom csúcát. Nemcsak a súlyos áldozat vállalása miatt — (akkori népeknél előfordult a gyermekáldozat) —, hanem mert úgy is érezhette, hogy őt az igazság Istene becsapta. Hiszen kívánsága ellene mond annak az ígéretnek, hogy megsokasítja utódait. A hosszú úton bandukolva, csendes, visszafojtott magatartásán látszik, hogy a súlyos kétértelműségek mellett is mindvégig bízik az Úrban: majd megmutatja erejét és talál kiutat ebből a szörnyű szorongatottságból. Ábrahám a Moriija hegyére vezető úton döbben rá arra is, hogy Istene nemcsak igazságos Úr, de kell, hogy Atya is legyen, aki irgalmas az emberek iránt. Az igazságosság megkövetelheti a magáét, de csak az irgalom értheti meg az ember vágyait. Ábrahám azt is látja, hogy alkudozásaival csödbe jutott: sohasem lehet Istennek igazán partnere. Most hallgat, nem alkudozik, áldozatát lelke mélyéből adja. „Magamra esküszöm — ez az Úr szava —, hogy mivel ezt tetted és egyetlen fiadat sem tagadtad meg tőlem, gazdagon megáldalak... Utódaid által nyer Áldást a föld minden népe” (Ter 23.16.22.)

Ábrahám itt kapja meg küldetésének igazi értelmét. Életének ezzel a valószínűségével lehetett igazán előképe és szimbóluma az Eljövendőnek, Isten és ember lényegi találkozása titkának, melyben a megtestesülés által Isten saját Fiát adja áldozatul. Az örök Atya saját ölen hajtja végre áldozatát: így lesz a Fiú egyszerre az önkéntes Megvalósító és az Áldozat, egyszemélyben az örök Főpap és az áldozati Bárány.

HEGYI BÉLA

EGYHÁZ, KÖZÖSSÉG, DEMOKRÁCIA

Ma már nyugodtan bevallhatjuk, hogy a múltban sokunkban élt egy mestersegesen, kívülről formált vallásosság, amely többnyire nem valóságos belső szükségletből, nem önkéntes kegyelem-keresésből fakadt, hanem inkább egy kor és ideológia diktálta póz, tömegpszichózis vagy társadalmi, egzisztenciális érdek alakította. Sokan élték a kereszténységüket megadott sémák szerint, pusztán csak előírásokhoz, szabályzatokhoz igazodva, mintha nem is a Krisztus-hívők szabad közösségéhez, hanem nagyon is evilági szervezethez vagy mozgalomhoz tartoztak volna, amely bennük elsősorban nem is a Krisztusban való, hanem az intézményben való hitet táplálta. Az egyház így egyre jobban hasonlított egy zárt, önmagának élő intézményhez, ahová a be nem avatottaknak tilos a belépés, mint a világnak kitérő közönséghez, amely „kenyeret és sót” kínál a világ asztalánál. Nem lehetett ez többek között azért sem, mert miközben féltett kereteit őrizte, belülről megosztott volt: a hívek seregét a vezetettek, a papságot a vezetők alkották, de a papság sem volt osztatlan egység, nőttön-nőtt a feszültség az alsópapság és a hierarchia között. Ki nem mondottan, ám ténylegesen kasztosodási folyamat indult meg: az egyház tagjait társadalmi helyzetükben, életmódjukban és felfogásukban mind mélyrehatóbb és nyilvánvalóbb különbség választotta el egymástól, de a szigorú egyházi tekintély, a tilalmak ereje elégségesnek bizonyult ahhoz, hogy az ellentéteket feloldja, a békétlenkedést megfékezze. A szeretet kölcsönössége és a testvériesség jóformán képletesnek, szimbólumnak tűnhetett; az egyház uralkodni akart a világon és uralkodni a hívők közössége felett. XII. Pius 1950-ben kiadott *Humani generis* enciklikája — hasonlóan X. Piusnak a moder-

nizmus ellen írt „Pascendi” kezdetű enciklikájához — útját szegte akkor az „új teológia” valamennyi kísérletének, „elterjedt tévedéseknek” bélyegezve az evoluzionizmust, az egzisztencializmust, a historicizmust és a marxizmust. „Az egyetemi katedrákról eltávolítottak minden olyan teológust — írja Alceste Santini a továbbiakban többször idézett könyvében —, aki azt tanította, hogy vissza kell térni az evangéliumi forrásokhoz és az egyházatyákhoz, mert csak ez az egy lehetőség ad módot egy új teológia kidolgozására, és a teológia segítségével az egyház és a világ új viszonyának kialakítására. (Rehabilitálásuk után közülük kerültek ki XXIII. János *Pacem in terris* és VI. Pál *Populorum progressio* című enciklikájának teoretikusai).”¹

Ha múltunkba visszanezünk, azt tapasztaljuk, hogy jóllehet az apostoli tekintély az Újszövetség szerint alázas és testvéri szolgáló tekintély — mint Yves Congar megállapítja —; csak a visszaélések sorozata és a hosszú történelmi folyamat magyarázza (esetleg mentségére), hogy a császári vagy feudális főúri stílust, udvari erkölcsöket tette magáévá.² A II. vatikáni zsinat azonban megértette velünk, hogy ahhoz, hogy az egyház valóban az *egész testet*, papokat és hívőket egyszerre és egyértékűen jelentse, a hívőknek szabad keresztény embereknek kell lenniük, szabadoknak a szolgálatban és felelősnek lelkiismeretükben. Ha tehát az *egész egyház* apostoli, minden hívő az, az *egész közösségében*. Az egyház Isten népe, a papság más minőségben, másfajta teendők végzésében éppolyan szolgálattevő, mint az „egyszerű” hívő, éppolyan apostol a maga oltárszolgálatában, pasztorációjában, mint a világiak evangelizációs tevékenységükben. A hívő ember világ iránti érdeklődése, a világgal való szoros együttélése — ez az a feladat, amit a társadalomban betölt, ez az a hivatás, amit az emberekkel közösségben gyakorol. Csak a világ továbbépítése, a személyes kapcsolatok kultúrája, a szeretet hirdetése és bizonyítása lehet hiteles apostolság, a Krisztus-tanítványi hűség eleven fedezete. A zsinati keresztényeknek tehát szüntelenül tanulniuk kell a tetteknek hinni, nem a törvény rovásainak, szavak javallatainak, hanem az evangélium alkotó szellemének. Meg kell tanulunk a tényeket képviselni, magatartásban és példákban bizni. A kihívó indulat, az elbátortalanító apologetika, a mégoly nagy hitet feltételező, de mégis őszintétlen élet helyett a megértésnek, türelemnek és megbocsátásnak megnyitni magunkat. Ma már senkit sem a gerjesztett szenvedélyek, a folytonosan ismételt hitbuzgalmi frázisok győznek meg Krisztus igazságáról, hanem a mindennapok jelei, néha szinte észrevétlen mozzanatai, szeretetünk tanúsága. Mert ha nincs bennünk olyan szeretet, amely egy-egy napunk minden percében él, éltet és kifejeződik, keveset ér a kereszténységünk.

Demokrácia a szolgálatban

Congar a következőképp mutatja be a presbyteriumot: egyetlen pap van, Krisztus, ő ajánlja fel Istennek a világ üdvösségéért az engedelmesség és a szeretet áldozatát; minden megkeresztelt ember pap, minthogy a papi Néphez tartoznak s felajánlják Istennek személyüket (vö. *Róm* 12,1; *I Pét* 2,9) lelki áldozatként.³ A pap, az Ige szolgálója, küldetésénél fogva jelen van a világban, de ugyanakkor — e jelenlétben belül — bizonyos »elkülönülés« is jellemzi — fejti ki Congar nyomán Szabó Ferenc —. Mindez önmagában nem zárja ki a nős férfiak szentelését, még kevésbé azt, hogy bizonyos helyzetekben a papok fizikai munkát végezzenek, vagy a politikában felelősséget vállaljanak, de mégis (és ez a konvenció különösen áll a szerzetesekre), hivatásukból eredően elkülönülnek a világtól, hiszen az üdvösség közvetítői a szentségek által, mint ezt a katolikus hagyomány vallja.

A világiak részesednek az egyház prófétai küldetésében, a tekintélyben és a közösségi életben. Ha hivatásukat a világban való jelenlét és tevékenység szempontjából vizsgáljuk, láthatjuk, hogy az egyház missziós küldetéséért sajátos módon felelősek. Tanúságtételük révén misszionáriusok: minden olyan tettelükkel, amellyel Isten üdvözítő tervét valósítják meg a világban, beleértve a szóval kifejezett tanúságtételt is. A hit és a keresztség »szenteli föl« és egyben kötelezi őket arra — megadva nekik a kegyelmet is —, hogy megvallják hitüket.³ Congar eszmefuttatása tulajdonképpen Szent Pál szavait bontja ki mai nyelven, zsinati értelmezésben: „Ti vagytok a mi ajánlólevelünk, a szívünkbe írva. Olvassa

és megérti minden ember, hogy Krisztus levele vagytok, amelyet mi írtunk, nem tintával, hanem az élő Isten lelkével, nem is kőtáblára, hanem az élő szív lapjaira. Ez a bizalmunk Isten iránt Krisztusból ered... Ő tett arra alkalmassá, hogy az *Újszövetség szolgái* legyünk, *nem a betűé, hanem a léleké*... Az Úr ugyanis Lélek: ahol az Úr Lelke, ott a szabadság" (II Kor 3,2-17). Isten népe prófétái és reformátori megbízatást kapott, hogy a szeretet és a bizalom a *priorijával* közeljék a világhoz, keresse azokat az életre, halálra, üdvösségre vonatkozó válszokat, amelyeket csak kereszténységével erősíthet meg az emberiségben. A hívő embernek társadalmi létében, egyéni és közösségi területeken kell kifejeznie hite és élete egységét, azt az emberi valóságot, amely benne Krisztusba torkollik. Kereszténysége így nyer „testet” a világ előtt, így munkálkodhat egy és ugyanazon időben a történelmen és a világ üdvösségén.

Az egyház nem jogi apparátus, nem dogma-cikkelyekre épített hatalom, hanem szeretetszolgálat az emberekért a gyakorlat közvetlen (segítségnyújtás, önkéntes áldozatvállalás stb.) és közvetett (ima, felajánlás stb.) módján. Nem is lehet pusztán tekintéllyel meghatározni, mert folytonosan *tanúsítania* kell Krisztust. Nem zárkozhat az egyház önmaga bástyái mögé, mert az evangélium állandó mozgás, dinamizmus, megújulás a jelenben, a „jó hír” mindig küzdést, megalkuvás nélküli harcot fejez ki számunkra, amit önmagunkkal vívunk — másokért. „Szabadságra vagyunk hivatva — hangsúlyozza Bonhoeffer —, de ez egyszermind feltételezi azt is, hogy szakítunk az önzéssel, az egoizmussal és ezeknek minden formájával; a szabadság alapja: kitarulkozni mások felé.” Ebből következőleg a szolgálatok is csak demokratikusan értelmezhetők az egyházban: nincs kiváltságos, előnyben részesített szolgálat, mindenfajta szolgálat — legyen az intézményes, szentségi vagy a világiak által végzett — *ának* alárendelt, amiért a közösség egésze, azt kell megvalósítania, ami létrejöttének célja volt: Krisztus tanításának továbbvitelét. A papi szolgálat és a világiak szolgálata nem egymástól különválasztva, vagy éppenséggel szembeállítva teljesíti feladatát, hanem szervesen a közösség egységébe illeszkedve, mert a kétfajta szolgálat ugyanannak a dolognak két oldala, társulási viszony Krisztusban. „A szolgálati (szentségi vagy hierarchikus) papságnak az a célja — jegyzi meg Szabó Ferenc Congar-monográfiájában —, hogy láthatóan — szentségileg — közvetítse Jézus megszentelő tevékenységét, egészen addig, míg minden beteljesedik az Isten Országában, és hogy beletestessítse a megkeresztelték áldozatát Krisztuséba — különösképpen az eucharisztikus áldozat bemutatásában és az Eucharisztia által, ahol a pap egyszerre Krisztus szolgája és a gyülekezet képviselője.”⁴

A keresztények azért vannak a világban, hogy véghezvigyék Isten művét a hétköznapokban a munka, a család, a bajtársiasság, a testvériesség alapján. A mindennapok kereszténye számára a dolgok lényege a fontos, amely evilági kontönsben jeleníti meg Istent, a teremtés összes vonatkozását s aminek jelen alakja a múltal halandó, de azután felveszi magában rejtett örök természetét és magyarázatát az Abszulútumban. Az ember szolgálata útján részesedik Istenben, apostolsága révén valósítja meg s éli újra az egyházat, amikor napról napra humanizálja a világot, beleviszi az Istent az emberek egymás közötti kapcsolatába, hirdeti önmagunk megreformálását tudatunk és ösztöneink minden szintjén. A megújulás, az egyház kiengesztelődése az emberi valóság egészével — veti fel Santini — „nem oldódhat meg egy konvencionális vagy lelkenedező összeölekezéssel, hanem csakis a teljes átalakítás vállalásával, hogy közösen a világgal kipuszítsák a konfliktusok gyökereit, és előkészítsék az új életformát, az együttélés új normáit”⁵ A világgal való naponkénti találkozás, a kereszténység szembesülése az állandóan változó valósággal nem hozhat tartós eredményeket csak e valóság elmélyült ismeretében, csakis az előítéletek felszámolásával és a szolgálat új minőségének érvényesítésével. Tekintélyi pózzal, a Zsinat továbbépítésének akadályozásával, az egyház belső életében érezhető feszültségekkel nem lehet megfelelni hosszabb távon sem a szolgálatnak, sem az egyház rendeltetésének. „Valódi közösség a szekularizált világban nem gondolható el másképpen, mint *demokratikus* alapokon — írja Nyíri Tamás —. Ez a „demokratikus” szó nem csatakiáltás a hierarchia ellen, hanem egyszerű *ténymegállapítás*. A szekularizált világ nem szállítja többé készen az egyház alapjait. Az egyháznak magának kell azt megalkotnia. A szekularizált társadalomban élő emberek alapvetően demokratikusan gondolkodnak; és értetlenül állnak a tekintély patriarkális-feudális modellje előtt.

Az egyház építőinek tudomásul kell venniük, hogy élő emberekből építik az egyházat (1Pét 5,9), olyanokból, akik benne élnek a társadalomban, meghatározott történeti és kulturális koordinátákkal rendelkeznek, s nem tekinthetők az egyház kénye-kedve szerint formálható „nyersanyagoknak”.⁶

Sok szó esik manapság a közös felelősségvállalásról és az ún. kollegialitásról. Szinte közhely már arról beszélni, hogy egy-egy országot vagy általában a világ-egyházat tekintetbe véve, milyen messze vagyunk az önzetlen, kölcsönösen megbecsült szolgálat és a közös felelősség vállalásának demokratizmusától, a párbeszédet folytató és az egységet támogató püspökök és papok, valamint hívek és papok testvéri közösségétől. De nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az egyházat nem lehet *kizárólag* emberi struktúráként, az állami adminisztratív rendszerek utánzataként vagy másaként felfogni, többlépcsős szervezetre redukálni. A köznapi, nemegyszer ellentmondásos kollektíva-szemlélet sem tévesztendő össze a kollegialitással, melynek kapcsán H. de Lubac megjegyzi, hogy a kollektív munka tiszteletreméltó demokratizmusa és a munkacsoportok anonimitása nem egy esetben a személyes felelősségvállalás hiányát palástolhatja és nem is jelenti okvetlenül a tekintély kollegiális gyakorlását.⁷ Ez azonban ellenkező előjellel is igaz: a paternalizmust és klerikalizmust sem lehet a hierarchia vagy a miniszteriális papság kiváltságos tekintélyére hivatkozva mentegeni. „Ha az egyes püspökök egyénileg nem is tekinthetők egy egyedülálló Apostol utódának — véli Congar —, az apostoli testület mint olyan a szolgálat gyakorlása szempontjából utóda az apostoli kollégiumnak vagy testületnek. A kollegialitás tulajdonképpen magának az apostoliságnak a formája. Valaki a püspökszentelés révén válik a püspöki testület vagy kollégium tagjává... Ez *vezetői szolgálat*, amely nemcsak az egyetemes egyház, hanem a részegyház szolgálatára is szól...”⁸ Congar a püspöki szolgálatot sem a személynek tulajdonított hatalommal, hanem a közösségnek alávetett megbízatással, az egyház-kommunió eszméjével magyarázza; a püspök Isten népevel testvéri közösségben elől jár a szolgálatban és példát mutat.

Találkozás a világgal

A világgal nem lehet szembekötődést játszani. A világ komolyan veszi ígéreteinket. De vajon teljesítettük-e azokat? Amit a II. vatikáni zsinattal a világnak adtunk, tudjuk-e ma is vállalni következetesen? Megtaláltuk-e a világgal közös nevezőinket? A XXIII. János pápa által összehívott Zsinat nem azt proklamálta, hogy a kereszténység és az egyházat a modern társadalom számára alkalmassá vagy elfogadhatóvá tegyük, amely már amúgy is a hit körén kívüli született, hanem azt hangsúlyozta — amint Congar említi —, hogy „újragondoljuk és újrafogalmazzuk a keresztény valóságokat, válaszolva arra a kontesztálásra, amely attól a világi világtól jön, amelynek az ember középpontja és ura. A problémák ma gyökeresek... A válaszoknak is gyökereseknek kell lenniük. Ma azt követelik, hogy a zsinati *aggiornamento* ne szorítkozzék az egyházi élet formáinak korszerűsítésére, hanem ezen túl visszanyúljon az evangéliumi forrásokhoz: az egyház találjon új létmódot, kifejezőmódot, és kötelezze el magát, hogy *így válaszolhasson a világ evangéliumi szolgálatának követelményeire*.”⁹ Megtörtént-e ez? Nem a válaszok elodázásáról beszélhetünk inkább? Szavainkat követték-e minden esetben tettek? VI. Pál pápa az 1974. szeptember 11-én tartott általános fogadáson rámutatott arra, hogy „szakadék tátong a modern gondolat és a régi vallásos és egyházi gondolkodásmód között. Az egyház nehézségekkel találja magát szemben, mert a világ változik.” Elmaradás észlelhető a történelemtől, az élettől, hiszen a Zsinat óta is fordult egynéhányat a világ, a társadalmak és bennük az emberek állandó változáson esnek át, egy tegnapi még időszerűnek tartott esemény holnapra már elavulhat, nem számít eseménynek. A Zsinat óta napirenden van a szükségszerűségnek az a parancsa, hogy a kereszténység mind ez ideig felgyűlt tapasztalatait újra mérlegre tegyük, összevessük az emberi és társadalmi értékekkel. A különböző eszmék és társadalmi mozgások érdekeivel és a kor viszonyait érintő kérdésekben a magunk feleleteire támaszkodjunk. Nem lehet többé figyelmen kívül hagyni, hogy a keresztények ugyanazokat a tapasztalatokat szerzik, mint más világnézetű társaik a munkahelyeken, a politikában, a családban, a valóságban ugyanazon törvényei hatnak rájuk és — az egyház segítségével vagy a nélkül —

ugyanazokhoz a döntésekhez juthatnak el. A világot vállaló és érte dolgozó keresztények azt várják ma is egyházuktól, hogy az emberi haladás ügyét sokoldalúan támogassa, az emberiség jövőjét az evangélium fényében lássa.

A marxista Santini úgy találja, hogy „jöllehet az egyház a Zsinattal rátért a keresztényi üzenet újrafelfedezéséhez és annak a világgal való új, őszintőző határozatok általi közléséhez vivő útra, a benne működő erők hatására valóban képtelen következetesen átélni ezt az újrafelfedezést, mert magatartását azok az egymásnak ellentmondó körülmények határozzák meg, amelyekben az egyház él és tevékenykedik. A Zsinatból következő alaptendenciája az elnyomottak és felszabadításuk oldalára állítja, gyakorlatilag viszont nem ad világos és egyértelmű választ minden helyzetre.”¹⁰ De ne feledjük, hogy korunk embere nemcsak a társadalmi felszabadulásért, az elidegenedés megszüntetéséért, a közélet demokratizmusáért folytat harcot, hanem saját belső felszabadulására, erkölcsi újjászületésére is vágyik, az egyént torzító manipulációk, rafinált megtorlások felszámolását, a maga „külön” demokráciáját is akarja. Az egyház napjaink emberének a segítségére siethetne — éppen hatalmas történelmi-közösségi tapasztalata révén —, hogy a kettőt, a társadalmi és az egyéni igazságosságot megnyugtatóan összeegyeztesse, hogy az általános és a személyes demokráciára, az egyetemes és a lelki békére megoldást keresen. Ez azonban nem lehetséges addig — miként Maurice Roy bíboros is utal rá XXIII. János pápa emlékének szentelt elmélkedéseiben —, amíg a keresztények belső és külső magatartásában ellentmondás uralkodik, amit ideje volna végképp felszámolni, mert „különbben hazugságokba keveredünk, önmagunk ellen tanúskodunk és tehetetlenné válunk”.¹¹ Csakis a kétértelműségekkel való gyökeres szakítás, a tények felismeréséből fakadó következtetések átültetése a gyakorlatba, a világgal megteremtett összhang vezethet el odáig, hogy a keresztények fenntartások nélkül közreműködjenek abban a világméretű küzdelemben, amelynek az a célja, hogy széttörje a szeretetlenség különféle fokozatú bilincseit, megerősítse az élet védelmét, az igazság és a könyörületesség útján meghonosítsa a testvériséget.

Az álarcok mára már végleg lehulltak. Az embereket nem lehet félrevezetni, pusztán szavakkal hálóba fogni. „A demokrácia képmutató ‚szentjei’ által hirdetett régi jelszavak — mondja Santini — ma már nem kellenek senkinek, hiszen a tapasztalatok bebizonyították hatástalanságukat és a tömegekre gyakorolt nagyon csekély befolyásukat. Az emberek műveltebbé, öntudatosabbá váltak. Ebből következően elvárják, hogy akik szavakban már többször is meghirdették a változásokat, most konkrét cselekedetekkel bizonyítsák akaratuk őszinteségét.”¹² Az egyház akkor tudna egyértelmű tettekkel is csatlakozni a világhoz, akkor tudná belső válságából adódó nehézségeit legyűrni és megszabadulni történelmi kétségeitől, ha Isten népe közösségének a „közösség” valódi tartalmát és hitelét nyújtaná, megteremtené a szolgálat korszerű demokráciáját, püspökök és papok, papok és hívek felelős eszmecseréjét és a szeretet doktrínájával lépne nemcsak a világ, hanem a közösség elé is: úgy bizonyítsuk szeretetünket, Krisztushoz tartozásunkat, hogy közösen, egyetértésben szolgáljuk az emberek testi és lelki felszabadulását, erkölcsi nemesedését és a meggyőződés szabadságát. Ha mi magunk nem tudjuk mindezt az egyházban megvalósítani, hogyan higgyen nekünk a világ? VI. Pál pápa az 1974. november 27-i általános fogadáson kijelentette: „Milyen címen várhatja el egy személy, egy intézmény vagy egyház, hogy higgyenek benne, hogy elhiggyék, amit mond? Ezt a jogcímet gyakorlati magatartásából, viselkedéséből kell merítenie... Talán a tanítók meggyőző erejű tekintélye gyakran nem az erkölcsi tulajdonságaik iránti tiszteletből származik? Egy hittétel apologetikus ereje gyakran nem annak az erényeiből táplálkozik, aki azt hirdeti?... És megfordítva, talán nem veszíti értékéből az a propaganda, prédikáció vagy ideológiai hitvallás, amelyet nem támaszt alá a megfelelő erkölcsi tisztaság? Át kell élnünk az eszmét, ha meg akarja győzni azt, aki hallgatja... A közvélemény következetesnek szeretne látni bennünket mind szavainkban, mind magatartásunkban, de vajon azok vagyunk-e; becsületeseznek és elfogulatlanunk akar látni de, vajon azok vagyunk-e?”¹³

A belső agglomeráció megakadása, az egyház belső dialógusának gátlódása okozza, hogy a világhoz fűződő új viszonyunkat nem tudjuk igazán új alapokra helyezni, az újabb és újabb problémák láttán régi keletű válaszokkal kísérletezünk, a megszokás és a tekintélyi féltés zavarja szemléletünk megújulását. Pal-

miro Togliatti, az olasz kommunista párt nagy hírű vezetője jaltai emlékiratában ezt így jellemezte: „A szervezett katolikus világban és a katolikus tömegek körében János pápa idején feltűnő balratolódás ment végbe. Most középen egy jobbra-tolódási folyamat történik. Alapszinten azonban megmaradtak a balratolódás feltételei...”¹⁴ Nem véletlen tehát, hogy egyházi részről az utóbbi időben annyi gyanúsítás kíséri marxisták és teológusok nemritkán egymáshoz közelálló tudományos ítéleteit, az egyház strukturális átalakulását kívánó véleményeket vagy keresztény gondolkodóknak a hívők és nem-hívők közeledéséért kifejtett munkásságát. Ugyanakkor, amikor a keresztény tömegek a szocializmus távlataitól illetve a nagyobb szabadságért, a több demokráciáért szállnak síkra, mert bennük a szocializmus nincs ellentétben vallásos világnézetükkel, bizonyos egyházi körök tudatuk hitbéli műveltségét, gondolkodásuk szélesedését és cselekvéseik társadalmi irányát nem nézik jó szemmel. Ott, ahol a szocializmus — például Olaszországban, Franciaországban vagy Spanyolországban — egy teljesen laikus államot kínál, amely — elvetve mind a felekezeti állam, mind az állami ateizmus gyakorlatát — szavatolja „a vallási és lelkiismereti szabadság teljes tiszteletben tartását hívők és nem hívők, keresztények és nem keresztények számára egyaránt”, ott egy percig nem kétséges, hogy a keresztények mire fognak szavazni, mert a szocializmusban egy újfajta keresztény életmód kereteit is látják. Az a szocializmus, amely — mint Luigi Longo, az olasz kommunista párt egyik vezető egyénisége említette — „ellene van annak, hogy az állam bármiféle előnyben részesítsen egy ideológiát vagy hitvallást, vagy kulturális és művészeti irányzatot mások kárára”, s amely nemcsak olyan lesz, amilyennek a kommunisták szeretnék, hanem „amilyenek szeretnék mindazok, akik közreműködnek felépítésében”,¹⁵ a keresztény értékeket is megőrzi és tovább gyümölcösözteti. Ez olyan perspektívákat nyit a hívő ember előtt, amely kárpotholni fogja őt egyházában ért csalódásaiért. „Az olasz kommunisták, főként az elmúlt harminc évben, kimondták és bebizonyították — szögezi le Alceste Santini könyvében —, hogy olyan szocialista társadalmat akarnak, amely mélyesen demokratikus és tiszteli az összes polgári szabadságjogokat, beleértve a vallását is. Olyan társadalmat akarnak, amelyben megszűnik az emberek eszmei szembenállása, és ahol az állampolgárok egymás között, nem pedig egymás felett valósíthatják meg önmagukat, összes szellemi és erkölcsi tulajdonságaikkal együtt.”¹⁶

A szocializmusnak ez az üzenete a keresztények számára jótékony üzenet. El is foglalják majd helyüket abban a társadalomban, amely bizalommal tekint rájuk, nemcsak szövetségeseinek tekinti őket, hanem alkotó elemeinek, szerves építőanyagának. Valószínűleg ez egy új korszak kezdetét is jelenti az egyház életében, mert ha a kereszténységet mint az ember és az emberi tartalmak igenlését fogjuk fel, Krisztus tanításának meg nem alkuvó hirdetését a felebarátért, a szeretet hatalmáért folytatott tevékenység által, akkor a szocializmus ennek a szolgálatnak társadalmi méretű lehetősége, a legdemokratikusabb alapon. A ma keresztény embere sem kívánja egyszerűen alávetni magát az adott világrendnek vagy társadalmi berendezkedésnek — jegyzi meg Szabó Ferenc Congar-elemzésében —, hanem teremtő tevékenységével meg akarja változtatni a világot és az emberi kapcsolatokat, hogy a világot végre valóban megfossza minden szolgaságtól és elidegenedéstől,¹⁷ megmentse emberségének és békéjének. Számunkra nyilvánvaló, hogy ezt a nem könnyű munkát, de boldogító feladatot egyes-egyedül a szocializmus talaján tudja maradéktalanul teljesíteni, helyreállítva az emberek között régtől esedékes testvéri kapcsolatokat, az igazi *salomot*, amelynek előfeltétele a társadalmi igazságosság, a társadalmi viszonyok alapvető átalakítása. Az a hit, amely kiállja ezt a történelmi-társadalmi próbát, nem lesz sem kételyektől övezett, sem gyöngé, sem határozatlan, sem farizeusi. Nagyon is elkötelezett hit lesz; nem fog sem pusztán az érzelmekre, sem a megszokásra vagy feltételezésekre épülni, a gondolatot sem alázza meg, az értelmet sem csapja be többé. Tovább fog élni, éleszteni, lüktetni, bátorítani, hordja majd a jelen és a jövő minden tisztességes terhét, hiszen ez a hit — főnntartva minden, eltagadhatatlan transzcendenciáját — maga is segítette a világot előbbre lépni, az Omega felé, a beteljesedése felé vivő úton.

Felelőségünk tehát mind a világ, mind önmagunk előtt, az egyház közösségével szemben tagadhatatlanul nagy. Megteszünk-e minden tőlünk telhetőt a világ, az emberek javáért? Helyesen értelmezzük-e keresztény szolgálatunkat és e szolgálat demokráciáját? Tetteink fedik-e szavainkat, kifejezik-e gondolatainkat? VI.

Pál pápának már idézett beszéde ezért hat ma is ránk a lelkiismeret-vizsgálat erejével: „A tanítás és a magatartás elszakadása egymástól olyan rendellenesség, amelyet Krisztus ismételen és keményen elítélt: képmutatásnak, az igazság megsértésének és tűrhetetlen bűnnek nevezett”.

Irodalom: 1. **Alceste Santini:** Katolikus kérdés — kommunista kérdés c. könyve a Gondolat kiadásában jelent meg 1976-ban, Mezei György és Balássy László fordításában, Balássy László gazdag jegyzetanyagával; 2. **Yves Congar:** Pour une Eglise servante et pauvre (Paris, 1963); 3. **Yves Congar:** Notes sur notre sacerdoce (Paris, 1962); 3–4. **Szabó Ferenc:** Yves Congar (Teológiai Kiskönyvtár, Róma, 1976), 5. Alceste Santini i. m.; 6. **Nyíri Tamás:** Az idők jelei (Szent István Társulat, 1971); 7. **H. de Lubac:** Les églises particulières dans l'Église universelle (Paris, 1971); 8. **Yves Congar:** Le Concile au jour le jour, 3e session (Paris, 1965); 9. **Yves Congar:** Vrai et fausse réforme dans l'Église (Paris, 1968); 10–16. Santini i. m.; 17. Szabó F. i. m.

GALAMBOSI LÁSZLÓ VERSE

M e n e k ü l é s

1

Hajszoltakkal bukdácsoltam.
Muzsikáltam kristály-úrben
Vonított a farkascorda.
Tányérodig menekültem.
Szörnyeimet fojtogattad.
Fejet hajtvá fogadkoztál.
Csillag-vértű aranyrózsa,
jég-lánczástól leomlottál.
Pántos hajad jáspiskóval
két oldalon leszoritják.
Nyírfafehér harisnyádra
babusgatnak szattyán csizmát.
Hullámvető ezüst lepel
borul márvány asztalodra.
Négy fekete asszony emel
gallyakba font liliumra.

2

Csöngettyűznek a siratók.
Kelj fel anyám, kelj fel!
Jönnék érted Máriával,
templomos sereggel.
Szentelt vizes ágat hoznak.
Mírhával füstölnek.

Borostyános zászlóikkal
érintik a földet.
Jaj! az egek bezárultak,
babérfák ledőlnek.
Gyümölcsöltő Boldogasszony,
korhadtak a törzsek!

3

Anyám! Anyám! Zeng az ablak.
Madaraid kopogtatnak.
Gyémánt holdas gyertyát hoznak,
gyémánt fényben földalolnak.
Megülnek a gerendákon,
tömjén szagú gyászruhákon.

4

Szabadulok! Ajtót vágtam
bűnhődések deres torkán.
Készülődtem. Megérkeznek.
Husángomat tűzre dobnam.
Háborgatott tetők fölött
szírtnek vetem havas hátam.
Pávafarkú üstökössel
keringek a pusztaságban.

5

Asszonyért kiáltok.
Kikötött a bárka.
Koszorúkkal ki követ a
hűség udvarába!?

AZ EGYHÁZ A VILÁGBAN

A Lefebvre-ügy

A televízió jóvoltából (az augusztus 31-i esti híradó adása) a magyar közvélemény széles köreiben is ismertté vált az a konfliktus, amelyet *Marcel Lefebvre* francia érsek szembeszegülése a Szentatyával és a Szentisékkel váltott ki és amelyet VI. Pál pápa augusztus 29-én Castelgandolfóban a zarándokokhoz intézett rövid beszédében a „jelenleg legsúlyosabb és legfájdalmasabb eseménynek” mondott. A tv rövid ismertetése nyomán nálunk is sokan érdeklődtek, mi ez az ügy és mi van a háttérben.

Marcel Lefebvre érsek 1905-ben született a Lille-i egyházmegyéhez tartozó Tourcoing-ban. 1929-ben szentelték pappá és 1947 szeptemberében szentelték címzetes püspökké. Hosszabb ideig Franciaország különböző afrikai területein működött a missziókban, így 1955-től Dakarbán is. 1962-ben tért vissza Franciaországba a Tulle-i egyházmegyébe mint Sinnada di Frigia címzetes érseke. Megkapta a trónálló címet is és tevékeny részt vett a II. vatikáni zsinat munkájában is, mint a konzervatív kisebbség egyik szószólója, de — mint arra most méltán emlékeztetik — aláírta mindazokat a zsinati határozatokat, így a liturgiára vonatkozó konstitúciót is, amelyeket most nyilvánosan megtagad.

Lefebvre nyílt szembeszegülése a pápával a jobbra felületes sajtójelentések nyomán látszólag elsősorban a liturgiával, a népnyelvű szertartásokkal és az új miserenddel kapcsolatos, de amint látni fogjuk, valójában ennél sokkal többről van szó.

Az érsek föllépése a zsinatutáni egyház sok kezdeményezése, így az *aggiornamento*, az ökumenikus mozgalom, a világ autonómiájának és a szabadságjogoknak elismerése, valamint az új, közérthető liturgia ellen már 1970-ben intézményes formát öltött, amennyiben Lefebvre érsek akkor alapította a „Szent X. Pius papi testvéri társaság”-ot a svájci Fribourgbán. Akkor ehhez még megkapta Charrière fribourgi érsek engedélyét is, majd nem sokkal később az ugyancsak svájci Ecône-ban papi szemináriumot is alapított, azzal a céllal, hogy ott a régi, a zsinat előtti szellemnek megfelelő papnevelést biztosítson. Ehhez természetesen szintén szükség volt a fribourgi püspök engedélyére, aki ezt az engedélyt „*ad experimentum*”, vagyis kísérletképpen engedélyezte, előre megszabott hatéves határidővel. Ezt az engedélyt vonta vissza még a határidő lejárta előtt 1975. május 9-én Charrière püspök utóda Mamie fribourgi püspök, aki ezt az intézkedését nagyon alaposan előkészítette és Rómával is megbeszélte. A visszavonó rendelkezésre elsősorban az a körlevél adott okot, amelyet Marcel Lefebvre érsek még 1974. november 21-én intézett a Szent X. Pius papi testvéri társaság tagjaihoz. A körirat így hangzott:

„Egész szívünkkel és egész lelkünkkel ragaszkodunk ahhoz a katolikus Rómához, amely a katolikus hit és a megővéséhez szükséges hagyományok felett őrködik: az örök Rómához, a bölcsesség és igazság tanítójához.

Ezzel szemben elutasítjuk és mindenkor el is utasítottuk, hogy a neomodernista és neoprotestáns irányzatú Rómát kövessük, amely a II. vatikáni zsinaton, majd azt követően az általa kezdeményezett reformokban teljes világossággal eltűnt.

Mindezek a reformok vétkesek voltak és vétkesek mindmáig az egyház szétrombolásában, a papi intézmény romlásában, a szentmise áldozat és a szentségek megsemmisítésében, a vallásos élet lehanyaglásában, abban, hogy az egyetemeken, a szemináriumokban, a katekézsisben egy naturalista és teilhardiánus oktatás folyik, amelynek forrása a liberalizmus és a protestantizmus, amelyeket viszont az egyház ünnepélyes tanítóhivatala számtalanszor elítélt.

Semmiféle tekintély, még a hierarchia legmagasabbja sem kényszeríthet bennünket arra, hogy katolikus hitünket feladjuk, vagy megkurtságunk, amelyet tizenkilenc évszázad óta az egyház tanítóhivatala világos hitvallásban fogalmazott meg.

„De ha akár mi — mondja Szent Pál —, akár egy mennyei angyal más evangéliumot hirdetne nektek, mint amit mi hirdettünk: átkozott legyen!” (*Gal 1,8*). Vajon nem pontosan ugyanezt mondja-e nekünk ma is újra meg újra a Szentatyá? Mindenesetre azonban, ha abban, amit ő mond vagy cselekszik, vagy amit

a dikasztériumok (kuriális hatóságok) tesznek, ellentmondás jelentkeznék, akkor mi azt választjuk, amit az egyház mindenkor tanított és bezárjuk fülünket az egyházban föllépő destruktív újítások előtt. Nem lehet a *lex orandi* mélyrehatóan megváltoztatni anélkül, hogy egyidejűleg a *lex credendi* is meg ne változzék. Az új misének egy új katekizmus, új papság, új szemináriumok, új egyetemek felelnek meg, és egy karizmatikus, pünkösdi egyház: csupa olyan dolog, amelyek szemben állnak az ortodoxiával és az örök tanítóhivatallal. Minthogy ez a reform a liberalizmusból és a modernizmusból eredt, teljes egészében mérgezett. Az eretnekségből származik és az eretnekségben végződik, még ha formálisan nem is eretnek minden, ami ennek a reformnak keretében történik.

Mindezek alapján minden öntudatos és hű katolikus számára lehetetlenség, hogy ezeket a reformokat elfogadja és bármilyen formában is alávesse magát nekik. Az egyházhoz és a katolikus tanításhoz való hűség üdvösségünk érdekében csak egyetlen magatartást tesz lehetővé: a reformokban való részvétel határozott elutasítását. Mindennemű lázadás, keserűség és ressentiment nélkül folytatjuk tehát papképzési munkánkat az örök tanítóhivatal irányvonalainak megfelelően abban a meggyőződésben, hogy a szent katolikus egyháznak, a pápának és a jövőendő nemzedékeknek nem tehetünk ennél nagyobb szolgálatot.

Ugyanez okokból kifolyólag szilárdan kitartunk mind a mellett, amit az örök egyház hitt és amit hitben, erkölcsben, kultuszban és hitoktatásban, a papok képzésében és az egyház intézményében megélt és ahogyan azt a zsinat modernista befolyása előtt megjelent könyvekben törvényesen is rögzítették. Emellett reménykedünk, hogy a hagyomány igazi világossága eloszlatja azt a sötétséget, amely az örök Róma égét most homályba borítja.

Meggyőződésünk, hogy Isten kegyelmével, a Boldogságos Szűzanya Mária, Szent József és Szent X. Pius segítségével a katolikus és római egyházhoz, valamint Péter valamennyi utódához hűségesek maradjunk és a „fideles dispensatoris mysterium Domini Nostri Jesu Christi in Spiritu Sancto” vagyunk. Amen. Mgr. M. Lefebvre.

Mint később kiderült, Lefebvre érsek ezt az iratot csak belső használatra szánta és csak az ecônei szeminárium növendékeinek, tanárainak, valamint az általa alapított papi egyesület tagjainak küldte meg, amikor azonban a francia integristák szellőztetni kezdték, maga az érsek járult hozzá, hogy az *Itinéraires* című francia folyóirat leközölje. Ezek után foglalkozott vele vezércikkben az *Osservatore Romano* is. A cikk keretében úgyszólván teljes szövegében leközölte a vatikáni lap az iratot, amelyet „manifestumnak” nevezett, majd megállapította, hogy a szöveg önmagáért beszél, a kommentár szinte fölösleges. Ennek ellenére felvetődik néhány kérdés, amiket a vatikáni félhivatalos lap cikkírója így fogalmazott meg: „Vajon fennáll-e ilyen körülmények között még az elő egyházzal való valószínűség és nemcsak szóbeli közösség? Végül soron vajon kinek engedelmeskednek azok, akik ebben az okmányban önmagukra ismernek? Ki az értelmezője annak a hagyománynak, amelyre hivatkoznak, miután az élő tanítóhivatal értelmezését már eleve gyanúsítják bélyegzik? Mit gondoljunk azokról, akiket ilyen szellemben nevelnek? Miként lehetne másnak, mint rendkívüli önteltségnek minősíteni azt az általánosan negatív ítéletet, amelyet itt a püspököktől és mindazokról, akik Krisztus szolgálatában a szemináriumokban és egyetemeken dolgoznak, kimondtak?”

Mindenesetre azt, hogy Róma mennyire tapintatosan és türelemmel igyekezett kezelni a kérdést, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az *Osservatore* cikke a körirat idézése során elhagyta annak utolsó mondatát, amely Szent X. Pius-t is említette és nem írta meg azt sem, hogy a szóbanforgó szöveg szerzője érsek. És bár Mamie fribourgi püspök fentebb említett rendelkezése nemcsak az ecônei szemináriumra, valamint a Lefebvre alapította papi társulatra vonatkozott, hanem minden jövőendő hasonló jellegű alapításra is (Lefebvre nem csinált titkot belőle, hogy szerzte a világon mindenütt megpróbált hasonló tradicionalista intézményeket és szemináriumokat alapítani), megállapítva, hogy ezek nem bírnak további egyházi létjogosultsággal, a tényleges és most már legfelsőbb helyről jövő római intézkedésekre csak lassan és fokozatosan került sor, miközben újra meg újra kísérletek történtek arra, hogy Lefebvre érseket jobb belátásra bírják.

Az érsek ugyanis már eleve nem ismerte el a területileg illetékes Mamie püspök intézkedését és az ecônei szemináriumban az egész elmúlt tanév folyamán tovább folyt az oktatás. Miután minden közvetítési kísérlet csődöt mondott, 1975. július 29-én VI. Pál pápa személyes levéllel fordult Lefebvre érsekhez, amelyben

a többek között a következőket írta: „A Szent X. Pius papi testvéri társasággal kapcsolatos vizsgálat lefolyásáról kezdettől fogva informálódni akartunk. A bíborosi bizottság, amelyet kiküldtünk, rendszeresen és pontosan tájékoztatott munkájáról. Azokat a konzekvenciákat, amelyeket nekünk javasolt, egészséges és minden egyes pontjában is magunkévá tettük; személyesen rendeltük el azonnali végrehajtásukat. Ezért, kedves Testvérünk, kérjük, hogy annak a tiszteletnek nevében, amelyet Szent Péter utóda iránt május 31-i levelében kinyilvánított és még inkább a Krisztus helytartója iránti engedelmesség nevében kérjük, hogy nyilvánosan jelentse ki, hogy a rendelkezéseknek aláveti magát, hogy ilyen módon jóvátegye azokat a sértéseket, amelyek az egyházzal és tanítóhivatalával szemben szóbeli és írásbeli nyilatkozataiban megnyilvánultak. Egy ilyen aktus szükségképpen magában foglalja a többek között, hogy minden gyakorlati következményével elfogadja a Szent X. Pius papi társulattal kapcsolatos intézkedéseket”.

Ebben a levélben a pápa különbséget tett az általa jóváhagyott és az önkényes reformok között, amely utóbbiak neki is szenvedést okoznak. Ugyanakkor azonban a leghatározottabban mutatott rá a II. vatikáni zsinat jelentőségére. Azokkal a megnyilatkozásokkal kapcsolatban, amelyek Ecône köreiben Athanasiusszal hasonlítják össze Lefebvret, a Szentatya a következőket írta: „Az igaz, hogy ez a nagy püspök szinte teljesen magára maradt, amikor a minden irányból rohamozó ellentmondásokkal szemben az igaz hitet meg kellett védelmeznie. Itt viszont — és ez nagyon fontos — éppen a nem sokkal azelőtt megtartott niceai zsinat védelmezéséről volt szó. A zsinat volt az a norma, amely hűségét inspirálta. Ugyanez áll Szent Ambrusra is. Hogyan engedheti meg magának valaki ma, hogy Szent Athanással hasonlítsa össze magát, ha arra merészkedik, hogy egy olyan zsinat ellen harcoljon, mint a II. vatikáni zsinat, amely nem kevésbé mértékadó, sőt bizonyos szempontból még fontosabb, mint a niceai?”

Erre a levélre Marcel Lefebvre nem válaszolt, állítólag azért, mert kétségbe vonta hitelességét. Mindenesetre VI. Pál pápa 1975. szeptember 8-án újabb kézírásos levelet intézett az érsekhez, közölve, hogy minden nap várja, hogy kifejezésre juttassa fenntartás nélküli hűségét és odaadását Krisztus helytartója iránt. Két héttel később a berni pápai nunciusnak még sikerült Lefebvre érseket rávennie, hogy szeptember 24-én válaszoljon a Szentatya-nak. Ebben a levélben kifejezésre is juttatta fenntartás nélküli odaadását és tiszteletét Szent Péter utódja iránt. Röviddel később azonban a „barátainkhoz és jötevőinkhez” címzett 9. számú levelében már ismét az addig ismert módon utasította el az egész zsinatutáni egyházat. Ugyanakkor megkezdődtek a nyugat-németországi Weissbadban az ecônei szeminárium ott alakított társintézményében a német anyanyelvű hallgatók számára az előadások. Majd 1975. december 8-án Lefebvre érsek egy német szeminaristát pappá is szentelt.

Ezen a ponton a helyzet már végérvényesen elmérgesedett. A svájci püspöki kar, amely joghatóságilag elsősorban illetékes, a leghatározottabban fellépett Lefebvre érsek engedetlensége, valamint a II. vatikáni zsinatot bíráló kijelentése ellen. Az érsek régi barátai azonban akkor még nem adták fel a reményt, hogy Lefebvre-et jobb belátásra bírják, így *Hyacinthe Thiandoum* dakari bíboros-érsek, Lefebvre egykori munkatársa személyesen kereste fel őt ez év tavaszán. Az ő közvetítése is csődöt mondott azonban és Lefebvre érsek az előzetes figyelmeztetések ellenére ez év június 29-én az ecônei szeminárium 13 növendékét pappá és 13 további növendékét diakónussá szentelte. Mamie fribourgi érsek már június 30-án azzal válaszolt, hogy prédikációs tilalmat közölt Marcel Lefebvre-rel és fölfüggesztette a genfi születésű *Denis Roch*-ot, az egyetlen svájcit az újonnan szenteltek között, és megtagadott tőle minden működési engedélyt. Denis Roch ennek ellenére június 4-én Genfben, az ottani autószalomban elmondta újmiséjét, amelyen Lefebvre érsek mondta a szentbeszédet.

A Szentszék számára ezek után nem maradt más hátra, mint az a július 29-én kiadott intézkedés, amely az egyházi jogi kódex 2372. kánonja alapján a *divinis* felfüggesztette Marcel Lefebvre érseket és az általa felszentelt papokat. A felfüggesztettek semmilyen egyházi funkciót nem végezhetnek akár szentelésük, akár pedig joghatóságuk alapján lenne ehhez különben joguk. Lefebvre erre azzal válaszolt, hogy a *La Voix du Nord* című francia napilap augusztus 2-i számában interjú keretében kijelentette, hogy a római tilalom ellenére augusztus 29-én nagymiséjét mond az észak-franciaországi Lille-ben az általa egyedül helyesnek elfo-

gadott ún. tridenti rítus szerint. Elmondta továbbá, hogy változatlanul ellentétben áll a „zsinatutáni egyházzal”, mert ez, mint szó szerint megállapította, „skizmatikus egyház, minthogy szakított az örök egyházzal, azonkívül eretnek egyház is, és ezért nem katolikus többé”. A római felfüggesztő döntéssel kapcsolatban az interjú keretében még elmondta Lefebvre, hogy annak „mulatságos oldalai” is vannak. Így például megtiltja neki, hogy az „új misét” mondja, ami valójában esze ágában sincs, a szentségeket pedig az új rítusnak megfelelően szolgáltatassa ki, amelyet nem helyesel és hogy „szocio-gazdasági-politikai” modorban prédikáljon, amit elítél. Ily módon tehát csak attól fosztották meg, amit amúgy is elutasít — mondta végül az érsek. Az ügy krónikájához tartozik még, hogy Lefebvre érsek augusztus 29-én mintegy 6000 ún. „tradicionalista” hívó jelenlétében a lille-i sportpalotában misét mondott.

Az engedelmesség ilyen fokú megtagadásának, régen, elkerülhetetlen következménye lett volna a kiközösítés. Ha erre most a jelek szerint mégsem fog sor kerülni — és König bécsi bíboros érsek szeptember 3-án kiadott nyilatkozata erre enged következtetni —, az éppen a II. vatikáni zsinat új szellemének lesz a következménye. Az egyház ugyanis ma már nem akar kizárólag jogi módszerekkel eljárni.

Lefebvre érsek és az általa kezdeményezett mozgalomnak megértéséhez jelentős mértékben járul hozzá *Jean Anzévui* nemrégiben megjelent *Le Drame d'Ecône* című könyve. Anzévui ebben arra a következtetésre jut, hogy az a tény, hogy Ecône-t legfőképpen az a francia jobboldal támogatja, amely mindmáig nem békült ki a francia forradalommal, az ügynek nemcsak egyik dimenziója, hanem az egész mozgalomnak voltaképpeni alapja. Szerinte ennek a francia ellenforradalmi jobboldalnak három tetőpontja volt századunkban: egy *politikai*, amely az Action Française-ben, egy *katonai*, amely az OAS-ban, az Algéria gyarmati uralom alóli felszabadítása ellen terrorakciókkal harcoló katonai szervezetben és egy *vallási*, amely az ecône-i integrizmusban testesült meg. Az Action Française-zel Marcel Lefebvre még mint a római francia kollégium hallgatója ismerkedett meg 1923 és 1930 között. Az Action Française-t 1926-ban XI. Pius pápa elítélte, majd 1928-ban eretnek mozgalomnak nyilvánította. A római francia kollégium akkori rektorát, akinek Marcel Lefebvre nagy csodálója volt, 1927-ben távolították el hivatalából.

Az Action Française ideológiája szerint Franciaország három „c” betűvel testesíti meg az emberi kultúrát. Ez a három c, franciául: catholicisme, contreévolution, classicisme (vagyis: katolicizmus, ellenforradalom, klasszicizmus). Míg Németország három „r” betűvel: réforme, révolution, romantisme (reformáció, forradalom, romantika) a rendetlenség képviselője. Ebből könnyű megérteni, hogy Marcel Lefebvre ma a liberalizmust a protestantizmussal teljes mértékben azonosítja. Ez év tavaszán tartott előadásai során legfőként amiatt panaszkodott, hogy a liberalizmus és a reformáció szellemisége nemcsak az egyházban, hanem az államban és a társadalomban is elharapózott. Szerinte egyes államokban már alig lehetséges a vallás-, lelkiismereti és sajtószabadság korlátozása. Mint a *cité catholique*, vagyis a „katolikus állam” eszméjének hirdetője, Lefebvre sohasem tagadta meg csodálatát Salazar Portugáliája és Franco Spanyolországa iránt. Még 1969-ben jelentette ki, hogy „a forradalmak leverése után Portugália és Spanyolország is visszatért őseinek igaz keresztény hitéhez”. Mindezek alapján Anzévui nem habozik kijelenteni, hogy itt egyszerűen vallásos mezbe burkolt fasizmusról van szó. És amint a francia jobboldal szerint általában, Marcel Lefebvre szerint is XII. Pius az utolsó pápa, akit nem illet bírálata.

Jean Anzévui megállapításait nagymértékben igazolni látszik az a tény, hogy Ecône száz szeminaristája között egyetlen svájci van, a többiek külföldiek, túlnyomórészt franciák, és pedig azoknak a francia arisztokrata és jobboldali családoknak a gyermekei, amelyek mindenkor élesen szemben álltak mindenfajta demokratikus mozgalommal. Hasonló körök, így a svájci *Una voce* mozgalom, valamint a különböző németországi, angliai és amerikai ún. tradicionalista mozgalmak támogatták és támogatják mindmáig Marcel Lefebvre érseket, aki immár nyilvánvalóan szakított saját egyházával.

TRAGIKUM A SZENTÍRÁS TÜKRÉBEN

III.

TRAGIKUM AZ ÓSZÖVETSÉG VILÁGÁBAN

Napjainkban a bibliatudomány a nagyszerű régészeti felfedezések birtokában nagy haladást mutat. Ezért a Szentírás felületes ismeretére vallana azt állítani, hogy az Ószövetség népe a helyes istenfogalmat egyszerre és hiánytalanul birtokolta történelmének kezdete óta. Célszerű az egyes ószövetségi könyveket — ahogy ez egyáltalán lehetséges — keletkezésük sorrendjében és nagyon elmélyedve olvasnunk. Így vesszük észre, hogy a kezdetben bálványimádó Ábrahám-tól (Józs 24,2) milyen hosszú út vezet az ismeretlen prófétáig, aki a Teremtés könyvének első fejezetében az eget és a földet pusztá szavával létrehozó és elrendező Istennek az egész világtól teljesen különböző „MÁS” voltát leírja. Az Ószövetség idejének vége felé az Írásokban tiszta megvilágításban álló Jahve csak homályosan ismert még az Ószövetség elején.

Nincs tehát sem törés, sem ugrászerű fejlődés az Isten-keresésben a görög tragédiaírók és Izraelnek Istentől ihletett prófétái, szentírói között. Az emelkedés lassú fejlődés az igaz Isten felismerésében. A jelenből visszatekintve a történelmi századok múltjára a hívő ember számára világos: Isten maga szólt már Ábrahám-tól kezdve. Fokozatosan többet-többet nyilvánított ki magáról szóval és hatalmas jelekkel. Az ember azonban nagyon sokszor még annyit sem értett meg belőle, amennyire pedig képes lett volna.

A próféták istenfogalma még nem a teljes kinyilatkoztatás fényében ragyog. De amit felismertek a kinyilatkoztatásból, az már helytálló. Már az ilyen istenfogalom birtokában is enyhül és szelidül a tragikum kemény és éles felfogása.

A görög klasszikus tragédia gyilkos-gépezete, a hős lelkében az isteni és emberi elem megoldhatatlan összeütközése, amelyen a pogány ókori tragédiairodalom alapszik, a prófétai tragikumban nem nyer alkalmazást. Az „ártatlanul elkövetett bűn”, „az embert bűnre kényszerítő istenség”, az „istereknél nagyobb ember” egyszerűen képtelenségek a prófétai istenismeretben. Az isteni vagy emberi törvények megszegése, a bűn nemcsak a hős jellemnagyságát, hanem hősiegyéniségének nagyon reális gyarlóságát is szemünk elé állítja. Az ember még ember sem lehet Isten nélkül! Nemhogy az Istennel egyenlő, vagy nála nagyobb legyen. A törvényszegést szabadon követheti el az ember. Nem kényszerül kivédhetetlenül bűnre. Ezért felelős tetteiért és Istennek számadással tartozik.

A tragikum éppen ebben az emberi felelősségben nyer valódi alapot. „A bűnért büntetés jár” ősi igazságossága elég tragikum, mert az ember egyben bűnös is. Bűnösségét csakis önmagának köszönheti. Ha pedig büntelenné lesz, ez már Isten műve és szépsége az emberben.

Ezek szem előtt tartásával érthető, hogy a tragikumot klasszikus értelemben nem is találhatjuk meg a Szentírás ószövetségi könyveiben. Hiszen a görög tragédiaírók költői génusza a gondolat és még inkább a képzelet világában szabadon alkotva, szemünk elé állíthatott olyan tragikus helyzeteket, amelyek a valóságban sohasem léteztek. Nem történtek meg. És ez egyáltalán nem kisebbíti irodalmi értéküket. Viszont: a próféták komoly tragikumot tartalmazó feljegyzései nem a pusztá fantáziavilág termékei. Valós földi személyekbe és eseménysorozatokba ágyazódik bele minden prófétai szó, tanítás és általuk az Isten üzenete.

Az irodalmi műfaj és annak isteni mondanivalója olyan tökéletes egységet alkot a Szentírásban, hogy a szaktudósok is komoly feladat előtt állnak, ha az irodalmi értéket és a kinyilatkoztatás pontos közölnivalóját egymástól elválasztani akarják. Ha pedig — mint láttuk — nem kisebbíti az irodalmi termék művészi értékét az, hogy tartalma csupán a képzeletvilágba tartozik, akkor a prófétai tragikum történelmi valósága csak növeli az irodalmi mesterművek értékét. Külső megjelenés és tartalom, művészet és valóság együttvéve mutatja itt annak tragikumát, ami van és vele szemben lennie kell.

Most álljon elénk egy-két szemelvényben a tragikum, ószövetségi értelemben:

1. *Izrael személye.* Az Ószövetségben a legtöbb személynévnek viselőjére vonatkozóan jelentése és jelentősége van. A névváltozás pedig a nevezett életsorsát vetíti előre. Megváltozott életsorsát, azt a szerepet, amelyet a névváltoztató Úr szánt neki.

Jelen esetben Jákob, a Jábok folyó mellett nevének megváltoztatását és jövőendő sorsának jelentését éli meg (legközelebbi és szorongató küzdelmére bátorítást nyer: Ézsau nem fog fölébe kerekedni). A láthatatlan Ellenféllel való küzdelmében valósul a mondás: „Nomen est omen”. Az új név valóban baljóslatú jel. Iszra-El jelentését a szentíró ezen a helyen nem értelmezi tragikusnak: „Ezentúl ne Jákobnak hívjanak, hanem Izraelnek, mivel Istennel szemben erősnek bizonyultál (...ki-szariját im-Élochim...) és az emberek felett fogsz győzni” (*Ter* 32,27). Az egész Ószövetség át tanulmányozása azonban meggyőz arról, hogy Iszra-El nem annyira Isten-Bajnoka, mint inkább Istennel-Küzdő, Istennel-Tusakodó. A nép atyja és őstípusa már ebben a jelenetben mutatja gyermekeinek és népének tragikus jövőjét.

2. *Izrael népe.* Az embercsinálta istenekkel harcba szállni és küzdelemben, a bukás ellenére is félistenné válni a görögöknél tragikum. De: küzdeni a mindenható Istennel, ez teljesen reménytelen vállalkozás. Ilyen értelemben több, mint tragikum. Ez a tétel annál világosabb, minél hűségesebb és hitelesebb az az értelmi kép, amit Istenről alkotott magának az ember.

Egyetlen ősi és jelenkori nép történetébe sincs olyan mélyen beleírva Isten szent neve, mint Izrael népének életébe. Ez a nép ugyanis „sem Isten nélkül, sem Istennel” nyugton élni nem tud. Történelmi tragikumának itt a gyökere, mindig ebből sarjad. Megragadja Istent, miként ősatyja, áldását kéri, és méltán dicsekszik: „...hol van olyan nagy nép, amelyhez istenei olyan közel volnának, mint hozzánk az Úr, a mi Istenünk?” (*M Törv* 4,7). Ugyanakkor szembefordul Jahvéval, lépten-nyomon lázad és vétkezik ellene. Nagy vezére, Mózes mondja: „Gonosz és elvetemült nemzedék! Ezzel fizettek az Úrnak, Te ostoba és balga nép? Hát nem atyád és teremtőd? Létet adott neked és életben tart?” (*M Törv* 32,6).

Izrael népe remekművű zoltáiraiban méltán nézi le és veti meg a bálvány-istenségeket. Mégsem eszmél rá, hogy Jahve, az egészen Más, nem lehet egyenlő rangú ellenfele vagy érdektársa az embernek, még Izrael népének sem. Ez a vakság értelmi tragikum.

3. *Izrael nagy fia: Dávid.* A nép hőse, nemzeti életének tulajdonképpeni megszervezője, alapítója, nagy királya, profétája és zoltárosa. Életében és műveiben bontakoznak ki az ószövetségi tragikumnak — a pogány szemléletű tragikumtól eltérő — jellemző vonásai. Bátor harcos. Medve, oroszlán és a félelmetes ember, Góliát legyőzője, csaták győzelmes vezére, Izrael igazi hőse. Sohasem ütközik össze népe és uralkodója akaratával. Mégis, ártatlanul kegyetlen üldözést szenved. A vérbosszú korában nem öli meg — két alkalmas esetben sem — igazságtalan üldözőjét, Sault. mert ő az Istennek szentelt király, jóllehet Dávid maga is az már. Az Úr előtt egyenlő rangú ellenfelének irgalmaz. Nemes szívé, nagylelkű jellem. Mindezek ellenére mégis elbukik. E nagy embernek nagy a bukása is. Pukása azonban nem jellemnagyságából, hanem éppen emberi gyarlóságából ered. Ő, aki Jahvéra való tekintettel irgalmaz meg másnak, most Jahve törvényével ütközik össze és elbukik. A hős, a győzelmes vezér nem tudja saját indulatát és minden előzmény nélkül, hirtelen keletkező nemi kívánságát legyőzni. Ez az ember nyomorúságának tragikuma. Batsebával házasságtörést követ el, és az ártatlan férjét, Uriját megöleti.

Dávid ezért nem lakol halállal. Őszinte bánata elnyeri az Úr bocsánatát, de élettörténete a továbbiakban a legfájóbb tragikus események sorozata. Dávid az Úr ötödik és kilencedik parancsolata ellen vétkezett. Gyermekei ismételtelen követik atyjukat a bűnben, és ez a bűnös, bűnbánó apának a legnagyobb tragikuma. Amnon meggyalázza hűgát, Támárt. Absalom megöli ezért testvérét, Amnont. Absalom atyja ellen lázad és meggyalázza atyjának feleségeit.

Szinte előttünk működik a görögökéhez hasonló, szerelemből-gyűlöletből és gyilkosságokból szövőődő tragikum-gépezet, pedig az Ószövetséget olvassuk és nem a pogány irodalmat. Dávid, az ilyen testi-lelki gyötrelmeket és viharokat átélő szívű, nagy ember, ha megpendíti hárfája húrjait, valóban lelke mélyéből törnek elő érzelmének hullámai és fonódnak dalokba talán tánclépésekkel is illusztrált, könnyörgő, bűnbánó, hálálkodó és mindig Jahvét dicsőítő zoltáros-versei. A hős,

a bukott hős Istenhez menekül. Akitől büntetését joggal várhatja. Az neki biztos menedéke. Mennyire más tragikum-szemlélet ez! Es mennyire ugyanúgy gyötrődik-kínlődik testben-lélemben a húsból-vérből való igazi ember, mint a görög tragédiák költött hősei!

4. *Izrael profétái.* Az Ószövetség Istentől ihletett tragédiáiról. A bűn és bűnhődés; a megátalkodás és pusztulás összefüggéseit előre hirdető jósok. Jahve választja őket és egészen lefoglalja életüket, szinte annak minden mozzanatát. A proféták személye, életének eseményei Jahve akaratát tükrözik akkor is, ha ajkuk néma marad. Ha pedig felharsan szavuk is, az embereknek nem a füle, hanem a lelke érzi a mennydörgést, nem a szemüket, hanem az érzelmüket borítja el a szó villámfénye. Ennek ellenére hallgatóik sokszor megátalkodnak, ellenszegülnek. Eredményt nem sokat érnek el; ennél sokkal hamarabb érik el közülük sokan az erőszakos halált honfitársaik kezéből. Ebben a tényben található a proféták egyéni tragédiája hőn szeretett népük kollektív tragédiájával.

Nemzeti hőskökké magasztosulnak ugyan néha honfitársaik előtt: ha jövendölniük kell — néha átok formájában is — Izrael ellenségeinek végpusztulásáról. A nép ilyenkor elfogadja kiáltásaikat Jahve szavának, mert azok kedveznek Izraelnek. De tüstént a békesség megrontóivá, a nép ellenségeivé és hazaárulókká válnak az izraeliták előtt, mielőtt népükre, vezetőikre és hazájukra kell súlyos szavakat hirdetniük. Tragédiájuk sokszor éppen ott éri el csúcspontját, amikor maguk a proféták is népükkel egyetértésben és az Úr szavával szemben látják biztosítva Izrael földi jólétét. Ilyenkor azonban csendben megadják magukat az Úrnak, és ha vérző szívvel is, de hirdetik emberi meggyőződésük ellenére az Úr üzenetét. Nemzetük keserű sorsa nekik fáj legjobban; izzó hazaszeretetük sokkal szenvedélyesebb, semhogy azok, akikhez küldettek, megérthetnék. Megesik, hogy ilyenkor a nép inkább hallgat hamis profétákra, mert ők kedvező dolgokat hirdetnek, noha nem Jahve küldte őket. Így a próféta tragikus összeütközésbe kerül népével, annak vezetőivel. Ebben az ütközésben a próféta bukása következik be. A látszat az, mintha ő lenne a rosszindulatú, hazug, mintha Jahve is őt hagyta volna el. A történelmi események azonban mindig a profétát igazolják. Beteljesíti ugyanis az Úr mindazt, amit a próféta által üzent.

A proféták között a tragikus sorsot figyeljük meg Ozeás és Jeremiás életében.

a. *Ozeás.* A proféták keleti kifejezésmódja szerint a Jahve és Izrael népe közötti kapcsolatot legszemléletesebben a házasság kapcsolatával lehet jellemezni. A proféták saját házasságuk eseményeivel is tartoznak az Úr akaratát és üzenetét kifejezésre juttatni. Így például Jeremiáshoz ezt a szótartot intézte az Úr: „Ne végy magadnak feleséget és ne legyenek fiaid és lányaid” (*Jer 16,2*). A próféta az Úr parancsára nőtlen marad. Ezekiel próféta feljegyezi: „Az Úr szótartot intézett hozzám: Emberfia, nézd, elveszem tőled hirtelenül szemed gyönyörűségét. De ne keseredj el és ne sírj, könnyeid ne folyjanak... Reggel szóltam a néphez, s este meghalt a feleségem. Másnap reggel a kapott utasítás szerint jártam el... Ezekiel jel lesz nektek” (*Ez 24,15 ak*). A próféta szeretett felesége azon a napon halt meg 588-ban, amelyen Babilónia királya megkezdte Jeruzsálem ostromát.

Ozeás családi életének tragikus jellege sokkal megrendítőbb. Jahve külön megparancsolja, hogy a papok, akik szolgálatára vannak szentelve, feleségül érintetlen lányt vegyenek. Őzveg, elbocsátott, meggyalázott vagy kicsapongó asszonyt nem vehetnek el (*Lev 21,7 és 13*). Az érte lelkesedő és hozzá hűségesen ragaszkodó profétának megdöbbentő és szívtéppő parancsot ad: „Menj, végy feleségül egy házasságtörő asszonyt és legyenek bűnben fogant gyermekeid, mert hűtlenül elhagyta az ország az Urat”. (A finom magyar fordítás sokkal nyersebb héber eredetű takar: *éset zonunim*, amit a német *ein Hurenweib* szóval ad vissza. Os, 1,2.)

Kaphat-e magától az Istentől bármelyik emberi lény ennél keservesebb parancsot? Az urához méltatlan feleség, Gomer gyermekei nevükben hordják a nép bekövetkező katasztrófáját. A próféta első fiáról így parancsol az Úr: „Ne vedd el Jiszreelnek, mert rövidesen megtorlom Jiszreel vérét Jehu házán és megszüntetem Izrael házának királyságát. Jiszreel völgyében azon a napon összetöröm Izrael íját” (*Oz 1,4*). A próféta lánya az Úrtól ezt a nevet kapja: „Nincs irgalom”, második fia pedig: „Nem népem” nevet visel, „...mert nem vagytok többé az én népem és én nem vagyok többé a ti Istenetek” (*Oz 1,9*). A próféta kis-családjának és Izrael nagy-családjának egybefonódott tragikuma ez.

b. *Jeremiás*. Tragikus egyénisége, működése és ezzel együtt nemzetének összeomlása az Ószövetség szomorúan legérdekesebb fejezetei közé tartozik.

A jobb megértés érdekében emlékezetbe kell idéznünk azt a Judeában élő Dávid-hagyományt, amely szerint Jahve Dávid királyságát örökre biztosítja (ők úgy értették, hogy itt a földön, világi értelemben). A másik hagyomány szerint pedig Izrael önálló állami élete a jeruzsálemi templom fennállásához igazodik (Sion tradíció). Tehát van egy királyi szentély, amely biztosítja a jövődőt, Jozija (640—609) személye és uralma is ezt az irányelvet követte. Izrael népe ebben az időben valóságos patrónust lát Egyiptomban, az asszír hódításban pedig drámái zsarnokságot. Jeremiás bensőleg szintén így érez.

A „vezéri pálcá” és a „gőzölgő üst” (*Jer* 1,12—14) látomása szerint azt kell vallania, hogy a történelem ura Jahve, Ő fog gondoskodni arról, hogy igéi beteljesüljenek; és azt, hogy a pusztulás Babilónia felől tör az országra. A próféta tehát egyszerre képvisel egy teológiai és egy politikai felismerést. Jóllehet lelkeben ő is dél felé húz, akár honfitársai, az isteni sugalmazás olyan eseményt hirdetett vele, amely szöges ellentétben áll a maga és népe belső valójával. Jozija király felett érzett gyászában sirató éneket is ír, de hiába minden; akarata ellenére szembe kell fordulnia a közhangulattal. A krízis az Isten elleni lázadás szakadéknak szélére sodorja a prófétát és kétségbeesett honfitársait. Íme a *salom* (a béke) hirdetése hazugsággá vált.

Megrendítő lehetett annak a beszédnek hatása, amelyben a próféta nyíltan hangoztatja: „Ne bízzatok az ilyen hazug beszédekben: az Úr temploma, az Úr temploma, az Úr temploma itt van velünk... Hát rablók barlangjának tartjátok ezt a házat, amely az én nevemet viseli? Vagy azt hiszitek, hogy vak vagyok? — mondja az Úr. Menjetek el csak Silóba, arra a helyre, ahol egykor szentélyt szereztem nevemnek. És nézzétek meg, mit tettem vele, népemnek, Izraelnek gonoszsága miatt... úgy bánok ezzel a házzal, amely a nevemet viseli, és amelyben annyira bíztok, meg ezzel a hellyel, amelyet nektek és atyáitoknak adtam, mint ahogy Silóval bántam” (*Jer* 7,4—14).

A dologból szabályos bírói eljárás lett (*Jer* 26 feje); ez bizonyítja, milyen hallatlan erőt kellett kifejtenie és milyen halálos küzdelmet kellett vívnia Jeremiásnak önmagával és honfitársaival. Milyen keserűség tölti el szívét, amikor meghirdeti: az egyetlen út a békességhez a gyűlölt ellenség előtti teljes meghódulás. „Ezt mondja a seregek Ura: Mivel nem hallgattatok szavamra, elküldök Észak minden nemzetségéért és Nebukadnezárért, szolgámért, Babilon királyáért — mondja az Úr. Ide hozom őket erre a földre, ennek lakóira...” (*Jer* 25,8-9.)

És mi lett a befejezés? Aki életét és tekintélyét kockára téve népe érdekében az asszírok előtti meghódulást hirdette, politikai vaksággal megvert és pánikba esett honfitársaival — az Egyiptomhoz igazodókkal — Egyiptomba menekül, ott éri a vértanúhalál.

Összegezve a prófétákról mondottakat: az Ótestamentumban már világosan áll a tétel, ami az ember teremtett voltából következik. A teremtmény imádással és engedelmességgel tartozik Teremtőjének. Izrael tragikus tévedése viszont abban a föltételezésben áll, hogy Jahvének szüksége van erre az imádásra és engedelmességre. E tévedésből következik, hogy így szüksége van Izraelre is, mert e népen kívül nem imádják Őt a nemzetek. Mintha Jahve és Izrael egymásra szorulna kölcsönösen! Tehát: Istennel — a saját érdekében! — lehet szembefordulni is. Avagy: lehet az érdekközösség alapjára is helyezkedni vele kapcsolatban. Hogyan is énekel a zsolttáros?

*Fordulj felém, Uram, s ments meg,
irgalmasságodban szabadíts meg!
Hiszen a holtak közül ki gondol még rád,
a holtak országában ki dicsőít téged?* (Zsolt 6,5-6)

*Nem a halottak dicsőítik az Urat,
nem az, aki leszáll a csendességbe.
Hanem mi élők, mi dicsérvük az Urat
ma és mindenkor.* (Zsolt 115, 17-18)

Mintha Jahvének érdeke lenne, hogy megmentse akár az egyes embert, akár az egész népet, különben maga is kárt vall. Tragikus tévedés rejlik abban is, hogy Jahve dicsősége feltétlenül Izraelé is, míg Izrael veresége Jahve veresége

is. A bölcsesség-tanító Sirák könyve eléggé bizonyítja ezt: „Ahogyan irányunkban szentnek, mutatkozz most nagyinak előttünk velünk szemben” (Sir 36,4). Mintha Janve Izrael iránt csakis irgalmasan szent, más népek iránt pedig csakis megtorlón igazságos és erős lehetne.

5. *Eszter*. Az izraelita keleti ember lelkében a cserekereskedelem idején kifejlődött az üzleti szellem, és ez már a drámai események elhalványodását jelenti.

A leáldozó Ószövetség éveiben azért még látunk felcsillanó tragikus feszültséget a hívő izraeli nép és Jahve között, különösen az üldözések idején. Esztert, a zsidó leányt Achasvéros király feleségül veszi és királynővé teszi. A zsidók ellenségei hiába áskálódnak, a vezér Amán megsemmisül. Itt már tragikus sorsérzés nincsen, legfeljebb az ellenség pusztulása feletti öröm és a hálaadás versorai zengenek a veszélyes helyzetből való kimenekülés után.

Ugyanezt a jelenséget lehet tapasztalni a francia klasszizmus ragyogó versművészenek, Racine-nak a drámájában, amelyet Mme de Maintenon kérésére írt a Saint-Cyr leánynevelő intézet növendékei számára. A janzenizmus hatása alatt készült vallásos dráma, az *Eszter* versmuzsikája nem engedett igazi tragikumot kifejezésre jutni. Pedig Racine alkalmazta először modern drámában a kórust. Ennek célja, hogy Isten dicsőségét és a zsidó nemzet reményességét fejezze ki. A bűnös Amán nem tragikus hős, hanem csak gyáva, kegyetlen lelkű intrikus.

A kilátástalanul tragikus sorsérzés idegen az izraeliták világnézetétől. A görög életérzés az isteni jogrend szükségszerűségéből indul ki, és vele együtt mindenütt az embertelenség szeszélyei és szenvedélyei tűnnek elő. Az Ószövetség népében az igazságosság keresése hagyományos. Bízunk Jahve föltétlen igazságosságában; és — ha ez ellenük szól — bízunk megbocsátó irgalmában is. Leginkább akkor, ha már végveszélybe sodródtak. Ahol igazságosság és kárpótlás van, ott nincsen klasszikus értelmű tragikum, (Pl. Trója eleste tragikus, Jerikó és Jeruzsálem pusztulása igazságos.)

6. *Jób könyve*. Lelki emelkedettség és bizonyos tragikus fenség végigvonul az egész művön, de a tragikumból a szenvedés érzésén kívül semmi más. A görög tragédiaíróknál, hogy legyen bűnhődés, kellett a bűn, akár az „ártatlanul elkövetett bűn” ellentmondása is. Jób esetében nem kell bűnnek lennie, hogy szenvedése mégis megrendítő legyenek. Tudta ezt Goethe és Madách is.

Anélkül, hogy a mártíromság zónájába esnék, a bűn nélküli szenvedés tragikumát e szavakkal fejezi ki a gyötrődő Jób:

*Egyetlen hajszalért a földre tapos,
sebeimet ok nélkül szaporítja.
Nem hagyja, hogy kissé lélekzethez jussak,
inkább keservekkel etet jóllakásig (Jób 9,17-18)
Még ha igaz volnék, akkor is elvethet,
ártatlanságomban bűnösnek ítélhet...
Bűnöst és igazat egyaránt elragad. (Jób 9,20,22)*

Majd kiönti lelke vívódó panaszát:

*Esengek Istenhez: Ne ítélj el!
Hadd tudjam meg, miért támadtál meg?
Hasznod van tán abból, ha erőszakhoz nyúlsz,
kezed remekművét hogyha meggyalázod,
a bűnösök tervét meg jóváhagyod?
Csak tán nincs húsból a te szemed is,
hogy, mint ember szokott, te is csak úgy lássál?
Napjaid hasonlók az ember napjaihoz
s esztendeid az ember éveivel,
hogy bűnöm keresd s kutatsz vétkem után,
noha jól tudod, hogy nem vagyok bűnös? (Jób 10, 2b-7)*

Lelki kínlódsága egyre fokozódik:

*A sirástól vörös lett az arcom,
halálnak árnyéka ül a pillámon,
jöllehet gonoszság nem tapad kezemhez,
és egészen tiszta az imádságom. (Jób 16, 16-17)
...ártatlanságomat nem adom fel hollig.
Igazamhoz ragaszkodom, nem mondok le róla.
Egyetlen napomért sem szégyenkezik szívem. (Jób 27, 5b-6)*

E testi-lelki gyötrődés tragikumának feloldása nem az olvasó következtetésére bízott megoldási kísérlet — amit a görögöknél láttunk —, hanem Jób rendíthetetlen hite Isten föltétlen igazságosságában. Szinte biztosan tudja, hogy igazságot szolgáltat neki az Úr a kínos szenvedések és megpróbáltatások után. A mű befejezése kifejezetten tanítja, hogy Jób nem csatlakozott hitében.

Jób könyvének írója a Krisztus előtti második században nem ismeri az emberiség valóban megrendítő tragédiáját: az emberi szabadság okozta eredeti bűn szomorú valóságát. Ezért, ha lehetne is feltételezni, hogy Jób személyes bűnt sohasem követett volna el, a bűntől és annak halál-következményétől ő sem mentes. Mindez azonban csak az Újszövetség fényének visszavetítésében világosodik meg. Az ószövetségi szentíró előtt megoldhatatlan probléma áll: a teljesen büntelen ember szenvedésének tragédiája.

A „teljesen büntelen ember” szenvedése nagyobb probléma, mint az eredeti bűn misztériuma. A halál ennek a bűnnek zsoldja (vö.: *Róm* 6,23). Még ha a szenvedés tengere szubjektíve nagyobbak tűnik is, mint maga a halál, a halál kétségtelenül a legnagyobb büntetés a földön. Így a tragikus szenvedések halálos végződése egyáltalán nem megnyugtató felelet.

7. Az *Ember ősbűne*. Az ószövetségi szent könyvek gyűjteményében szinte az első lapokon olvassuk az ősbűnről szóló kinyilatkoztatást. Tudnunk kell azonban, hogy az ismeretlen szentíró vagy próféta mindezt csak az Ószövetség utolsó szakaszaiban hagyta írásban. Az esemény — a történelem előtti korban — az emberi „történelem” legelején játszódott le, és sok tízezer évvel később lett ismertté. A pátriárkák és korai próféták még nem nyertek kinyilatkoztatást róla.

Ezért az idő rendjében először történt tragikum logikai sorrendben utolsó helyre került az Ószövetség tragikum-szemléletének tárgyalásában. Színes szóképekbe, élénk párbeszédbe, mély lélekismeretbe öltöztetett prófétai írásban találjuk meg minden emberi tragikum végső értelmét és okát: az emberek istenek akarnak lenni (vö.: *Ter* 3,5). Az ember nem fogadja el önmagát annak, ami. Pedig alapjában véve nagyon egyszerű: az ember nem isten; az ember nem állat; az ember *ember*. De ebbe a megváltoztathatatlanba nem nyugszik bele. Ez tragikus.

Valami katasztrofális „öntudat-zavar” él az egész emberiség „tudatalatti” világában. Az ember istenné válása, vagy legalább félistenné változása ott vibrál a görög tragédiaírók elméjében is. Az emberek — és ebben a görögök nagymesterek voltak — a „maguk képére és hasonlatosságára” alkották meg képzeletviláguk isteneinek és istennőinek sokaságát, hogy hasonlíthassanak rájuk. Pedig ezzel az ember csak önmaga körül forog azóta is, Nietzsche *Übermenschén* át a jelenkori humanista ateizmusig.

„Titkot mondok nektek — mondja Nietzsche —, nincs Isten, megöltük őt, ti és én voltunk gyilkosai! De örüljetek, mert az Isten én vagyok.” Lehet, hogy a csak később nyilvánvalóvá lett skizofrénia jelentkezett benne már ekkor.

Az ember az szeretne lenni, ami nem lehet. Közben az nem lesz, aki pedig lehetne. Tulajdonképpen ez az ember tragédiája.

Az Ószövetség az ember ősi elbukását mégsem tragédiának fogja fel, hanem: küzdelemnek. Világra szóló nagy küzdelemnek. Ez a küzdelem pedig nem reménytelen, sőt: végső győzelemmel fog végződni. Az Asszony Ivadéka fejen szét-tapossa az őskígyó fejét (vö.: *Ter* 3, 14-16).

Mi már tudjuk, hogy az ember istenülési vágyalma is teljesül, csak módosultan: úgy, ahogy lehet. Istenember született a földre és magába öleli, teljes testévé teszi az emberiséget. De itt már az Újszövetség világa tárul fel előttünk.

(Folytatása következik)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kéziratokat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrekció munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől.

EMLÉKEZÉS ASSISZI SZENT FERENCRE A ZSINAT UTÁNI EGYHÁZBAN

Kevés embernek volt a középkorban olyan nagy hatása kortársaira, még inkább az utókorra, mint Assisi szülöttének, aki önmagát egyszerűen csak „Poverello di Dio”-nak, Isten Szegénykéjének nevezte. Naiv egyszerűségben élénk tárulkozó élete mély belső tartalmat takar, amely megragadott írókat, költőket, művészeket, de főleg azokat, akik az evangéliumi élet után áhítoztak. Eredeti egyéniség volt, gazdag fantáziával, aki szenvedélyesen kereste a szép és tartalmas életet. Fiatal korában az Assisi „aranyifjúság” vezéréként szerepelt. Később hadi dicsőségben akarta nevét híressé tenni. De hamarosan elfordult ettől az ideáltól és az evangélium lapjain találta meg azt az eszményt, amelyhez élete végéig hűségesen ragaszkodott.

Személyének nagysága és igazi hatása az egyház életében mutatkozott meg. Összetett, forrongó, feszültségekkel és lázadásokkal teli korban élt. A legkülönbözőbb mozgalmak támadták a korabeli egyház és társadalom hibáit, legtöbbször az evangélium nevében. Forradalmárok és reformátorok léptek fel, akik megújulást ígértek. Ő más úton járt és más jellegű mozgalmat indított el. És míg a többieket elsöpörte az idő, az övé maradandónak bizonyult, valódi megújulást eredményezve az egyházban is és a társadalomban is.

Pedig nem reformátornak indult. Megtérése után a magányba vonult vissza és folyton azért könyörgött, hogy megtalálja életének igazi célját. Egy ilyen imádkozás alkalmával szólalt meg a hagyomány szerint San Damiano kápolnában a feszület: „Ferenc menj, építsd fel házamat, amely omladozik”. Ezt a kőből épült templomokra értelmezte először. De hamar meglátta, és később bebizonyosodott, hogy küldetése nem köépitmények, hanem az egyház megújulására szól.

Az egyház ma is megújulást keres. Ez teszi aktuálissá a Szent Ferencre való emlékezést halálának 750. évfordulóján. Annak az elemzése, ami életének a titka volt és ami igazi megújulást eredményezett korában, az — a megváltozott körülmények ellenére — ma is időszerű.

Szent Ferenc egyéniségének és hatásának kulcsát *Krisztus személye és követése adja. A gyakorlati krisztocentrizmusnak* eredeti és élő példája volt. Nem elvont fogalmakkal, teológiai rendszerekkel közeledett Krisztushoz. *Az evangélium lapjain talált rá.* Az evangéliumban pedig az *ember Krisztus* alakját találta meg, akihez konkrét emberségének igényével, élményvilágával közeledett. Szemlélte az evangéliumban megmutatkozó Krisztusnak emberi vonásait, amelyből főként emberi szenvedését, emberi szeretetét és emberi szegénységét emelte ki. Ez az emberi szemlélés vezette az Alverna hegyi stigmatizációhoz. Ez indította a híres Grecio-i karácsony megrendezéséhez, hogy emberi szemével szemlélje Krisztus születésének tényét és szegénységét.

Krisztus embersége nemcsak szemlélést, hanem felszólítást is jelentett számára a követésre. Krisztus követésében jellemzője a „*sancta simplicitas*”, a *lelki egyszerűség útja* volt. Nem keresett kibúvókat, nem tette fel a „miért” vagy „hogyan” kérdéseket. Hanem amit hallott Krisztusról vagy Krisztustól az evangéliumban, azt szóról szóra teljesítette. Amikor az Angyalos Boldogasszony kápolnában Szent Mátvás ünnepén hallotta az evangéliumot, felujjongott lelkében: ez az, amit keresek. Az evangéliumi felszólítást *szóról szóra* véve, nyomban eldobta saruját, botját, övét kötéllel cserélte fel. Ettől kezdve élete végéig mindig arra törekedett, hogy ugyanebben az egyszerűségben kövesse Mestere példáját. Egyetlen gondja volt, hogy élete minél jobban hasonlítson Krisztuséhoz és kedves legyen Krisztus szemében.

A Krisztushoz való ragaszkodás vezette *az Eukarisztia tiszteletében.* Végrendeletében így indokolta meg: „Mert Isten Fiáról e világon testi szememmel semmi egyebet nem látok, mint szentséges testét és vérét... Ezért a legfölségesebb Ol-társzsentséget a legnagyobb hódolattal akarom tisztelni és imádni és értékes edényekben elhelyezni.” Ezt a tiszteletét nemcsak a szentmisen való részvétellel és az Eukarisztia buggó vételével fejezte ki, de akkor is, ha csak távolról is látott egy templomot, ahol az Eukarisztiát őrizték.

A folytonos belső megújulás igényével ragaszkodott Krisztushoz. A sokszor mondott követelményt, „Ecclesia semper reformanda”, az egyház folytonos megújulásra szorult, konkrétan alkalmazta önmagára. Celanói Tamás írja életrajzában, hogy még élete vége felé is folyton mondogatta: „Kezdjünk már, testvérek, Istennek szolgálni, mert eddig alig valamit, vagy csak nagyon keveset haladtunk előre”. Majd hozzáfűzi életrajzírója: Ilyen példával igyekezett azokat a testvéreket a helyes útra vezetni, akik az önszeretetnek engedve túlzottan keresték azt, hogy lelki vezetéssel vagy tanítással másokat vezessenek és ezzel az emberek előtti sikert Isten dicsősége és saját megszentelődésük elé helyezték. Talán megdöbbenőek Celanói életrajzában ezek a szavak arról az emberről, aki minden erejével azon volt, hogy másokat is az evangéliumi életre vezessen. Nem a lelkipásztori buzgóság, a prófétai küldetés lebecsülése, hanem belső megtapasztalása készítette erre, mert csak úgy lehet másokban a belső megújulást segíteni, ha előbb a vezető önmagában törekszik a belső megújulásra és ebben nem fárad el.

Es végül Krisztus követéséhez szorosan kapcsolódott az egyház szeretete. Ebben lényegesen különbözött a korabeli mozgalmaktól. A XII. és a XIII. században sok evangéliumi mozgalom szállt szembe az egyház hibáival. Úgy tűnt nekik, hogy az egyház hűtlen lett ahhoz az evangéliumhoz, amely szerint kellett volna élnie és ezért az egyház intézményét gyökerében rossznak találták. Ferenc is szenvedett a középkori egyház hibái miatt. De ő mégis tudatosan vállalta az egyházzal való közösséget. Ugyancsak a végrendeletében írta: „Az Úr az anyaszentegyház törvényei szerint élő papok iránt a papszentelés szentsége miatt oly nagy bizalmat keltett bennem, hogy ha üldöznének is, hozzájuk menekülnek... Nem akarom bennük meglátni a gyarlóságot, mert személyükben Isten Fiát tekintem.” Mindezt nem megalkuvásból tette, hanem a Krisztus akarata iránti mélységes szeretetből és engedelmességből, aki egyházát Péterre és utódaira bízta. És ha ismerte is az egyház és az egyháziak hibáit, mégsem csökkent szeretete irántuk — tudván, hogy ő maga is bűnös.

XXIII. János pápa a Zsinat elindítása előtt elzarándokolt Assisibe, Szent Ferenc sírjához. Akkor közbenjárását kérte. Az azóta eltelt idő megmutatta, hogy ebben jelképes cselekedetet is láthatunk. Megújulást keresünk mindnyájan az egyház életében. A megújulás ma sem emberi megfontolásokból, hanem Krisztus erejéből fakad. Ma is érvényes Szent Ferenc életének tanulsága. Az igazi megújulás alapját a gyakorlati krisztocentrikus élet adja, amely az evangéliumban megmutatkozó Krisztust a lélek egyszerűségében követi, az Eukarisztiából táplálkozik, az egyéni megújulás nehéz és alázatos feladatát folytonosan vállalja és — minden megmutatózó hiba ellenére is — a szeretet hűségével ragaszkodik az egyházhoz.

VIDA TIVADAR

TEMESVÁRI PELBÁRT KAPCSOLATA KORA TÁRSADALMÁVAL

A Vigília hasábjain legutóbb halálának 450. évfordulója alkalmából olvashattunk a Napló-rovatban megemlékezést Temesvári Pelbártról, a magyar középkor végének, vagy ha úgy tetszik, a Mátyás-kori magyar reneszánsznak európai hírű hitszónokáról, egyházi írójáról és ferences tartományfőnökekről. Ezért talán indokolt előljáróban felvillantani életrajzi adatait. Születésének helye és ideje továbbra is kérdéses. Valószínűleg szerzetesi Pelbárt (ami Horváth Cirill szerint a Willibrord magyaros alakja) nevének jelzője alapján teszik Temesvárra, az év pedig 1435 körül lehetett. Az első hiteles adat róla a krakkói egyetem anyakönyvében szerepel, 1458-ban: „Pelbartus Ladislai de Themeswar”. Eszerint édesapját Lászlónak hívták. Ott szerzi meg a baccalaureatust 1463-ban. Mivel később a szent hittudomány mestere címet viseli, feltehetően még 6—7 évig tanult az egyetemen. 1483-ban Budán tanít rendje hittudományi főiskoláján. 1494-ben tanítványával, Laskai Osváttal és Segődsi Lukáccsal együtt tagja annak a bizottságnak, amely-

nek feladata elsimítani a szegedi obszerváns (a Szent Ferenc-féle szabályzatot szigorúbban tartó) és konventuális (egyhébb szokásokat elfogadó) ferencrendiek közti vitát. 1496-ban házfőnök Esztergomban, majd ismét Budára kerül provinciálisnak (az obszerváns rendtartomány főnökének), és itt hal meg 1504. január 22-én, a budai Szent János templom melletti kolostorban (a mai Vár-kerületben). — Művei: 1) *Stellarium Coronae Mariae Virginis* (Szűz Mária Csillagkoszorúja), Hagenau, 1498. 2) *Sermones Pomerii* (A várfalkert beszédei), Hagenau, 1499. Három része van: a De Tempore (Az egyházi év idejének vasárnapjaira), De Sanctis (A szentek ünnepeire), Quadragesimales (A böjtidő vasár- és hétköznapjaira). 3) *Expositio Psalmorum* (A zoltárok magyarázata), amelyet 1483 és 1487 között írt budai hallgatói számára. 4) *Aureum Rosarium Theologiae* (A hittudomány arany rózsakertje), Hagenau, 1503—8. Négy kötetre tervezte ezt a — ma talán így mondanók — hittudományi lexikonját: az 1. kötetet 1500. december 24-én fejezte be; a 2. kötetet 1503. március 25-én. A 3. kötet nagyobb részét még sikerült leírnia, de ennek befejezése és a 4. kötet elkészítése már tanítványára s egyben hivatali utódára, Laskai Osvátra maradt. Nagyjából ennyi található mind a Magyar Irodalmi Lexikon 1965-ben megjelent 3. kötetében róla, mind a később megjelent Magyar Életrajzi Lexikon 2. kötetében.

Azt, hogy a latinul tudó papok, szerzetesek és világi hívek körében Temesvári Pelbárt művei a maguk korában mennyire népszerűek lehettek, mutatja az a körülmény, hogy összesen 114 kiadást értek meg, mint ezt Szalóczi Pelbárt a *Vigilia* 1949-es évfolyamában írt cikkében (721—727. o.) kiemelte. Ezen az adaton kívül érdemes lenne módszeresen felkutatni és feltárni a hazánkban, valamint egyebütt fellelhető Temesvári-könyvek possessori (tulajdonosi) bejegyzéseit és esetleges lapszéli jegyzeteit. Arra a kérdésre viszont, hogyan hatott Temesvári Pelbártra kora társadalma, csak akkor adhatunk kielégítő választ, ha műveit minél alaposabban megismerjük. Legyen szabad már itt felhívnom a figyelmet arra a sajnálatos hiányra, hogy mindmáig nem áll rendelkezésünkre egyetlen Temesvári-könyv sem teljes magyar fordításban. E cikk szerzője javaslatot tett két éve az egyik magyar kiadóvállalatnak arra, hogy legalább bőséges válogatást adjanak ki Temesvári Pelbárt beszédeinek magyar fordításából, mindeddig azonban nem került sor a javaslat elfogadására. Igaz, hogy már ez is akkora munka, amire csak több fordítóból álló munkaközösség vállalkozhat. Hiszen a latin eredeti a könyvnyomtatás nagyon korai korszakában készült, amikor még alcímek nem voltak használatosak, ezzel szemben a középkori kéziratokban szokásos rövidítések átmentek a nyomtatásba is. Nem szólva arról, hogy e munkához nem elég a klasszikus latin nyelvben való jártasság, hanem a fordítóknak ismerniök kell a középkori latinság, az egyházi és szerzetesi nyelvhasználat műszavait. Továbbá utána kell nézni pontosan az eredetiben csak a fejezet szerint megadott bibliai helyeknek, és nemegyszer a más művekből (ókori klasszikus szerzők, egyházatyák stb.) idézett szöveghelyeknek.

A KORVISZONYOK TÜKRÖZŐDÉSE TEMESVÁRI PELBÁRT BESZÉDEIBEN.
Ilyen körülmények között megörültem annak, hogy sikerült a magyar piarista rendtartomány budapesti levéltárából megkapnom a nemrég elhunyt piarista egyháztörténész, Szentgyörgyi András *Nemes és jobbágy Temesvári Pelbárt prédikációjában* című kéziratban maradt tanulmányát (14 gépelt oldal). Irodalmi hagyatékának többi darabja is tanúskodik róla, hogy már gimnazista kora óta foglalkoztatta őt Temesvári Pelbárt személye és munkássága. Tanulmányának útmutatása s utalásai alapján magam is lefordítottam a *Pomerium de Sanctis* téli kötetének néhány beszédét.

Mindjárt e kötet 1. beszédében, amelyet Szent András apostol napjára írt, a *Bölcs* 18,11: „Ugyanaz a büntetés sújtott szolgát, urat egyaránt, és a közönséges ember ugyanazt szenvedte, mint a király” mondatát választja alap gondolatul. Amikor pedig idéz néhány példát a szent legendájából, elsőnek egy Miklós nevű 70 éves ember esetét említi, aki „egész életében a fajtalan szót hódolt, s ezért kérte Andrást, hogy imádkozzék érte. Ő pedig megszabadította e büntől, miután öt napon át böjtölt, és könnyek között imádkozott. Mennyei hang szólt meg ugyanis: András, megkapod az öregember számára. De ahogyan te böjtotlét, úgy sújtsa magát ő is, hogy megmeneküljön. Az illető aztán jócselekedeteknek élt, és békében halt meg.” Gondoljunk arra, hogy ennek a példának a felemlítésével konkrét és többé-kevésbé elterjedt visszasságokra akart célozni?

Ha itt csupán sejtí a késői olvasó a korviszonyok tükröződését, a legendából idézett példák utáni ellenvetés szinte bizonyosan a humanista műveltségű hallgatók gondolatai miatt kerül tárgyalásra. „Felmerül itt a kérdés” — írja Pelbárt — „miért nem történik mostanság annyi csoda a szentek által, mint történt az ősegyházban?” Három érvvel válaszol. 1) A hit már megerősödött, nincs többé szüksége a csodák „öntözésére”. 2) A kételkedésnek már nincs helye, mert a katolikus hit mellett áll az egész világ közvéleménye. 3) Aki csak a csodák alapján akarna hinni, elvesztené a hit érdemét.

Második karácsonyi beszédének tárgya: Mária szűzi szülésének szépsége és az Istenanya áhítata a Jézus körüli anyai szolgálatban és szegénységében. Midőn itt arról ír, milyen szépen foganta Szűz Mária Jézus Krisztust, szavaiban észrevehető korának élettani nézetei, melyek szerint a magzat az anya véreből fogan. Bizonyára kora társadalmi viszonyainak megfigyeléséből merítette azokat a hasonlatokat, párhuzamokat és ellentéteket, amelyeket Mária és az újszülött Jézus szegénységének szemléltetésére használ. „Bármennyire szegény asszony kívánja és megkeresi szüléséhez a bábaasszony jártasságát, vagy egy szolgáló komornát, vagy pedig egy kisasszonyt, hogy akkor mellette legyen, hogy felfogja a gyermeket, betakarja és megfürösse, továbbá pólyába kösse, s. i. t. Krisztusnak azonban nem volt senki efféléje sem, amikor megszületett, hanem egyedül szegényes szűz anyja, Mária végezte el mindezt egymaga.” Igaz, e szüléssel kapcsolatban már előbb megjegyezte, hogy „szerfölötti világosságban szülte a Szűz Krisztust, s e fény felragyogott a körülálló angyalokon, akik tiszteletteljesen és szolgálatkészen imádták”, amivel utal az esemény természetfeletti jellegére is. Nagy Szent Albert és Szent Jeromos egyházatyákat idézve itt is megjegyzi, hogy ez a nagy szegénység és Mária segítség nélküli szolgálata „a szűzi szülés csodálatos szépsége kedvéért történt annak kinyilvánítására, hogy a szent Szűz minden fájdalom és gyöngeség nélkül szült”. Ebben a részben említi a pólyának való golyócsot szemben a kised Jézus rongyokba göngyölésével: „A boldogságos Szűznek... csak silány és régi rongyai voltak bár ezeket szorgosan kimosta és megtisztította. Ezért mondja az evangélium, hogy rongyokba göngyölte. Nyomatékos ez a szó, úgyhogy a rongy jelenti a silányságot és régiséget, mint ahogyan rongyosoknak szoktuk hívni a szegényeket”. Végül még kiemeli e szegénységet egy Szent Bernáttól vett idézettel: „Mint-hogy ekkora szükségét láttak, nem hallom, hogy bármit is említenének szörmékről”. Hasonló szellemben veszi sorra a világitásra és vízmelegítésre való tüzet, a külön szobát vagy legalább elégséges mennyiségű ágyneműt és az ételekkel való ellátást.

Szép hittani megalapozottságú ima zárja az egész beszédet: „Mondjuk most velem együtt: Ó, mennyek Királynéja, kegyelem s irgalom Anyja, ó üdvösségünk egyedüli reménye! Hozzád kiáltunk, hozzád sóhajunk e nyomorúságnak völgyében: Emlékezzél azon kegyességre, hogy a te Fiad értünk akart megszületni, szenvedni és meghalni; és add nekünk magát a te Fiadat, Jézus Krisztust! Hadd legyen a mienk itt a kegyelem által, a jövőben pedig a dicsőség által.”

Szentgyörgyi András már előbb említett tanulmányában kitér Temesvári Pelbárt felfogására a nemesi származásról s az ezzel együtt járó nemesi előjogokról. Megírja, hogy a Szent László napi 2. beszédében „patrisztikus idézetek egész ármádiájával bizonyítja, hogy a vér szerinti nemesség önmagában tartalmatlan cicoma: *carnalis nobilitas est inane nomen*”. (Szó szerinti fordításban: „*a testi nemesség üres név*”). Szentgyörgyi szerint azonban „ezzel... egyáltalán nem kívánja vitatni a nemesi prerogatívák jogosultságát. Maga hozzáteszi: „*Non ut nobiles viros confundamus hec predicamus*”. (Nem azért prédikáljuk ezeket, hogy megszegyenítsük a nemesembereket.) Szentgyörgyi aztán zárójelben hozzáfűzi: „Pásztor Lajos tévedett, ha ezt a mondatot visszakoználta érezte, mintha Pelbárt is sokallaná a pirongatást”. A célzás Pásztornak *Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát az egyházi és világi pályáról* című tanulmányára vonatkozik (Regnum II. 141—154.). Magam inkább egy szentpáli szöveghely visszhangját hallom ki belőle: „Nem azért írom ezeket, hogy megszegyenítselek, hanem mint kedves gyermekeimet intelkek benneteket” (1 Kor 4.14). Így a mód, a stílus szelídül, a megállapítás lényege megmarad. Aki ezen komolyan elgondolkodott, kiváltságait sem tarthatta többé „olyan dolognak, amelyhez föltétlenül ragaszkodnia kell” ld. *Fil* 2.6).

De már nem bízza rá hallgatói elmélkedő felismerésére, hanem világosan és nyíltan a „lelkiismeretükbe lépve” fejtí ki a Szent István királyról szóló 3. beszédében azokat a túlkapásokat, amelyekben nemes kortársai vétkesek. Az igaz-

ságosság követelményeiről írva megállapítja: „...Szent István király megtartotta mindezt. Ezért is adta a magyaroknak azt a törvényt, hogy tartsák meg a szent hitet Isten iránt, senki se támadjon ellenséges indulattal a másikkra, senki meg ne sértse a szomszédját bírói kivizsgálás nélkül, senki el ne nyomja az özvegyeket és árvákat, és senki se dülje fel a templomokat, hanem tisztelje az egyházi személyeket.” Majd következik mindjárt az alkalmazás kortársai viselkedésére: „Ó, bár megtartanák a magyarok mindezeket... De jaj! Azt látjuk, hogy sok minden épp ellenkezőleg történik. Ám hallja meg mindenki, amit Izajás író könyve V. fejezetében: Jaj neked, te zsákmányoló, nemde majd téged is kifosztanak, ti halálod óráján, amikor tested a férgéké lesz, lelked az ördögöké, földi vagytonod pedig a világ embereié. Ó, ember, figyelj fel erre!”

Érdekes viszont, de a kor szelleméből megérthető, hogy „magának a jobbágságnak problémáival... Pelbárt nemigen foglalkozik. Ez a réteg legföljebb mint az igaztalan sanyargatás szenvedő alanya tér vissza újabb meg újabb változatban. Ezenfelül emleget 'falusiakat': 'rurales, villanos, rusticos', akiknek frugális romlatlansága szembeállítható a megróttak — tehát jelenlevők — luxus-igényeivel... Egyetlen kivételnek közülük a kapások: 'ligonizantes', 'ligonizatores' látszanak, akiknek iszákosságát, falánkságát szemükre hányja, meg hogy csak addig dolgoznak, míg szemmel tartják őket. Nyilvánvaló mindebből, hogy a budavári Szent János templomban Pelbárt hallgatói közt a paraszti rétegből csak a budai hegyek szőlőmunkásai voltak képviselve. Magyar hallgatóság viszont nemesebből és nemesi familiárisokból tevődött össze” (Szentgyörgyi). Kikel azonban a jobbágyok felett bíráskodó úriszékek igazságtalan ítéletei ellen. Megállapítja, hogy az ilyen bíráskodást „nyerészkedő lehetőségnek tekinti sokszor nemes és famulus egyaránt: 'divitias cumulando per birsagia'” (szó szerint: halmozva kincseiket a bíróságok által). Valóban gyakori lehetett a bírságolás, ha még a szakkifejezése is latinosított magyar szó volt akkoriban.

Érdekes adat arra nézve, mennyire volt tudatában Temesvári Pelbárt nyomtatásban megjelent munkái olvasottságának, az az utalása már idézett 2. karácsonyi beszédében, hogy a *Stellarium VIII.* könyvében bővebben tárgyal Mária szüzességéről. Nyilván feltételezi, hogy olvasói megszerzik és olvassák több műveit is. Közvetett adat ez a nyomtatott könyv viszonylagos olcsóságára és művelődéstörténeti jelentőségére is. Hiszen az írott kódexeket csak a legmódosabbak szerezhették meg és olvashatták, annyira drágák voltak.

TEKINTHETŐ-E TEMESVÁRI DRÁMAÍRÓNAK? Kardos Tibor kijelenti, hogy Temesvári Pelbártnál „először akadtunk... drámáktól megszakított beszédekre”, és hogy ezekben a szerző „nyíltan fel is szólítja olvasóit, hogy itt vagy ott a dialógusokat még vigyék tovább, ennél vagy annál a jelenetnél megmutathatják a passiónak különböző mozzanatait ábrázoló képet” (Kardos T. — *Dömötör Tekla: Régi magyar drámái emlékek.* I. k. Bp. 1960. 76.). A bizonyíték számára egyik nagypénteki beszéde, amely „előtt pontos rendezői utasításokat ad az illusztrációra vonatkozólag az egyes prédikátoroknak: ...Ha Krisztus Urunk passióját áhítatos színrevitel ceremóniájával akarod előadni, ... mindeneelőtt megmutathatod a Kereszt Fáját, mintha véres volna, és ilyen fohászt mondhatsz hozzá: Üdvözlégy Kereszt Fája, egyetlen reménységünk! Hadd induljanak meg szívükben a Kereszt felmutatására.”

Úgy érzem, kiváló irodalomtudósunk, illetve Temesvári Pelbárt fordítója, *Szentgyörgyi László* (az id. kötet egyik, az Országos Széchényi Könyvtárban levő példányában a „László” ceruzával át van húzva, és „András” van fölébe írva) többet hámozott ki a latin szövegből, mint amennyi írójának szándéka szerint megvan benne. Könyvének Függelékében ez olvasható a szóban forgó nagypénteki beszéd (Sermones Pomerii... de tempore. Pars hiemalis, LXVI. Id. Kardos-Dömötör i. m. 97.) előtt: „Item de sermone faciendo in magna sexta feria cum ceremoniis devote representationis passionis Christi nota memorialem signaturam procedendi. Ante omnia potes ostendere crucis lignum quasi crenatum, cum orationem dicis ad erucem loquendo sic: 'O, crux, ave. spes unica' etec., ut per talem ostensionem commoveantur corda...” (Kardos-Dömötör i. m. 377.) Úgy gondolom, az aláhúzott döntő jelentőségű rész fordítása helyesen így szól: „Krisztus szenvedése ájtatos megjelenítésének szertartásaival”. A háttér pedig liturgiátörténeti. A nagypénteki liturgiának keleten már a IV. században kimutatható eleme a Szent Kereszt ereklyéi előtti hódolat, amely aztán bizánci hatásra Ró-

mában és Nyugat más egyházi központjaiban is elterjedt. Ereklék híján a feszület volt a hódolat tárgya, amelyet a szertartás keretében felmutattak a híveknek. Közben énekelték az ún. improperiákat, a szenvedő Jézus biblikus hangvételű szemrehányásait saját népe felé. A szentbeszéd és a szertartás egymásutánja, illetve egybefonódása itt valóban drámái elem, s ezt Temesvári Pelbárt beszédében már Horváth Cirill észrevette: „Külföldi ismerői... elismeréssel szólnak nagypénteki beszédéről” (Temesvári Pelbárt és beszédei. Egyetemes Philológiai Közöny, 1889. pótköt. 179.). A *Stellarium* egyik szövegrészéről így ír: „Az egész úgy hat ránk, mint valami drámai költemény” (uo. 181.). De hiszen a liturgia mindig is *cselekmény és szó*, nem csupán az utóbbi. Az Országos Széchényi Könyvtárban levő kéziratos misekönyvek egyikében ugyancsak megtaláltam a kereszthódolatra vonatkozó rubrikát. Így azt gondolom, ennek a beszédhez fűzött aktualizálásáról, emlékezetbe idézéséről van itt szó, nem pedig „a Passióhoz adott bevezető színiutasításokról” (vö. Kardos-Dömötör i. m. 106.).

A *Stellarium*ban ugyancsak „Próféta-játékot, illetve Megváltás-pörét” véli felfedezni mint devóciós színjátékainkat” Kardos Tibor (i. m. 97.). Miről van itt szó? A *Stellarium* azért Csillagkoszorúja Szűz Máriának, mert a *Jel* 12,1 alapján („Az égen nagy jel tűnt fel: egy asszony öltözete a nap, lába alatt a hold, fején tizenkét csillagból korona”) tizenkét könyvben tárgyalja a Mária üdv történeti szerepével kapcsolatos hitigazságokat, illetve titkokat. Műve felosztásában (mintegy tartalomjegyzékében) azt írja mindjárt az I. könyvről, hogy ennek tárgya: a megtestesülés, az Úr születése hírül adásának és Mária fogadásának titka, s mindaz, ami ezekhez tartozik. E könyv első része pedig szól „az Isten megtestesülésének tervéről prédikáció módjára” (per modum predicationis). Ugyane könyv második része előtt ez a bevezetés olvasható: „Az első könyv második része a szent atyák vágyáról és foháskodásáról Krisztus megtestesüléséért: történetileg és áhítatosan haladva” (sub processu historico et devoto).” Majd így folytatja: „Az első cikklet áhítatos történeti szemlélődés módján: (per modum devote historice contemplationis) „hogyan foháskodtak Istenhez a szent atyák a lymbusban az Isten Fia általi megszabadításukért”. Kardos Tibor fordítja itt mindenütt „historiás móddal, törtiás előadással” fordítja e latin kifejezéseket (Kardos-Dömötör i. m. 346.).

Ámde Forcellini—Furlanetto—De-Vit több kötetes latin nyelvvelmező szótárában (Totius Latinitatis Lexicon, Prato, 1865. 3. k. 301.) a „historialis” szó értelmezésénél a 3. helyen ez található: „Az egyházi írónál historialisnak nevezükk azt a magyarázati módot, amely a történelmen alapul”. Szemléltetésül idéz Boethius (480—524) egyik munkájából: „Úgy tűnik, hogy minden isteni kinyilatkoztatásnak az a módja, hogy vagy történelmi mód (historialis modus), amely nem más, mint a viselt dolgok kijelentése, vagy allegorikus, úgyhogy a történelemnek az a sorrendje meg nem állhat, vagy pedig e kettőből összeállított, úgyhogy mind a történelem szerintinek, mind az allegória szerintinek látszik lenni.” Párhuzamba állítva ezzel Temesvári Pelbárt „modus”-át, nyilvánvalónak tűnik, hogy a „predikáció módjával” szemben, amely inkább moralizáló vagy allegorikus jellegű előadásmód volt, a „történelmi mód” az események és személyek sorrendje szerint haladt előre a tárgyalandó anyagban, s a megállapítások alkalmazása szinte önként adódott a „történetből”, a történelmi előadás- és szemléletmódból.

Maga Pelbárt, amikor a pokol tornácán sínylődő ősatyák könyörgéseire tér, ezt az utasítást adja a szónoknak, illetve az olvasónak: „Ezzel kapcsolatban a jámborok szerint szemlélhetjük, amint ezt az emberi képzelőerő módja megkívánja: hogy mivel a szent atyák a lymbusban tartózkodtak, a sátán úgy akart uralkodni rajtuk, mint a szolgáin... Stell. a6^t, 2. hasáb. (A lymbust fordította később a magyar teológiai szaknyelv „pokol tornácának.”) A „szemléljük” felszólítás, amely később nemegyszer előfordul éppúgy, mint a képzelet foglalkoztatása, az *elmékedő ima* „műszavai”, nem a korai dramaturgiáié.

És ha Temesvári Pelbárt tanítványa és utóda, Laskai Osvát (1450 k.—1511) „passiója a legszebb, amelyet latin szövegekben ez idő szerint Magyarországon ismerünk” (Kardos—Dömötör i. m. 108.), beszéde, a *Biga Salutis* (Az üdvösség kétkerekű kocsija) című könyvében nem drámai jelenet. Még akkor sem, ha „színelhelyét bevezetőjében ő maga *theatrum*’-nak nevezi (in hoc theatrum egredientes”. (Vö.: Kardos—Dömötör i. m. 107.). Csakhogy Laskai megmagyarázza, mit ért ő e „*theatrum*ba való kilépésen”. Ezt írja: „Megmondom, miért menjünk ki. Azért, hogy lássuk lelki szemünkkel a békességes Krisztus királyt töviséből font fej-

díszével, amellyel a zsinagóga-anya koszorúztatta meg" (ld. Kardos—Dömötör i. m. 377.). Egyébként a theatrum szó átvitt értelme az orvostörténelemben is előfordul: a „*theatrum anatomicum*” nem anatómiai színház, hanem boncterem.

ELHANGZOTTAK-E MAGYAR NYELVEN TEMESVÁRI BESZÉDEI? A rendkívül izgalmas kérdés két részre bontható: a) Latinul kinyomtatott beszédeit ő maga elmondta-e előbb magyarul? b) Hazánk XV—XVI. századi lelkipásztorai felhasználták-e Temesvári gyűjteményeit magyar nyelvű prédikációk elkészítésére, illetve elmondására?

Ami az elsőt illeti, hitszónoki beosztása és az a számos kortörténeti vonatkozás, amely közül itt csak néhányat említhettem, eleve valószínűsíti az igenlő választ. Ami a másodikat illeti, Bognár András egyik közleménye (*Magyar glosszák egy Pelbárt-kötetben*, Magyar Nyelv, 1963. 223—225.) érdekes adatokkal szolgál. A budapesti Központi Papnevelő Intézet régi, ún. pálos könyvtárában, a *Pomerium de Sanctis* 1504-ben Hagenauban nyomtatott példánya téli részének LXVI. (első hús-véti) beszédében, a lapszálen akadtt egy összefüggő magyar, természetesen kézírással bejegyzett szövegre. „Hogy be tyesegiek az írás Ésa 53. Oblatus est filio dei q(ia) ipse uoluit kinek mondta az Diczöséges Anya: Tudom edes fiam, hogy ugy akarta az A(tya) Isten megh ualtani ez vilagot az te kyn szenedesedel, es halal(oldal) de az An(yai) Szü, azt megh gondolua(n) meg ep(ed) keseruseg(gel?) csak azt (eng)ed megh én(nek) em ha leh(etse)gel es illi(k) az eloet (meg)halni min(ek) eloete meg(h)halnal. Akoron az (e)deseges Je(sus) monda. N(em) ilik edes (anya) hogy az e(n) halalon(or?) haly meg(h...) ha az sotét (lim)busra az (szen) telkhez kele(tik) szalanod e(n) altalam h(oz)atnal ki, keletik ene(kem) tizesegét (adni?) halalod ide(jen) az szenteke(l) sz Angialo(kal) eleodben m(eni) Azert edes(...) Ania hagi (...) Mert az mi(kent?) hogy enekem szenednem kel igy tenekedis Simeon (pro)pheta mondasa szerint (kel?) Vigasztaltasal megh azert Mert harmad napon fel tamadok.” (I. h. 224.)

A megfelelő latin szöveghellyel egybevetve látszik, hogy e lapszélre kivetített fordítás nem teljes, hanem az ún. *compassio Mariae* (Mária együtt szenvedése) egy részének az átültetése. A ()-es részek kiegészítés, mert a kötet átkötetése alkalmával a lapszéli magyar kéziratot bejegyzést megcsönkítették. Ezenkívül a nyári rész XCVI. (Szent Erzsébet napi első) beszédének a margóján az első tárgypontot részletesen, a másodikat és harmadikat csak jelszószerűen fordította le az ismeretlen glosszátor. Mind e bejegyzések két kéztől származnak, és a közlemény írója szerint biztosra vehető, „hogy a bejegyzéseket az a két pap írta, akik el is mondták a prédikációt”. Az első kivonatolt Temesvári Pelbárt beszédéből a saját vagy hallgatói igényei szerint. A másik beszédvázlatot készített Temesvári Pelbárt latin témapontjai alapján. Bognár András Radó Polikárpra és Szentgyörgyi Andrára is hivatkozva megállapítja, hogy „az emlékek paleográfiai jegyei és helyesírása alapján biztosan állíthatjuk, hogy a XVI. sz. első évtizedeiből valók”.

Egyébként a szóban levő Pelbárt-kötet legrégebb tulajdonosi bejegyzése: „Ecc-lae B. M. Magdlae in sup Mecz” (Sz. Mária Magdolna egyházáé...). Bognár András ugyancsak Radó Polikárpnak egy 1866-os kassai schematismus alapján tett közlésére hivatkozva úgy véli, hogy ez talán a kassai egyházmegyében levő Alsó Mecenzéf (jelenleg Nižný Medzev Csehszlovákiában) leányegyháza volt.

TEMESVÁRI MINT ELŐREFORMÁTOR. Már Szilády Áron, akinek *Temesvári Pelbárt élete és munkái* című Budapesten 1880-ban megjelent munkája az első monográfia Pelbárt életművéről, azt állítja, hogy „Pelbártot több tekintetben méltán számítjuk” a reformátorok közé (30-31.). Horváth Cirill fentebb idézett 1889-i hosszabb lélegzetű tanulmányában érthetetlennek tartja ezt az álláspontot, és rámutat, hogy az Temesvári Pelbárt egyik szöveghelvének (*Pomer. de Temp. — nyári r. XXIX. beszéd E*) helytelen fordításán alapszik (Egyet. Phil. Közlöny, 1889. pótk. 218-219. 31. j.). Őt igazi katolikus teológusnak tartja, aki a teológiában látja a világot átfogó magyarázatot, és ezekben a kérdésekben a katolikus hittudomány hagyományai szerint a tekintélyt vallotta legfőbb bizonyítéknak.

Ennek ellenére Redl Károly az *Irodalomtörténet* folyóirat 1960-as évfolyamában megjelent közleményében (Temesvári Pelbárt és az Imitatio Christi: 182—184.) ismét előreformátornak tartja Temesvári Pelbártot. A *Krisztus követése* szerzőségének kérdésére itt most sem helyem, sem alkalmam nincsen kitérni. Annvit azonban legyen szabad megjegyeznem, hogy a *De interna conversatione* (A belső élet-

ről) nem az *Imitatio* 2. könyvének alcíme (184.), hanem a 2. könyv első fejezetéé mindhárom kezem ügyében levő kiadás szerint. Ami az előreformatori jelleget illeti, Redl két idézetből véli ezt kiolvashatónak (Pomer. Prologus, Pom. Quadrag. 1. r. VIII.). Mindkét helyen utal a szónok a nép áhítatára, amely megköveteli, hogy „*textualiter*” (szöveg szerint) hallgassa az evangéliumot. Redl szerint Pelbárt ezzel mintegy eléje dolgozott a nemzeti nyelvű Biblia és istentisztelet követelményének. Valószínű azonban, hogy a népszerű ferences szónok az evangélium szöveg szerinti felolvasásával — s ez minden bizonnyal a hallgatóság nyelvén történt — a katolikusok öntudatát akarta fokozni, s egyben kifogni a szelet a vallásújító prédikátorok vitorlájából. Az egyik érvet Török József teológiai doktori disszertációjából (*A magyar pálosrend liturgiájának forrásai, kialakulása és főbb sajátosságai 1225—1600*. Bp. 1976. gép. kézirat; Közp. Hittud. Akadémia Könyvtára) merítem, amelynek „Szentbeszéd a pálosoknál” című fejezetéből megtudjuk, hogy a pálosok „az igehirdetésnél saját rendtagjaik lelki szükségleteit is figyelembe vették”. Erről tanúskodik a „norma noviciorum conversorum” (a megtért novíciusok szabályzata) egy pontja, amely a XVI. század elején mint norma, tehát az élet törvényekben való lecsapódása jeletkezik: „Ünnepnapokon teljes misét hallgassanak. Ésszerű ok nélkül egyikük se maradjon távol a népnyelvű beszédtől” (a sermone vulgari). A másik érv Kardos Tibor—Dömötör Tekla többször idézett művében található, ahol Pelbárt passiójával kapcsolatban Kardos Tibor megjegyzi: „A huszita forradalom analógiája teljes: a színi megjelenítés itt is „magyarázó” szöveggel illetve dialógussal kísért” (117.). Ha ez az analógia kissé mesterkeréltnek tűnik is számomra, a vallási forradalmak elleni küzdelem magától értetődő egy olyan rend tagjánál, amelynek rendi szabályzatában előkelő helyet foglal el a római pápa iránti feltétlen hűség. Az már a kolduló rend rugalmasságát és Pelbárt széles látókörét dicsérheti, hogy nem átalálták ugyanazokat az eszközöket igénybe venni, mint ellenfeleik. A negatív érv, hogy ennek ellenére — vagy talán éppen ezért — nem tekintették a hitújítók Pelbártot előfutárunknak, *Gesner* Konrád *Bibliothecájának* 1. kiadásából (Zürich, 1545) derül ki, ahol Pelbárt úgy szerepel, mint „barbarus quidam theologus” (valamiféle barbár hittudós), akit Eck János Luther vitaellenfele idéz a predesztinációról 1514-ben megjelent vitairatában, a *Chrysopassusban*. Még tíz évvel később is csak a *Pomeriumot* és a *Stellariumot* ismeri *Gesner* bibliográfiájának újabb kiadása (Vö. Timár Kálmán közleményét: *Gesner Konrád Temesvári Pelbártról*, *Irodalomtörténet*, 1922-es évf. 100—101.).

TEMESVÁRI PELBÁRT ÉS AZ 1514-ES PARASZTHÁBORÚ. Kardos Tibor hasonlóságot lát Temesvári Pelbárt passiója (nagypénteki beszéde) és a huszita propaganda között. Az itt is, ott is megtalálható magyarázó szövegeket, illetve dialógusokat szerinte színi megjelenítésre szánták, „melyet a Jénai-kódexben úgy juttattak kifejezésre, hogy az egyes alakok fejéhez, lábához, kezébe, szájához feliratokat helyeznek, amelyek hol első személyű mondanivalók, hol pedig biblikus és egyéb magyarázatok adnak annak jeléül, hogy ezeket a képeket élő jelenetnek szánták” (i. m. 117.). Nem tudok egyetérteni e megállapítással. Magam is láttam ilyen „mondatszalogos” képeket. Ezekben kommentált „biblia pauperum”-ot láthatunk, amelyen a kép az írástudatlan nézőhöz szólt, a feliratok a képet magyarázó írástudó papnak. A módszer kicsit előfutárja a mai „képregénynek”... De ebből a párhuzamból nem mernék következtetni sem a színi előadás tényére, sem Temesvári Pelbártnak a huszita forradalomhoz fűződő kapcsolatára.

Szűcs Jenő két alapos, eredeti levéltári kutatásra támaszkodó tanulmányt tett közzé e tárgy körben. Az egyik *A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. Egy kódex tanúsága*, (Levéltári Közlemények 1972. 213—263.), a másik *Ferences ellenzéki áramlat a magyar parasztháború és reformáció hátterében* címmel jelent meg (*Irodalomtörténeti Közlemények* 1974/4. 409—435.).

Az első tanulmány címében is szereplő kódex egy 10 x 14,7 cm alakú, 236 levelet tartalmazó kötet, amely az Országos Széchényi Könyvtárban a Cod. lat. 432. jelzetet viseli. Tartalma szerint formuláskönyv, vagyis olyan mintairatok gyűjteménye, amelyek alapján a ferencesrend tartományfőnökét, illetve helynökét vidéki útjaira elkísérő írnok a kiállítandó iratokat, kérdőíveket stb. megírhatta. Tanulmánya eredményét a szerző így foglalja össze: „Az obszerváns ferencesek 1514. évi szerepe” — mellyel kapcsolatban egyébként utal Nemeskürty István cikkére a *Vigilia* 1972-i évfolyamában (In signo crucis. Ferencesek és világi papok az 1514-es

parasztháborúban. 595—599.) — „nem valami ‚Deus ex machina‘, hanem egy évek óta magán a renden belül érlelődő ellenzéki mozgalom — minden jel szerint spirituális töltetű ellenáramlat — egyenes következménye, amelynek előzményei még az előző századba nyúlnak vissza, de határozott jelentkezése 1512—13-ban (sőt maga a főrés, amelyből az 1514. évi ‚apostatai‘ kikerültek) a kódexben ugyancsak forrásszerűen kitapintható. A kérdésnek ez az eszmetörténeti aspektusa azonban, amely még tovább, a reformáció irányában nyílik ki, már túlmutat tanulmányunk keretein; bemutatására máshol találunk módot”. Ez a „máshol” — mint a vonatkozó jegyzetből kitűnik — a fentebb idézett másik tanulmány 1974-ből.

Temesvári Pelbárt személye és munkássága eszerint mint a parasztháború ideológiájának „egyik lehetséges eszmei forrása” jön számításba (i. h. 215—6.). Nevezetesen „az az erőteljes társadalombírálat, amely forrásszerűen mindenekelőtt éppen a ferences obszervancia két kiemelkedő személyiségének, *Temesvári Pelbárt*-nak és *Laskai Osvátnak* a prédikációminta-gyűjteményeiben jelentkezik”. Az eddigiekben egy-pét példán bemutatam e társadalombírálatot. Mint minden egyházi jellegű, sőt, valláserkölcsí bírálatnak, ennek is elsődleges célja a javítás. Ha ezt eléri, gyarapítja az emberek között Isten országlását, uralmát, amely meghozza egyben az egyesek és a társadalmi réteg közti feszültségek feloldását s ezzel a békés összhangot. De ha konok ellenállásba ütközik mindazok részéről, akiket meg akar javítani, egyre csak azt szemlélteti, hogy a legjobb dolog megromlása a legrosszabb (*corruptio optimi pessima*). Minél mélyrehatóbb ez a romlás, és minél többen veszik észre, sőt szenvedik el a következményeit, annál több gyújtópontot nyújtanak az eszmények.

Maga a gyújtás azonban irányulhat a *megettérés* felé, mint ezt éppen *Asszisi Szent Ferenc* élettörténete bizonyítja. De irányulhat a fegyveres forradalom felé is, ha egyéb történelmi körülmények és tényezők, valamint a *Poverello*éhoz hasonló szellemi és erkölcsi magaslat hiánya fonódik egybe. Az obszerváns ferences — vagyis a regulát eredeti szigorában megtartani kívánó — *Pelbárt* prédikációja nem antifeudális, hanem antiembertelen és antikereszténytelen, ezért annyiban érinti és bírálja, támadja a feudalizmust, amennyiben abban az embertelenség és a kereszténytelenség felütötte a fejét.

Ha azonban előre megfogalmazott tételként fogadjuk el, hogy „az egyház már alapjában véve nem spirituális jellegű autoritásának megvédésére” (i. h. 218.) irányult a ferences mozgalom, akkor a dilemma a „belső, spirituális megújítás” uo.) igénye és az egyházi tekintély intézménye között úgy tűnhet, megoldhatatlan. „De nem kell két dolognak tekintenünk a hierarchikus szervekkel ellátott társadalmat és *Krisztus titokzatos Testét*, a látható gyülekezetet meg a lelki közösséget (*communitas spiritualis*), a földi egyházat, meg a mennyei javakkal megajándékozott egyházat. Ezek egyetlen komplex valóságot alkotnak, amely emberi és isteni elemből nő egybe” (II. Vatik. Zsin. „*Lumen Gentium*”, 1. fejr. 8. p.). Így tekintve az obszervánsok szerepét és *Temesvári Pelbártét*, inkább a *katalizátor* jellegét látnám különösen utóbbinak nyomtatásban megjelent beszédeiben, mint az eszmei előkészítőjét. Jelenléte szükséges volt, de nem folyt bele az események kiváltásába.

Szűcs Jenő másik tanulmánya „csak *Laskai Osvát* eszmerendszerét veszi... szemügyre”, annál inkább, mert „míg a teológiában kétségek kívül *Temesvári* a mélyebb, a szociális kérdések iránt *Laskai* az érzékenyebb” (Itk, 1974, 427.). Így ezúttal csak végső következtetéseit idézem. „Fejtegetéseinkből — írja — természetesen nem következnek az, hogy a körvonalalaiban itt kibontott obszerváns ferences ellenzéki áramlatból magából mintegy ‚levethető‘ lenne akár az 1514. évi parasztháború ideológiája, akár a reformáció. ...E tanulmány célja nem is volt egyéb, mint hogy a középkor végi eszmei struktúra sűrűjének egy mindeddig kevésbé ismert pontján, forrásszerű nyomokon csapást nyisson... A csapás kiszélesítése vagy egyengetése a további kutatások feladata” (uo. 435.).

Befejezésül legyen szabad egy ilyen nyom esetleges kiszélesítésére rámutatnom. Mind első tanulmányában (251, 253.), mind a másodikban (411, 412.) megemlíti *Kardos Tibor* közlése alapján azt a kapcsolatot, amely a keresztes paraszthadak egyik vezérért, *Lőrinc* papot fűzte a *Vitae fratrum Paulinorum* (Pálos testvérek életrései) szerint a *Várad* szomszédságában levő kápolnai pálos kolostornak ugyancsak *Lőrinc* nevű szerzeteséhez, akít derék volta miatt (propter illius probitatem) szokott ott meglátogatni. *Török József* már idézett disszertációjában

felsorol néhány kiválóbb pálos szónokot. „E sort egészíti ki még ,frater Iacobus de Segesd doctor celeberrimus, qui erat vicarius provincialis ultra Danubim, is edidit multos sermones de tempore et de sanctis” (212. hivatkozva a XVI. sz. „Vitae fratrum...” LXIII. fejezetére, a 147. lapon). Láttuk, hogy Pelbárt 1494-ben Laskai Osváttal és Segődsi Lukácssal együtt Szegeden járt békéltetni az obszervánsokat a konventuálisokkal. Nos, ha Segesdi Jakab, dunántúli pálos vikárius nem is feltétlenül fivére vagy rokona Lukácsnak, az könnyen meglehet, hogy egy helyről valók, földiek, és mint ilyenek újabb láncszemét alkothatják a pálosok és az obszerváns ferencesek közti személyes kapcsolatoknak.

SZÁNTÓ KONRÁD

RÁKÓCZI ÉS A FERENCSEK

Azok között a tényezők között, amelyek kisebb-nagyobb szerepet játszottak a Rákóczi-féle szabadságharc sorsának alakulásában, ott találjuk a magyarországi ferenceseket is. Rákóczi őszintén tisztelte és szívből szerette a barátokat, és ennek a szabadságharc folyamán számos tanújelét is adta.

Gyóntatóit és udvari papjait szívesen választotta közülük. Egyik udvari papja gr. Kéry Ádám volt, akit kisebb diplomáciai feladatokkal is megbízott, és aki követte a Fejedelmet a számkivetésbe is.(1) 1710-ben Szolnokról a szerény és hűséges Jávorszki Mihály atyát küldte Munkácsra várkaplánjának.(2) Gyakran felkereste a barátok templomait, hogy ott hallgasson szentmisét. 1704-ben Gyöngyösön a császári megbízottakkal folytatott békeértekezlet ünnepélyes Veni Sancte keretében történő megnyitására a ferencesek templomában került sor.(3) A nagyheti és a húsvéti szertartásokon is a barátok templomában vett részt. Nagyszombatban a szerpapi tisztséget Bede József ferences diakónus töltötte be, akit 1704 elején helyeztek át Kassáról a szalvatoriánus rendtartomány többi teológusával együtt Gyöngyöstre. Bede öreg korára gyöngyörű sorokban emlékezett meg erről az eseményről, és Rákóczinak az Isten házában tanúsított magatartásáról a következőket jegyezte föl: „Írhatom, hogy ájtatos Úr volt; azt soha nem látta az ember, hogy ide s tova nézett volna a templomban; vagy a könyvből, vagy olvasón összevetett, felemelt kezekkel buzgón imádkozott”.(4)

Mialatt 1705 szeptemberében a Nógrád megyei Szécsényben a „borjúpást” közepén Rákóczi számára Bethlen Gábor 12 árbócos sátorát és körülötte Bercsényi és az udvari méltóságok sátrait készítették, Rákóczi rövid ideig a ferences rendházban a sekrestye feletti gótikus teremben lakott, amelyet azóta „Rákóczi-teremnek” neveznek.(5) Kassai tartózkodása alkalmával a vasárnapi szentmiséket mindig a franciskánusok templomában hallgatta.(6)

Szeretetét azzal is kimutatta a barátok iránt, hogy minden szükségükben gondoskodni próbált róluk. A gyöngyösi kolostor nyugati szárnyának felépítését elsősorban az ő adományai tették lehetővé. Kassán a nagyobb, ún. belső sekrestye építését azzal segítette, hogy 1706-ban követ utaltatott ki részükre.(7) Az egri vár ostroma miatt a rendházukból kiszorult atyáknak Hevesben egy ügyvéd házában jelölt ki ideiglenes szállást, majd amikor otthonukba visszatérhettek, templomuknak harangot ajándékozott. Hasonló jóindulattal gondoskodott a szegedi barátokról is, akik miatta hagyták ott a várost.(8) A szécsényi rendház pénztári naplójába feljegyzi, hogy az 1705-ös országgyűlés után 160 forint alamizsnával, később pedig még két ízben 60–60 forinttal ajándékozta meg az atyákat. Ugyanilyen bőkezű támogatásról tanúskodik a gyöngyösi és a kecskeméti rendház bevételi naplója is.(9)

Igaz, nem minden kolostor és barát iránt volt ilyen szívélyes. Akik parancsainak ellenszegültek vagy az ellenséget támogatták, azokat a törvény szigorával büntette meg. Ezek száma azonban csekély volt azokhoz képest, akikkel valóban fejedelmi bőkezűséggel viseltetett. Ha nagyvonalú magatartásának okait keressük, mindenekelőtt gyermekkorát kell szemügyre vennünk. Amikor Zrínyi Ilona végleges Munkácsra költözött, levélben kérte a szalvatoriánus rendtartomány fő-

nökét, küldje Munkácsra Bárkányi Jánost házi káplánnak. Bárkányi 1682-ben került a munkácsi várba, és ott a kis Rákóczi hittanra és a betűvetés elemeire egy 1674-ben megjelent és a katolikus hit főbb igazságait is tartalmazó ábécés könyvből tanította. A könyvbe buzdításként a következőket írta: „A bölcsességnek kezdete az Úr félelme. Kitől minden jónak áldását kívánja Páter Bárkányi János a méltóságos és nagyságos fejedelmi nagy Rákóczi familiának méltóságos csemetéjére, Rákóczi Ferikére. Kinek az Úr napjait sokakra terjessze, földön, mennyben örökösen nagyra nevelje.”(10)

A másik ok, amiért mindenben igyekezett támogatni a barátokat, a ferencesek lelkes kurucpárti magatartása volt.

Míg az 1848-as szabadságharc folyamán, nem elégedve meg a nép küzdelmének erkölcsi támogatásával, az alsópapságnak száznál jóval több, a kispapságnak pedig sokszáz tagja fegyvert is fogott a haza védelmére (11), addig a kurucok mozgalmában talán csak egy akadt, a ferences Andrassy Miklós, aki az egyháziak közül kardot ragadott. Felvidéki főúri család tagja volt, rokonságban állt Károlyi Sándorral is. Már ifjú korában felvette Szent Ferenc ruháját. A szabadságharc kezdetén a kassai kolostorban tartózkodott. Amikor értesült Rákóczi hadainak első jelentősebb sikereiről, Tokajnál felkereste Bercsényit és csatlakozott a kurucokhoz. A harcokba fegyverrel november közepe táján, az 1703-as felvidéki hadjárat során kapcsolódott be. Ocskayval együtt jelentős szerepe volt Léva várának november 27-én történő meghódításában, amelynek ezután rövid időre várnagya lett.(12) Andrassy nemcsak azzal keltett feltűnést, hogy szerzetes pap léte fegyverrel harcolt, hanem azzal is, amint erről Des Alleurs márkinak a Napkirályhoz írt jelentésében olvashatunk, hogy barátcsuhában, amelytől sóveggel, csizmával, karddal és karabéllyal egészített ki, lóháton vezette rohamra katonáit. Legénysége eleinte magyarokból, november végétől vagy december elejétől tatárokból és törökökből állt. Ez idő tájt vállalta el ugyanis egy kb. 400 főből álló tatár-török zsoldos csapat parancsnokságát. Mohamedán vallású katonái megszerették vakmerő és jó kedélyű vezérüket, akit a mohamedán szerzetesekhez, a dervisekhez való hasonlósága miatt vagy dervis-basának, vagy dervis-generálisnak neveztek, jóllehet a kuruc hadseregben a rangja csak ezres-kapitány volt.(13)

A kurucok felvidéki sikereinek hatására december elején a nagyszombati egyetem tanulóinak küldöttsége felkereste Bercsényit és kérte, vegye fel az egyetemi ifjúságot Rákóczi seregébe. Bercsényi először nem akarta teljesíteni kérésüket, arra hivatkozva, hogy a hazában katona van elég, de tanult emberből annál kevesebb, erre a kevésre tehát nagyon kell vigyázni. Csak amikor látta a fiatalok határtalan lelkesedését, helyezte ideiglenesen az egyetemi gárdát Andrassy parancsnoksága alá, bízza abban, hogy hamarosan megújják a hadi mesterséget és visszatérnek tanulmányaikhoz. Valóban így is történt. Hogy ebben mennyi szerepe lehetett Andrassynak, nem tudjuk.(14)

A dervis-generális utolsó jelentősebb hadi ténykedéséről Louis Lemaire francia hadmérnök beszámolója tudósít. Az esemény előzménye az volt, hogy 1705. június 20-án Bottyán János Dunaföldvár környékén a Glöckelsberg császári altábornaggyal vívott ütközetben megsebesült és a harcok irányításából kiválni kényszerült. A kuruc gyalogság ezután visszavonult és feladta Bottyánvárat is, amelyet Bottyán az általa veretett dunai híd jobbpárti védelme céljából emeltetett. A németeknek sikerült a jobbpárti hídfőn kívül a hidat, sőt a balparti, imsósi vagy más néven imsódi hídfőszáncot is elfoglalniuk. A Duna bal partjára átkelt császáriakat az erődből az Eszterházy Dániel parancsnoksága alatt harcoló Andrassy verte ki tatárjaival és visszafoglalta a hidat is.(15)

Pár hónappal később már nem a csatatéren, hanem a kecskeméti kolostorban találjuk, ahová Rákóczi azért küldte, mert nem volt megelégedve működésével. Egyik kifogása valószínűleg az lehetett, hogy nem nagyon tudta kordában tartani vad tatárjait.(16) A szerzetesi életbe történő visszaküldésben azonban — az előbb említett Lemaire szerint — szerepet játszott a Fejedelem gyóntatója, a ferences Kéry Ádám is, aki minden bizonnyal a fegyverviselést tiltó, az emberölést, gyújtogatást, párbajt pedig szigorúan büntető egyházi törvényekre is hivatkozhatott, amikor Rákóczinál el akarta érni rendtársa visszaparancsolását a kolostorba.(17) Az egyházi törvénykönyvnek főntebb említett rendelkezései nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy eltérően az 1848-as szabadságharctól, a magyar papság ekkor még nem fogott fegyvert a haza védelmére. A fegyverviselést, em-

berölést stb. tiltó szabályok ugyan 48-ban is érvényben voltak, de a haza megmentésére és a nemzet fegyveres védelmére szólító felhívásokat sok pap lelkiismeretében kötelezőbbnek vélte, mint a fegyveres harcot ellenző egyházi rendelkezéseket. Kötelezőbbnek és fontosabbnak annál is inkább, mert a katolikus papság hangulata és érzelmi beállítottsága 1848-ban egészen más volt, mint az 1700-as évek elején, amikor az egyháziak emlékezetében még igen élénken éltek a protestáns hajdúk Thököly felkelésének idején elkövetett tetteinek emlékei. Az is sokat számított, hogy Rákóczi nem kívánta a papság fegyveres támogatását. Döntően esett továbbá az is a latba, hogy a kuruc seregek kilenc tizede protestáns vallású volt. A más vallású katonák pedig nem mindig viselkedtek a legbarátságosabban a katolikus papokkal szemben. A vallási ellentétek, amelyeket Rákóczi államférfiúi bölcsességgel és felvilágosult türelemmel igyekezett megszüntetni vagy legalábbis mérsékelni, sok papot visszatartottak a kurucokhoz való csatlakozástól.

De minden elvi és érzelmi nehézség ellenére az alsópapság aránylag elég jelentős része, ha nem is fegyverrel, de mint tábori lelkész és elsősorban mint a nép lelkipásztora, biztatással és erkölcsi támogatással segítette a szabadságharcot.

Az állandó jellegű *tábori lelkészség* megszervezése Rákóczi 1705. december 11-én kiadott rendeletével kezdődött el. Az ezredparancsnokokhoz intézett rendelet kimondja, hogy minden ezrednél az ezred többségének vallása szerint rendes fizetéssel ellátott, állandó lelkészt kell alkalmazni. Az ezredenkénti lelkészi állások megszervezésével Rákóczi úttörő munkát végzett, mert Európa más hadseregeiben nem foglalkoztattak az ezredeknél állandó lelkészeket.

A kuruc tábori lelkészségnek nemzeti szempontból is nagy volt a jelentősége, mert a mohácsi vész után ez volt az első önálló magyar tábori lelkészlet. Hogy a Fejedelem rendeletét mennyire hajtották végre, pontosan nem lehet megállapítani. Mivel a katonaság nagy többsége protestáns volt, katolikus tábori lelkész kevés lehetett. Ezek között vezető szerepet játszhatott gr. Zichy Pál győri nagyprépost, akiről feljegyezték, hogy a tábori papok között a legfrissebb és legtevékenyebb volt. Ferences tábori lelkész volt Kisvárdai Simon és Barnay István, a Rákóczi-tüzérek hadi káplánja.(18)

A kevés tábori lelkész buzgolkodásánál sokkal többet számított az az *erkölcsi támogatás*, amelyben a katolikus papság részesítette a szabadságharcot. Ebben elől jártak a ferencesek, akiket általában csak kuruc-barátoknak hívtak. A gyöngyösi ferencesek küldöttsége a hűségeskü letétele céljából 1703 szeptember elején felkereste Rákóczit, aki szeptember 3-án menlevelet állítottat ki részükre.(19) A gyöngyösiekhöz hasonlóan főleg az Alföldön és a Felvidéken igen sok kolostor nyíltan is a kurucokhoz csatlakozott, és tőlük ennek fejében menlevelet kapott. Jelentősége nemcsak abban rejlett, hogy a barátoknak nem kellett félniük a felkelő hadaktól, hanem sokkal inkább abban, hogy nyílt kiállításuk, lelkes prédikációik, amelyekkel a népet Rákóczi iránti bizalomra, mozgalmának támogatására buzdították, nagy hatást gyakorolt azoknak a helységeknek és vidékeknek lakosságára, amelyeknek lelki vezetését ellátták.

Természetesen, mindez nem befolyásolta döntően az eseményeket. Az erőfölényben lévő kurucok 1703 végén a barátok támogatása nélkül is elfoglalták volna az ország stratégiai és gazdaságilag is oly fontos északi részét. A harci cselekmények szempontjából sokkal lényegesebbek voltak a titkos jelentések, tájékoztatások, amelyeket az országban ide-oda vándorló, kéregető barátok vagy alkalomszerűen, vagy rendszeresen továbbítottak a kuruc hadvezetésnek az ellenség hadmozdulatairól és szándékairól. Vak Bottyánnak például, bárhol harcolt, a legjobb kémei a barátok voltak.(20)

Ezekhez hasonlóan igen jelentősnek ígérkezett a barátoknak az a részben titokban, részben nyíltan végzett agitációs munkája, amelyet Szlavóniában fejtettek ki. Szlavónia ekkor Verőce, Pozsega és Szerém megyéknek a Határőrvidekhez nem tartozó részeit foglalta magában. Ha az itteni ferencesek erőfeszítése sikerrel járt volna, az egész vidék a kurucok kezére juthatott volna, és ez a szabadságharc kimenetelére nagy hatással lehetett volna.

Azokat az eseményeket, amelyek az ország déli részein 1704 első hónapjaiban történtek, Kollarek János császári biztos emlékirata örökítette meg. Ebből tudjuk, hogy Pozsega és Nasica vidékén a katolikus vallású lakosság lelkipásztorai hatására hajlandónak mutatkozott arra, hogy Rákóczi mellé álljon, sőt fegyverrel

is segítse. A ferencesek nemcsak Szlavóniában fejtették ki kuruc-párti tevékenységüket, hanem Horvátországban is. Péter Clarits rendi kormánytanácsos arra szólította föl a horvátokat, hogy ötezer katonával támogassák Rákóczi.

A császári hadvezetés azonnal felismerte a helyzet komolyságát, és egyrészt a békés, de más vallású és más nemzetiségű emberek egymásra uszításának módszerével és az ilyen módon történő toborzással, másrészt határőrcsapatok bevetésével próbálta visszaszorítani a kurucokat. Sikerült is jelentős erőket mozgósítaniuk, és a Dráván átkelt kurucokat visszavonulásra kényszeríteniük.(21)

Az előnyomuló tömegek irányítása azonban fokozatosan kicsúszott a császári csapatok kezéből, és a katonák a pravoszláv kalugyerek hatása alá kerültek. Ennek lett a következménye az a vérengzés, amelynek a legtöbb ember Pécssett esett áldozatul 1704. március 26-án. A szerencsétlenek között volt négy jezsuita, egy kanonok, egy plébános és három ferences, akik közül egyet templomuk főoltára előtt lőttek le, a másikat a templom kapuja előtt fejeztek le. Siklóson szintén három ferences életét oltották ki. A legtöbbet Czvetkovits Lajos szenvedett, akinek előbb kezét és fülét vágták le és csak azután lőtték agyon.(22)

A ferenceseknek nemcsak ezen a tájon kellett sokat tűrniük a császári csapatok garázdálkodásaitól, de az ország más vidékein is. Heister generális katonái a Dunántúlon számos rendházat dúltak föl és fosztottak ki lakóik kuruc érzelmei miatt. Az erdélyi franciskánusok kolostorait a szász földön, főleg a Brassóban állomásozó csapatok zaklatták, ezért az erdélyi barátok nem tudták szívük szerint támogatni a felkelést.(23)

A kurucok egyháziakkal, így ferencesekkel sem követtek el olyan kegyetlenkedéseket, amilyenek Baranyában történtek, de kesztyűs kézzel ők sem bántak azokkal a franciskánusokkal, akikről úgy vélték, hogy ellenségeik.

Vajon miért álltak egyes ferencesek a labancok oldalára, és viselkedésük mennyiben befolyásolta a szabadságharc eseményeit?

A Habsburg-birodalom és ezen belül Magyarország soknemzetiségű és sokvallású ország volt. A délszláv ferencesek, annál is inkább, mert Horvátország, Szlavónia és a Határőrvidék mindvégig a császáriak birtokában maradt, az előbb említett szlavóniai barátokon kívül nem folytak bele az események irányításába, így érzelmi magatartásuk, amelyről alig van tudomásunk, a szabadságharc szempontjából nem bírt jelentőséggel.

A Felvidéken, Erdélyben és az ország nyugati szélén, de másutt is nagy számban éltek német anyanyelvű katolikusok. Ezek lelki ellátásában a német ajkú ferencesek is részt vettek. A német anyanyelvű katolikusok egy része az osztrák kormányzathoz húzott, és lelkészei között is akadtak hasonló gondolkodásúak. Ilyen volt például az eperjesi házfőnök, Neimon Berárd és Götz János nevű rendtársa, akiket a kurucok bebörtönöztek, mert a harcok elején a visszavonuló császári csapatokat titokban értesítették a kurucok hadmozdulatairól.(24) Egyes ferencesek kémtevékenysége különösen Bercsényit tette gyanakvóvá. Ő vette rá Rákóczi arra, hogy a szalvatoriánus tartomány rendfőnökét, Wiebera atyát, amikor 1704 szeptemberében a rendi előírásoknak megfelelően tartománya hivatalos meglátogatására indult, október 15-én kelt leiratában, amelyet a Ferences Levéltárban őriznek, a vizitá abbahagyására szólítsa fel. Amikor később Wiebera a látogatást mégis folytatta, Rákóczi rövidebb időre igen enyhe fogságra vettette a tartományfőnököt. Wiebera esetében mind Rákóczi, mind Bercsényi gyanakvása teljesen indokolatlan volt, mert Wieberától távol állt minden politizálási szándék. A rendfőnök egyes-egyedül arra törekedett, hogy alattvalóival a legpontosabban betartassa a szerzetesi szabályokat.(25) Míg Wiebera politikai szempontból végig semleges maradt, főleg a minorita ferencesek közül többen nyíltan is az osztrákok oldalára álltak. Emiatt utasították ki 1705-ben az országból a nagybányai minorita házfőnököt, Zurbrucken Domonkost, börtönözték be Pott Ferencet, és a következő nagybányai házfőnököt, Nestenstrein Apollinárst pedig 1706-ban úgy megverték, hogy belehalt sebeibe. Kívüle még három minorita halt meg, de nem kínzás vagy verés miatt, hanem a fogság viszontagságai következtében. Amikor az észak-magyarországi várak a felkelők kezébe kerültek, a várak több minorita tábora lelkésze, arra hivatkozva, hogy mint katonalelkészek a császárnak esküdtek hűséget, nem voltak hajlandók esküjüket megtagadni. Emiatt börtönbe zárták őket, ahol hármukkal végzett a betegség.(26)

Akadtak a ferencesek között császár-pártiak lelkipásztori meggondolásokból is. Már a nagybányai minoritáknál is ez volt a fő szempont: nem akarták elveszíteni híveik bizalmát. Pasztorális szempontok irányították azoknak a helységeknek magyar érzelmű papjait is, amelyek a front állandó hullámzása következtében ki voltak téve a gyakori hatalmi változásoknak. Ez a helyzet sokszor szinte lehetetlen feladat elé állította a nép mindenfajta bajával törődő atyákat. Hogy a gyakorlatban mi mindennel járt ez a bizonytalan helyzet, csak a kecskemétiak történetén keresztül mutatom be, mert az összes eset felsorolása messze túlhaladná cikkem kereteit.

A gyöngyösiekhez hasonlóan a kecskeméti barátok is gyorsan színt vallottak, és Rákóczitól menlevelet kaptak. A helyzetnek a kurucok szempontjából kedvezőtlen változásával azonban több ferences, így a kecskeméti házfőnök, Nagy János felfogása is módosulni kezdett. Nagy János a török kiűzése során a császári seregben tábori lelkes volt, és mint ilyen több császári tiszttel került ismeretségbe, sőt barátságba is. Amikor 1705 augusztus végén Herbeville tábornok Erdély felé vonuiva Kecskemét felé közeledett, a város megkímélése érdekében, de régebbi kapcsolataira is gondolva, a házfőnök Rákóczy parancsával szembeszegülve arra biztatta a kecskemétiakat, hogy a császári seregek elől ne meneküljenek el és fogadjanak hűséget az uralkodónak. Rákóczy ennek hírére a házfőnököt elfogatta, és Szendrőn kolostori fogságba vetette, ahonnan megszökve, beállt az egyik császári seregbe tábori lelkesnek. A történetek után a város újból kuruc-párti lett, amiért 1707-ben keservesen megbűnhődött. Április 3-án, vasárnap éjjel szerb katonaság tört Kecskemétre. Az ellenállókat kardjára hányták és a várost alaposan kifosztották. Kis Tamás házfőnök, hogy a támadás ne ismétlődjék meg, a városi vezetőséggel titokban megegyezve a szegedi labanc tábornokot biztosította mind a város, mind a kolostor hűségéről a király iránt, és a helység és a rendház részére menlevelet kért és kapott. Mindez bármilyen titokban is történt, a kurucok megsejtettek valamit. Rákóczy a város szenátorait bilincsbe veretve Szolnokra vitette és felakasztással fenyegette, hacsak be nem bizonyosodik a németekkel való szövetség vádjának valótlanúsága. A házfőnök erre a legnagyobb titokban egy Herke István nevű hívét levéllel Szegedre küldte. Herke, hogy senkivel se találkozzék, nappal nádasokban és erdőkben húzta meg magát. Sikerült is teljesen észrevétlenül eljutnia a szegedi parancsnokhoz, aki megértő ember lévén, a barátok kérését teljesítette, szerb egységekkel színlelt támadást hajtatott végre a város ellen. A kecskemétiak ezt azonnal jelentették Rákóczinak, és így ki tudták szabadítani vezetőiket a fogságból.(27)

Leginkább a hadak vonulásába eső helységek sínylették meg a háború borzalmait. A barátok menteni akárták mind saját bőrüket, mind a vezetésük alá tartozó embereiket. Egyesek az adott helyzethez a kényszerű szükségszerűséghez alkalmazkodtak, és azt szolgálták ki, akinek fegyveres hatalma alá kerültek, vagy megpróbálták semlegesek maradni, mint az erdélyi mikházai kolostor lakói.(28) Érzelmileg azonban még ezek a kényszer miatt behódoló vagy semlegesnek mutató ferencesek is jórészt a kurucokhoz húztak.

A barátok kuruc-párti magatartásában jelentősebb változást XI. Kelemen pápa 1709. augusztus 17-én kiadott brevéje okozott, amelyet I. József császár politikai nyomással erőszakolt ki a pápától. A rendelet kimondta, hogy minden egyházi férfi a parancs kihirdetésétől számítva egy hónapon belül köteles visszatérni a császár hűségére, máskülönben megfosztják állásaitól és javadalmaitól. A leirat végrehajtásával a pápa Keresztély Ágost esztergomi érsek-prímást bízta meg, aki október 3-án hirdette ki a rendeletet.

Azok közül az egyházmegyés és szerzetes papok közül, akik eddig kitartottak Rákóczy mellett annak ellenére, hogy a szabadságharc ügye az 1708-as trencsényi csatavesztés után menthetetlennek látszott, most sokan a pápának engedelmességre vagy nyíltan meghódoltak a császár előtt, vagy visszavonulva, passzívan viselkedtek. De még mindig akadtak szép számmal olyanok is, akik csak lelkiismeretük szavára hallgatva, mindvégig hűségesek maradtak a magyar nép jogos ügyéhez.(29) Ezek közé a mindvégig állhatatos hazafiak közé tartozott számos ferences is, így Kéry, Jávorszki, Barnay, Bárkányi. Ezzel a kitartással mutatták ki ragaszkodásukat népükhöz, és ezzel hálálták meg a Vezérlő Fejedelem Szent Ferenc rendje iránt tanúsított szeretetét.(30)

Jegyzetek: (1) Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes: Rákóczi tükör I–II, K. Budapest, 1973. II. K. 553. 1. — (2) II. Rákóczi Ferenc levéltára (Archivum Rákócziánium) I–X. K. Budapest, 1873–74. III. K. 439. 1. — (3) Márki Sándor: A gyöngyösi békeértekezéslet 1704-ben. Gyöngyösi Kalendárium 1911. évre. 35–39. 1. — (4) Ferences Levéltár: B. 12. c. Historia Domus Conventus Gyöngyösiensis, I. K. 1400–1769–1814. 123, 137. 1. — (5) P. König Kelemen: Hatszázéves ferences élet Szécsényben. Vác, 1931. 200. 1. — (6) Karácsonyi János: Szent Ferenc Rendjének története 1711-ig I–II, K. Budapest, 1924. II. K. 95. 1. — (7) Ferences Levéltár: Historia Domus Gyöngyösiensis, I. K. 13. 1. — (8) Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc, I–III. K. Budapest, 1907–10. II. K. 397. 1. — (9) P. König Kelemen: Hatszázéves ferences élet Szécsényben. 194–195, 199. 1. — (10) Történelmi Tár 1900. 339. 1. — (11) Szántó Konrád: A magyar katolikus papság a szabadságharcban. Vigilia, 1970 március, 160–4. 1. — (12) A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára I–V. K. Budapest, 1897. V. K. 53–54. 1. és 599–600. 1. — (13) Köpeczi-Várkonyi: Rákóczi tükör II, K. 136. 1. — (14) Markó Árpád: Bercsényi Miklós felvidéki hadjárata 1703 november–decemberben. Karcag, 1932. 21, 26–27. 1. — (15) Köpeczi-Várkonyi: Rákóczi tükör II, 184–185. 1. — (16) II. Rákóczi Ferenc levéltára, I. 411. 1, II. 206. 1. — (17) Köpeczi-Várkonyi: Rákóczi tükör II. 185. 1. — (18) Fraknói Vilmos: II. Rákóczi Ferenc vallásos élete és munkái. Budapest, 1906. 14–15. 1. — Kertész Gyula: Katonai lelkipásztorkodástan. Budapest, 1942. 68. 1. — (19) Ferences Levéltár: Hist. Domus Gyöngyösiensis I. 63–64. 1. — (20) Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. II. 397. 1. — (21) Köpeczi-Várkonyi: Rákóczi tükör I. 454–477. 1. — (22) Ferences Levéltár: B. 15. b. Historia et Protocolium Conventus Quinque Ecclesiensis, I. K. 1686–1805. 26–27 1. és II. K. 1780–1917. 84–95. 1. — (23) Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc II. 397. 1. — (24–26) Karácsonyi János: Szt. Ferenc Rendjének története 1711-ig I. 512. 1, II. 425, 435–6. 1. Ferences Levéltár: Intimata, A. 2. a. — (27) Ferences Levéltár: B. 14. e. Historia Domus Kecskemétiensis I. K. 1564–1799. 17–19. 1. — (28) Karácsonyi János: Szt. Ferenc Rendjének története 1711-ig II. 257 és 275. 1. — (29) Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973. 358. 1. — Meszlényi Antal: A magyar hercegprímások arcképcsarnoka (1707–1945). Budapest, 1970. 36. 1. — (30) Katolikus Szemle 1892. 410. 1.

MAJOR-ZALA LAJOS VERSEI

Otthonalanságunk imája

*Égen mennyi csillag
fán mennyi levél
földön mennyi por*

*lelki korom
ideg-rög
énünk körül
jólét-ketrec*

*hosszú széles poros utak
én nem vertem meg senkit
se apámat se anyámat
még csak nem is gondoltam rá
mégis rátok úzött hazám
hosszú széles magányos utak*

*én nem vertem meg senkit
se hazámat se földemet
gőcseji szülőföldemet
se nem szóval se szóval
csak magamat
hosszú széles rohanó utak*

*égen mennyi csillag
fán mennyi levél
annyi tejút
megannyi nap
annyi ember
boldogtalan*

*gondtalanul annyi gond
lelkünk körül jólét-ketrec*

*én nem vertem meg senkit
hosszú széles portalan utak*

*a harangok szólamlanak
a gyertyák gyulladoznak
minden lelkek örülnek*

*bim-bam
bim-bam*

*Amur-Darja
Amur-Darja*

otthonomban otthonatlan

Ima gyermektelenség ellen

Égen mejő szép madár
de nem madár
Emese emlőjén lét fakad

Tobol parton
Irtis tükrén
Irnik arca

Emese emlőjén dal fakad

égen mejő szép madár
de nem madár
Bartók Béla úzótt szíve
szárnya alatt évszázadok
évszázadok bölcsőt ringnak
a ringásban ritmus rivall

Mogyer sát'roz

kövek között
kalász pereg
Álmos álma

orvos kézben
műszer villan

Tisza parton
Emese emlője elapad

kövek között
halál pereg
Álmos átka

némul a kürt
némul a szó

Emese emlője elapad

rozsdállj kengyel
rozsdállj volán

Tisza parton
Kodály Zoltán meddő szíve
daltalan?

Tisza parton
Emese emlője szép ágyéka elapad?

Csak úgy érvényes, ha ezt lefekvés előtt mondjuk és feleségünkkel is elmondjuk. Különösen fiatal házásoknak üdvös ezt az imádságot közösen az ágyban imádkozni.

A Béke győzelméért

A Föld színe fölé
a megtisztító tisztaságba
monggyátok a számba való szózatokat

szóljon háromszor
három életen át
életből életbe újulva
a való igaz igaz beszéd

kakashunyástól
kakasszólásig

tűzön és vizen át
atomhasadástól atomhasadásig
tavasztól őszig
őszől tavaszig
három életen át:

igaz szó igaz beszéd

lángokon vizeken érlelve
Földre visszahulló
igaz torokból igaz nyelvre:

igaz szó igaz beszéd

kakaskiáltástól
kakashunyásig

a fekete Föld színére
a tavakra
a folyókra tengerekre

harcainkból harmattá szelidülve
lelkeinkre:

a Béke

Szívre olvasó ima

(infarktus ellen)

Világosság
erőt csiholj
eső esik
víz elszalad
nap felragyog
erőt bájol

tengely térben
semmit kötön
ritmus érben

kopp a földön
koppajfa

kerüjj kereszt
fordulj csillag
gyeplős sugár
békóban nap

kopp a földön
kopjafa

tengely térben
semmit kötön
ritmus ébren

lépés léten
kopp koppanás
futó érben
dobb dobbanás

a szakadás

hiedelem
hideg verem
toron a nap

hor horkanás

világosság
erőt csíholj
ritmust igézz
erőt bájold

kopp a földön
kopjafa

lépés léten
kopp koppanás
éber érben
dobb dobbanás

hor horkanás

térben tétlen
szószakadás

hiedelem
hideg verem

kopp a földön
kopjafa

eső esik
víz elszalad
éber érben
kopp koppanás

dobb dobbanás

hor horkanás

derű ragyogj
ritmus igézz
erő bájold

Ósze András: Szent Ferenc, a mi mérföldkövünk
(kalapált fém)

RÁKÓCZI ÖNVALLOMÁSAINAK KIADÁSA

A „nagyságos” fejedelem, II. Rákóczi Ferenc születésének háromszázados jubileumán a nagy lelki elmélyedést tükröző *Önvallomásairól* és kiadásukról is szeretnénk megemlékezni, (1) feleleveníteni azt a sok küzdelmet, mely a *Confessio* kiadása körül zajlott. Emléket szeretnénk állítani Grisza Ágost méltatlanul elfelejtett hazánkfianak, aki megtalálta Rákóczi kéziratát, szeretnénk megvédeni azon vádakkal szemben, melyek méltatlanul érték őt első kiadásával kapcsolatban, és Révész Imrénének a mű újbóli kiadása érdekében végzett munkáját is méltatni szeretnénk.

*Grisza Ágost*nak feledhetetlen érdeme, hogy felkutatta Rákóczi *Confessióját*, de még nagyobb elismeréssel kell adóznunk a határtalan szorgalommal és kitartással végzett munkáért, amivel a Vallomásokot közkinccsé kívánta tenni. Hosszú az út, amig eljut Párizsba, a Nemzeti Könyvtárban megtalálja és lemásolja a fejedelem kéziratát. Ehhez meg kell ismernünk életrajzi adatait.

1818-ban született Bazinban, édesapja ott evangélikus lelkész volt. A családfő 1830-ban bekövetkezett halála súlyosan nehezedett elárvult gyermekeinek sorsára. Ágost éppen ekkor végezte el a syntaxista osztályt a komáromi református gimnáziumban. Pozsonyban nagybátyja, Zsigmondy professzor biztosította továbbtanulását. Együtt lakik Zsigmondyéknál a cseregyerek Jókay Móric komáromi fiúval. Elvégezve a három filozófiai osztályt, tizenhét éves korában úgy látja, hogy nem lehet továbbra is mások terhére, beáll a hadseregbe. Hatesztendei katonai edeje alatt a bécsi katonai akadémián is tanít. 1835-től ügyvédgyakornok, közben magánúton megszerzi oklevelét. Tíz esztendő telik el, mire révbe jut, a tolnai Festetich család titkárnak alkalmazza. 1845—46-ban többször megfordul Pesten, Fákht Albertnek és barátainak társaságában *Petőfivel* is ismeretségbe kerül. A szabadságharc kitörésekor azonnal belép a honvédségbe. Részt vesz a dicsőséges tavaszi hadjárat minden csatájában, a 49. zászlóalj parancsnoka. Honvédei az elsők között jutnak fel Buda falára. A szabadságharc bukása után Komáromból menlevéllel szabadon távozhat külföldre. Előbb Klapkával együtt Angliában, utána Amerikában megismeri az emigránsok hányatott sorsát, keserű kenyerét. Ott találkozik Kossuthtal, s tőle kap ajánlólevelet. 1854-ben visszatér Európába, letelepszik Párizsban. Ekkor már nyolc nyelv ismeretében fordítóirodát nyit. Tizenhét éves párizsi tartózkodásához sok változatos esemény kapcsolódik. 1866-ban a kőnig-rätzi csata után a porosz kancellár, Bismarck biztatására megalakult s a Kárpátokba benyomuló Klapka-légió I. zászlóaljának parancsnoka. A következő években a párizsi világiállításon a magyar pavilon megszervezésében nagy segítséget nyújt Rómer Flórisnak és a magyar delegáció tagjainak. 1870—71-ben, a porosz-francia háború és azt követő Kommün alatt az ostromlott város minden megpróbáltatását átéli. Alig menekül meg a kivégző osztag puskagolyóitól; s hazatér a huszonkét évi hontalanságból. Újabb négy évi hányattatás után, 1875-ben a miniszterelnökségi sajtóosztályon kap állást. Ereje egyre fogy, szeme majdnem a vakságig romlik. 1884-ben fejezi be küzdelmes pályafutását ez a tehetős, szerény, becsületes és jó hazafi. Sokoldalú irodalmi működése, Jókai *Szép Mihályjának* francia fordítása, még Londonban Klapka memoárjának formába öntése, sokoldalú tevékenysége mind feledésbe merült, egyedül Rákóczi emlékiratainak megtalálásáért említették meg néha nevét, azt sem dicsőreleg.(2)

Grisza mindenkor fogékonyságot mutatott a magyar történelem alaposabb megismerésére. A Szajna-parti antikváriumokban gyakran böngészett történelmi művek után. A párizsi Nemzeti Könyvtárban több jegyzetet készített Bethlen Farkas és Istvánffy Miklós műveiből. Nagy szeretettel tanulmányozta a kuruc szabadságharc eseményeit. Behatóbban megismerkedett Rákóczi emigrációs életének történetével. Így jutott tudomására, hogy a fejedelem Párizsban írt kéziratának megőrzését a grobois-i kamalduli szerzetesekre bízta. A francia forradalom alatt, 1792-ben azonban a szerzetesrendeket eltörölték, ingóságai az állam tulajdonába kerültek.

Grisza a kamalduli évkönyvek útmutatása nyomán tehát előbb a Nemzeti Könyvtárban kereste a kéziratot.(3) Kérésére már 1857-ben többször átvizsgálták a

latin kéziratok címjegyzékét, remélhető feltalálási helyén azonban minden kísérlet eredménytelennek mutatkozott. Ekkor az Archives de l'Empire-be sikerült bejutnia, s ott megtekintette a Magyarországra vonatkozó iratkötegeket — eredménytelenül. A levéltár egyik tisztviselőjének segítő készsége odáig terjedt, hogy a versaillesi és meluni megyei levéltárban is kutatást végeztek számára, de ott sem találták Rákóczi kéziratát. Végül utolsó kísérletül a fejedelem sógorának, *Dangeau*-nak az örököséinél remélt nyomára bukkanni, amikor a Bibliothéque National egyik tudós könyvtártisztje, *Claude* örömhírral fogadta. A keresett kézirat véletlenül a kezébe került. Eddig azért nem találták, mert a latin nyelvűek között keresték, holott a franciák közé sorolták, mivel a kötet két francia nyelvű írást is tartalmaz.(4)

Griszának a kézirat megtalálása első percétől az volt a szándéka, hogy kiadásával közkinccsé teszi a nemzet számára. A még 1858-ban, Párizsban megfordult debreceni orvos, dr. Palay gyakran tartózkodik Griszta vendégszerető házában. Hazatérése után Griszta tőle érdeklődik levélben Rákóczi Önéletrajzának kiadási lehetőségéről. Palay 1859. november 9-én írt válasza: „*Azon tárgyban, melyről tőlem kérdezősködött, önmagam hozzá nem szólhatva a Magyar Akadémiához intéztem kérdést s Tks Tóth Lőrinc úr akadémiai tag úgy válaszolt, hogy véleménye szerint semmi módon meg nem engedné a kormány sem az aláírást, sem a munka behozatalát, annál fogva jobb időkre kell halasztani.*”(5)

Szinnyei Gerzsonnak Erdélyi Jánoshoz Heidelbergből, 1860-ban írt leveléből arról értesülünk, hogy Griszta saját költségén szeretné kiadni a megtalált Confessiót, de nincs pénze. Toldy Ferencel már közölte a dolgot, de választ sem kapott levelére.(6) Érthetetlen az a közömbösség, amit Toldy mutat az ügy iránt. Számára Griszta személye nem ismeretlen, hiszen 1858-ban neki másolt kéziratot a Császári Könyvtárban.(7)

Grisza anyagi helyzetét valóban nem engedhette meg, hogy saját költségén kiadhassa a kéziratot. Zsebnaptárban például 1858-ban is ilyen bejegyzést olvashatunk: „Elzálogoltam egy gyűrűt és 2 ezüst kanalat 14 frankért”.(8) Ezek után a másolással sem sietett, azért tartott a munka közel tíz esztendeig. Egyébként is lassan haladhatott vele, mivel csak a könyvtárban végezhetett szabadidejében, kenyérkereső munkája mellett. A kézirat kiadására a „jobb idők” a Kiegészéssel érkeztek el, legalábbis Griszta ezt vélte. Hazaérkezése után, 1872-ben maga ajánlotta fel a dolgot az Akadémiának. Az ország erre hivatott tudományos intézménye tervbe veszi a közelgő évfordulóra való tekintettel Rákóczi összes munkájának kiadását, s ebbe mint első kötetet kívánják megjelentetni a Confessiót. Megegyeznek Griszával, hogy a kéziratért ívenként 15 ft-ot, összesen 555 ft-ot fizetnek. Elég sovány honorárium, közönséges kéziratért is ennyit fizettek, de Griszta — tekintettel szorult anyagi helyzetére — elfogadta. A kéziratot korrek-túrára átadják Ponori Thewrewk Emilnek. Az Akadémia Történelmi Bizottsága 1872. október 5-i ülésén „*Toldy Ferenc előadó bemutatja Rákóczi Ferenc Önéletrajza másolatának első 156 lapját. Ponori Thewrewk Emil Úr átnézte és javításával kísérte. A Bizottság azon hibák javítását helyesli, melyek nagy hihetőséggel a másoló kéznek tulajdonítandók, vagy a szerző tollának elcsusszanásai lehetnek, ellenben azokat meg kívánja hagytaui, melyek a középkori diáksággal élő szerzőt jellemzik. Ily módon utasítatik eljárni Előadó, s a munkát mint II. Rákóczi Ferenc munkái I. kötetét sajtó alá adni az egyetemi nyomdában.*”(9)

Az első súlyos hibát az Akadémia követte el azzal, hogy a kéziratot az eredetivel történő összehasonlítás helyett *találomra* javíttatta és korrigáltatta. Ponori Thewrewk a korrekktúra fejében fel is vett 250 ft-ot, tehát közel felét annak, amennyit Griszának helyeztek kilátásba.(10) A kézirat az Egyetemi Nyomdába került, s az 1872. október 4-i ülés évfordulóján az Akadémia Történelmi Bizottságának egy része a „küldözésben eltévedt”, magyarul mondva elveszett. Az előadó felhatalmazást kap a Bizottságtól, hogy gróf Apponyi Sándor párizsi követségi titkár útján a Nemzeti Könyvtárból három hónapra kölcsönözhesse a kéziratot, a hiányzó részt lemásolhassák és egyben a többi részt is még egyszer az eredetivel összevethessék.(11) Toldy még aznap megírja a kérést, azzal enyhítve, hogy a kézirat újra-lemásolásával is megelégedne.(12) Úgy látszik, maga sem hitte, hogy az eredetit sikerül megkapni, erről meggyőzi Griszta is, Bécsből hozzá intézett levelében.(13) Nem sok reményt fűz az eredeti kézirat ilyen módon való megszerzéséhez. „*Lehet azonban, hogy most kivált a Diplomatia közben járására en-*

gednek a szigorból, mit részemről ugyan, kétségesnek tartok” — írja Toldynak. Inkább ajánlja, hogy szerezzenek jó másolót, bár azt is nehéz találni, akár magyar, akár francia nemzetiségűt. Éppen egy Párizsba utazó hírlaplevelezőt, Rakovszky Aladárt kellene felkérni, vagy a Bibliothéque National kéziratosztályának legrégebb tudósát, Claude-ot, aki — tudjuk — segítette megtalálni a kéziratot — ő keressen megbízható másolót. Grisza tájékoztatja Toldyt, milyen szigorú szabályokat alkalmaztak vele, de francia kiválóságokkal szemben is, ha kéziratokat másoltak a Nemzeti Könyvtárban: „...nem egyszer láttam ott Mignelt, Guizot, Renan urakat ott ülni és másolni”.

Apponyinak természetesen nem sikerült megkapnia a kéziratot, de nem volt szükség arra sem, hogy Rakovszky vállalja a másolást, vagy maga helyett mást szerezzen. Az „eltévedt” kézirat valahogy előkerülhetett, s végre kinyomatták az egész művet, melyről 1875. december 19-én az Akadémia Történelmi Bizottságának tájékoztatót ad az új előadó, Fraknói Vilmos.(14) Csupán a címlap és az előszó hiányzik. „Az előadó utasították, hogy egy rövid előszót szerkesszen és azt nyomassa ki.” Döntenek a címben is. A mű II. Rákóczi Ferenc munkái I. kötetként jelenik meg, míg a II. kötet a *Mémoires* Hágában, 1739-ben nyomott új kiadása lenne, melynek szövegét a budai nyomdában teljesen kiszedték, de még nincs kinyomtatva.

1876. február 11-én Fraknói Vilmos előadó bemutatja a Bizottságnak az Ön-életrajz kinyomtatott példányát és bejelenti, hogy az előszó lefordítását Csaplár Benedekre bízta. Ugyanakkor meghökkentő tájékoztatót ad a *Mémoires* kiadásának sorsáról. A kiszedett lenyomatot több kiadónak felajánlotta, de azok a szöveg ingyen átadásával sem vállalták nyomtatását. Ekkor a Bizottság érthetetlennek látszó döntése nyomán a szedést megsemmisítik, csupán 20 példány kefelevonatot készítenek belőle a maguk számára.(15) Hasonló sorsra jutott egy esztendővel korábban Grisza emigráns barátjának, Simonyi Ernőnek a londoni könyv- és levéltárakból gyűjtött forráskiadványa, mivel a kiszedett munka sok másolási és sajtóhibával, gondos korrekúra nélkül készült, így az Akadémia nem engedélyezte nyomtatását, s inkább szétdobták a szedését, és csak 60 példány kefelevonatot hagytak meg belőle.

Rákóczi Confessióinak kiadása nem váltott ki különösebb visszhangot, amit elsősorban az Akadémia Történelmi Bizottsága kiadói tevékenységének róhatunk fel. Tagadhatatlan, hogy rengeteg sajtóhibával jelent meg — az *Igazítandó* hibajegyzék, melyben újabb hibát ejtenek, 111 szót sorol fel, magyarózó lábjegyzet nem készült hozzá. Az előszó tanulmányt kívánt volna, helyette rövid, szenttelen hangon megírt ismertetőt olvashatunk megtalálásának körülményeiről. A mű jelentőségét és szerzőjének érdemeit nem méltatja a névtelen író, aki nem más, mint Fraknói Vilmos. Tíz évvel a Kiegészés után a megalkuvás erősen befészkelte magát az Akadémiába, hiszen elnöke, gróf Lónyai Menyhért is az uralkodóház feltétlen híve. Ahogyan nem volt időszerű 1859-ben Tóth Lőrinc szerint, úgy ismét oda jutottunk, hogy a „rebellis” fejedelem emlékét nem szívesen ápolgatták hivatalos szervek. A sajtó hallgat, egyedül Thaly Kálmán emlékezik meg róla a *Századokban*. Grisznának Horváth Mihály akadémiai elnök személyesen kifejezett köszönete volt az elismerés.

A honorárium kifizetése körüli keserű utóregzés nem vált az Akadémia dicsőségére. A 37 ívet 15 ft-ával szóló megállapodás szerint fizették. Amikor az utolsó részletnyi 105 ft-ot kérte Grisza, azt a Történelmi Bizottság megtagadta azzal az indokkal, hogy ennél nagyobb összeget kifizetett a két korrektornak, mivel a kézirat hibás volt.(16) Grisza önérzetesen válaszolt: Ha a kéziratban hiba volt, akkor azt Rákóczi követte el, mert ő betűről betűre másolt. 1877-ben perrel fenyegeti az Akadémiát, ha harminc napon belül nem kapja meg a neki járó összeget.(17) Végre az igazgatótanács úgy rendelkezik, hogy a Történelmi Bizottság egyenlítse ki a követelést.(18)

Grisza a kinyomtatott mű saiat példányában 552 javítást tesz, amit a korrektor elkerülhetett volna.(19) Ha azokban az években történetesen nem Bécsben tartózkodik, s a kefelevonat átnézésével megbízzák, bizonyosan ezek a hibák nem maradnak a szövegben. Ponori Thewrewk és Czibulka Nándor csak találomra javítottak, de ez nem válthatott a szöveg hasznára. Ma már el lehetne dönteni a kérdést, ha a mikrofilm-másolattal összehasonlíthatnánk a Grisza-félet, csak hogy az sem maradt fenn. Az Akadémia nem a tudományos munka követelményeinek

megfelelő módon jelentette meg a művet. Ezt a kiadást követte 1903-ban Domján Elek szemelvényes magyar fordítása, szarvashibákkal tüzdelve; kétes értékűnek is bizonyult.

A felszabadulás után végre úgy látszott, eljön az ideje, hogy Rákóczi Confessiója újból megjelenhessék. Révész Imre egyetemi tanár, akadémikus kapott előbb megbízást a szemelvényes magyar fordítás elkészítésére.(20) Amikor ennek a kívánságnak eleget tett, akkor jutott tudomására, hogy Párizsban az eredeti kézirat hozzáférhető. Javaslatára 1954-ben a Történettudományi Intézet a Nemzeti Könyvtárból meghozatja a kézirat mikrofilmjét, mely a következő esztendőben megérkezik, s három év alatt elkészítik fotokópiáját. Révész Imre most már vállalná a Confessio kiadásának gondozását. A Történettudományi Intézet vezetősége úgy dönt, hogy a latin szöveg gondozását Juhász László kandidátus, latin filológus végezze, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket pedig Révész Imre készítse el, Juhász pedig azt fordítsa latinra, hogy a nemzetközi tudományos világ-nak is közkincsévé tegyék.

A munka szépen halad, Juhász a hiteles szöveget 1958-ban egybeállította, Révész pedig az előszót és jegyzeteket a következő év végéig elkészítette.(21) A Történettudományi Intézet javaslatára a MTA II. osztálya 1958. szeptember 23-i ülésén már felvette a kiadványt távlati tervébe. Közben Juhász és Révész között a kiadást illetően ellentét keletkezik. Révész türelmetlenül várja jegyzeteinek fordítását, Juhász késlekedik vele, Révész szerint talán azért, mert saját kiadványsorozatában, a Bibliotheca Scriptorum-ban akarta volna megjelentetni a Confessiót, de a MTA költségén.(22) Ezenkívül nem akarta elfogadni a mű más általa való lektorálását. Végül Juhász László lemondja Révész jegyzeteinek és az előszónak latinra fordítását, más munkájára, egyéb elfoglaltságára hivatkozva.(23)

1962-ben az Akadémia II. osztályának könyvkiadási tervében még feltételesen szerepel a Rákóczi-kiadvány, két év múlva azonban Révész Imre már nem bízik a kiadásban és kéziratait tartós megőrzésre egy példányban a sárospataki Tudományos Gyűjteménynél helyezi el.(24)

Most az Akadémia irattárában pihen az új, hiteles szöveg. Révész Imre 1967-ben, Juhász László pedig néhány évvel ezelőtt hunyt el; nem érhették meg, hogy munkájuk, az óhajtott, tudományos igényű, hiteles Rákóczi-kiadvány végre napvilágot lásson.

Jegyzetek: (1) **II. Rákóczi Ferenc Ünéletrajza és egy keresztény fejedelem áhításai.** A párizsi Nemzeti Könyvtárban őrzött kéziratból kiadja a M. Tud. Akadémia Tört. Bizottsága (Budapest, 1876). A párizsi Bibliothèque National-ban őrzött Rákóczi-kézirat négy részből áll: I. Confessio Peccatoris (latinul), II. Meditationis in forma soliloquiorum (latinul), III. Aspiraciones principis Christiani (latinul és franciául), IV. Reflexions sur les principes de la vie civile et de politesse d'un chrétien (franciául). A latin és francia nyelven írt kéziratból eddig fordításban megjelent: **Rákóczi Ferenc Elmékedései és fohásza** (Aspiraciones principis Christiani) a latin és francia szövegekből válogatta és ford. **Várdai Béla**, Budapest, 1946; **Rákóczi Ferenc Emlékezései és vallomásai** szemelvények (a) Confessio peccatoris (és a Mémoires-ból. Ford. és bev. **Geréb László**, Budapest, 1942. **Officina**; Rákóczi Ferenc fejedelem **Ünéletrajza**, a latin eredetiből ford. **Domján Elek**, Miskolc, 1903; Rákóczi Ferenc **Vallomásából**. Ford. **Kajlós Imre**, Budapest (1903–1904), Lampel 1-2. füz.; Magyar Klasszikus Könyvtár 17. és 18. k. válogatás Rákóczi irataiból. — (2) **Jakus Lajos**: **Grisza Ágost élete** (kézirat) — (3) **Grisza zsebnaptára**: **Agenda Commercial 1858 feljegyzései**. I. 8. „Kölcsonzött Sf. Kvt. Extrait des Annales Camaldulenses un passage concernant (?) le coure du Prince F. Rákóczi II.” A következő napokban gyakran találunk beírást: „Travaille au Rákóczi”. I. 31-én a könyvtárban olvassa **Steph. Katona Hist. reg. Hung. 1690–1716. 36 és 37. kötetéből** Rákóczi életrajzát. — (4) **Bibliothèque National Kézirattár latin osztályában** 13628 fond St. Germain des Pres latin. — (5) **Grisza család hagyatékában** Dr. **Palay** levele, Debrecen 1859. nov. 9. — (6) **MTA Kézirattára MS 5342/1–87. T. Erdélyi Ilona**: **Erdélyi J. levelezése II. k. kéziratából** 246. sz. levél MS 5342/81. — (7) **Agenda Commercial: 1858. I. 15. Alle a le Bibl. Imp. le Copie de Manuscript pour M. Toldy Ferencz.** — A következő napokban folytatja számára a másolást. — (8) **Agenda Commercial 1858. I. 15.** — (9) **MTA Tört. Bizottság jkv. 1872. X. 5.** **Horváth Mihály** elnök, **Frankl Vilmos**, **Thaly Kálmán**, **Toldy Ferenc** előadó. — (10) **MTA Tört. Bizottság 1873. II. 8. jkv. 7. pont.** — (11) **MTA Tört. Bizottság 1873. X. 18. jkv. 8. pont.** — (12) **MTA Kézirattár Toldy F. levele Apponyhoz, 1873. X. 18.** — (13) **MTA Kézirattár** **Grisza Á. levele Horváth Mihályhoz, 1873. nov. 1.** — (14) **MTA Tört. Bizottsága 1875. XII. 19. jkv.** — (15) **MTA Tört. Bizottsága 1876. II. 11. jkv. 2. pont.** — (16) **MTA Kéz-**

irattár Fraknói V. levele Grisza Á.-hoz, 1877. III. 3. — (17) Grisza Kálmán ügyvéd felszólítja az akadémia igazg. választmányát 1877. márc. 27. (Grisza Ágot unokaöccse volt.) — (18) MTA Igazg. tanács 29/1877. sz. rendelkezése. — (19) Grisza Á. példánya a család tulajdonában. — (20) MTA Kézirattár MS 5342/1—87; II. Rákóczi Ferenc Confessio Peccatoris c. művének új szövegkiadásával kapcsolatos levelezés 1953—1964. Révész Imre iratgyűjteménye. Ebben található a fenti és alábbiakban felsorolt MTA Kézirattár jkv-1 kivonatok és levelek másolatai. — (21) L. Révész id. gyűjtemény 27. levelét. — (22) Uo. — (23) Uo. 1960. okt. 10—25. — (24) Uo. 1961. nov. 11.

DOKUMENTUM

A II. RÁKÓCZI FERENC TISZTELETÉRE EMELT KOLOZSVÁRI DIADALKAPURÓL

XVIII. századi irodalmunk számos fehér foltjának egyikét alkotja Gyalogi János (1686—1761) személye, munkássága. Írói, költői működésével elmélyülten ez ideig senki sem foglalkozott. Első életrajzát és műveinek jegyzékét a kolozsvári gimnázium évkönyvében olvashatjuk még 1858-ból.(1) A dolgozat névtelen szerzője egy ma lappangó kéziratosa műve(2) alapján vázolja fel életpályáját, említi 22 nyomtatásban megjelent munkáját, alkalmi költeményeinek több természet, kéziratát, többek között 23 kötetet kitevő prédikációit. Ehhez hasonló műfajú és terjedelmű Némethy Lajos róla írt dolgozata 1879-ből.(3) Helyesbíti halálának évét, számba veszi műveit. Az utóbbiak közt mindössze öt szerepel a fentebb említett cikkben, ahol viszont nem olvashatunk a Némethytől felsorolt, Gyaloginak tulajdonított tíz más munkáról. Néhány évvel ezelőtt Gyalogi nyomtatásban is megjelent költeményeinek kéziratosa másolata került elő.(4) Modern kiadásban azonban mindössze egy magyar verse jelent meg, egy 1755 táján keletkezett kéziratosa gyűjteményből.(5)

A magát *concionator*nak (prédikátornak) és poétának nevező, tömértelen egyházi beszédet és számos latin meg magyar versezetet író Gyalogiról itt mégsem mint költőről, íróról vagy sajtó alá rendezőről és fordítóról (6) szólnak. II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára emlékezve az elveszett *Silva*éből közlünk egy olyan fejezetet, mely tárgyánál fogva már régen felkeltette az érdeklődést, melyre több ízben hivatkoztak, de nyomtatásban mindeddig nem látott napvilágot. A kézirat 347—359. lapjain olvasható *De rebus memorabilis Transsylvaniae anni 1705.* fejezetről van szó, melyet Kemény József gyűjteménye őrzött meg.(7) II. Rákóczi Ferenc 1705 őszére tervezett erdélyi fejedelmi beiktatásának, kolozsvári fogadtatásának előkészületeiről, a tiszteletére ott felállított diadalkapuról, a zsigóci csatavesztés következtében beállott változásokról, a magyarországi és erdélyi jezsuiták helyzetéről beszél itt Gyalogi részben személyes tapasztalatok, részben rendi feljegyzések alapján.

A Rákóczi tiszteletére emelt *porta triumphalis*ról, a kolozsvári jezsuitákról, házfőnökökről: Kapi Györgyről említést tesznek az egykorú történetírók is.(8) Magáról a diadalkapuról is szól Jakab Elek a Kolozsvár történetéről szóló könyvében.(9) Eleget téve az ismételt elhangzott kívánságnak,(10) közöljük Gyaloginak magyar nyelvű feljegyzését az ügyről, valamint a diadalkapu (latin nyelvű) leírását magyar fordításban. Az érintett történeti mozzanatokra nem térünk ki

Gyalogi János a *Silva*et 1750—53-ban írta össze. Kemény Józsefnek 1839. december 14-én kelt tudósítása szerint, a kézirat a birtokában volt: „Ezen igenis nevezetes egykoru kéz-iratot a' nálam meg levő eredeti munkáiból Gyalogi Jánosnak, — nyomtatás alá irattam vala le, még 1832-ben, de mind e' máj napig még sajtó alá nem bocsátottam.” Kemény József adta a fejezetnek a magyar címet, mely a másolat első lapján így fest:

ERDÉLYNEK 1705-BELI NEVEZETESEBB TÖRTÉNETEI

Irta Gyalogi János. Jesuita.

Ha már e' tsekély munkámat Erdeő neve alatt botsátom-ki, tsuda nem lészen talán, ha Erdélyben történt emlékezetes dologrol valami keveset szölok itten, mert látom az idők változását; és valamint a' hab a' habot elébb taszíttya, nem különben e' mostanyi születésből fel-serdült Iffiuság, a' régi tudos embereket koporsóba teszi apránként; az Országban viselt dolgokat magok nem tudgyák, a' kiktől meg-tudakozhatnák, azok el-költöztenek; és minthogy különböző nemzetekkel rakva az Ország szegről-végről, találtatnak a' kik tudni-is nem igen akarják; vannak, a' kik felejdékenységre takarni, el-is temetni kívánnák (a' kikre rostán kell néznünk) azok miatt nyomtatásban, és kronikában ki botsátani sok érdemes dolgokat nem képes ma, mert ugy kéne írni, a' mint a' dolog magában vagon tisztán, és ha szemre-főrevaló tekintetből tsonkán adgyuk elő, az igazságnak élit ki-vesszük, a' Hazának ártunk, a' tudományt nem segéttük; hanem vesztegettyük; türhető volna hízelkedésből az igazságot el-mellőzni, de hogy másoknál kedvet talállyanak, a' Krónikában hazugságokat egyenlitenek, és igaz pénzen hamisságot vásárolnunk kár az, szégyen és bötstelen dolog; mert valamint a' Karynthiai Rézbe sok egyéb értzeket belé egyelitenek: úgy ma kevés Kronikát találni, a' ki hazugságokkal egyeles ne lenne, a' Poéta-ként:

Haec fuit Historiae quondam lex: dicere falsum
Ne velit, et verum dicere ne metuat;
Sed nunc Historiae nova lex est: dicere verum
Ne velit, et falsum dicere ne pudeat.

Ha már ilyen kényes világra szorúltunk, tanátsosban tselekeszi látom, a' ki (míg az Isten a' Világot másképpen rendeli) ládában tartya a' Kronikát írva mint drága örökséget, szemével tapasztalt, vagy hiteles emberektől vött meg-másolhatatlan igazsággal. Reménlem, hogy óságbán, a' melly újságot ide akarok írni, és emlékezetre fel-jedczeni, ide hátrább kelete lészen: a' kiből nékem más hasznom nem lészen, hanem — ha szolgálhatok a' Hazában nevelkedő Iffiuságnak cilyan újsággal, mellyet én a' mint nagy rejtekből vettem — ki, ugy ennek az én Erdőmnek árnyékában hadd nyugodgyon, és hadd ülljön itt, a' míg valaki Kronikába bé-nem-avattya valaha böldogabb időben.

A Zibói Hartz után 1705-dikben, a' nagy-Szamos vize mellett, a' hol a' sántzok ma-is fenn-állanak, a' hol a' Német Hadnak Herbevil Generállal kellett Erdélybe utat nyitni, akarván az új Fejedelem választását, es bé-menetelét el-oszlatni: a' mánt-hogy Rákóczi bé-menetelét el-is oszlatták akkor, a' sántzokat az ágyúkkal együtt el-nyervén a' Német, kiből egynehány százan a' Ráczokkal együtt, ismételten utakon egy Oláh Kalauz után a' sántzon innét-hátul kerülvén, a' honnét félni sem lehetett, hirtelen rémülés esvén, Forgáts Simon Generált elöl, 's hátul jövő ellenség meg-szalasztá, a' midőn már Kolosvár piartzán fenn-áll-va a' dütsösség es Triumphalis ékes bötozatok az utzak hoszán: mellyek közel-sem ilyen Vendéget vártak a' ki-bé-jött; noha nem láthatták szymeikkel se a' várt, se a' váratlan Vendégek azt a' készületet: a' kit a' mint nagy költséggel fel-emelték, meg olly gyorsasággal le-rontották és el-sikkasztották, ugy hogy a' darab-jába se maradna hogy a' Német ne lássa.

De azt nem lehetett úgy el-dugni, hogy a' hire ki ne menne Tiszán, Dunán és azon-is túl a' tengerig, és a' Hir olyan, hogy minél tovább-tovább-méggyen, mindenkor szaporodik; a' hire a' volt, hogy a' Császárra bötstelen irásokkal, és jegyekkel lött-volna rakva az a' készület, ugy hogy a' Tzímeres-Sas, a' Rákóczi lova lábai alatt írva lött volna; egyfejű Sas ugyan a' Rákóczi tzímeriben volt mellette írva, és az irigyek az egy-fejű Nemzetséges Sasból, két-fejűt tsináltak, hogy a' világ előtt gyűlöltessék olyan dologból, a' miből ott semmi sem volt, se ellenséges találmányok, se Irások, és Jegyek valakinek motskára, a' mint ahoz a' munkához senkinek hírében nevében kissebbitése-nem-is férhetett, a' mint ide alább majd meg-láttjuk mitsoda czéllua, 's mitsoda féllýül valo irásai voltak.

Innét esett a' Jesuitáknak — is gyűlöltéses emlékezetete és neve ide-ki, és mindenütt a' Sógorok előtt, ugy-hogy a' Maros mellett a' Német General Auditor, Pater Körmendi Imrétől tudakozván, ha Jesuita Rendből volna-e? Abbol vagyok, felele, az Úrnak kissebb szolgálja. Szép Szolgák vattok, és szép Jesuiták, ugy-mond,

ti, kik a' Kolosvári piartzon Arcus Triumphalist állítottatok fel a' Felséges Urak ellen fegyvert fogó pártos Ellenségnek. P. Kőrmenyi régi lelki Tanító, kinek nem volt meg-kötve a' nyelve kereke: a' Hatalmasnak, ugymond, elejit köll vála venni, hogy az Országra bé-ne üssön, miért akkor eleibe nem állottatok? azt vártatok-é, hogy mi Papok, Szerzetesek, keresztel, olvasokkal, szentelt-vizzel mennyünk elejebbe? Ha pedig vagy elejebbe senki nem állott, vagy a' kit elő-találtak fegyverbe, azt meg-szalasztották, és azok hátán bé-jöttek, várakat foglalták, és mint Hatalmasok a' mit akartak parantsoltak, rendeltek; egy Generál Auditor meg gondolhattya, ha maga itt-benn Jesuita lött-volna, mitévő lött-volna, ha innét az árviz, amonnet a' tűz ostromlaná? mert az Arcus Triumphalist sem parantsolhatták Ökörnek, hanem embereknek a' kik ahoz tudtak, és hogy akarják-is, mint Hatalmasok parantsolták.

De az ilyennek egy-két pohár borral könnyebb-volt a' száját bé-dugni: ellenünk, valamerre fordultunk, mentünk, tértünk, két féle-rend ember szeme nézett akkor ott-benn, 's ide ki; a' külső nemzet elméjéből ki-nem esett a' Kolosvári piartz, és majd nem könnyebb volt a' napot útyyában meg-állítani, mint arról a' beszédet Bétsig, 's azon túl; az Ország is a' mint egyéb Papi Rendektől, ugy tölünk-is a' Confoederatiot meg-kévánván, arra nagyon vigyáz-va, hogy az Austriaiakkal se levél se szó-beli barátkozásba ne egyeledgyünk. Embernek két deszka közé maga útját tenni nehéz volt, el-venni lehetetlen volt; mert ha a' Törvényünk tzeránján túl nem lépünk-is, minden nemzetnek lelki hasznát keresvén és üzvéni; nem hitték hogy igaz szivel lennének vagy egyik, vagy másik felekezethez.

Elég nagy háború fordult-meg B[oldog] E[mlékezetű] Pater Kapi Gábor, akkori Kolosvári Superior fején, kit azon őszszel Erdélyből Tiszán, Dunán, Dráván túl menni parantsolták Horváth-Várasdra lakni. Valamint a' tűz az aranyon, ugy ez a' Számkivetés és háború P. Kapi Gáboron semmi kárt nem tött, tött pediglen nagy hasznat, és meg-mutatta nem tsak Uri Familiáját a' kiből született vála, hanem tulajdon nagy szentségét, és böltseségét, böldog, 's böldogtalan időben fenn-álló bátorságát még az útyyában-is mingyárt meg-ismérték: mert a' Dráva mellett Eszekre jutván, az oda-vało Commendans Genlerális] ebédre hivatá mint most érkezett vendéget nem tudván kitsoda? És hogy ebéd-közbe Erdélyről esék emlékezet, azonnal az a' hangos Porta Triumphalis, és annak találója 's munkája Kapi Gábor Jesuita nevezet-szerint beszédbe-jő: Vas volt, mond a' Generalis, annak az embernek a' feje, a' ki egy Romai Császár ellen támadott ellenségnek, mint Victornak, győzedelem jeleit fel-állítani, 's mint Uj fejedelmet üdvözleni merészlette nap-fényen, mikor még az Istennél volt a' Victoria a' kinek adandgya azt, és azzal az Országot, a' kiért még sok homlok-törések esendők-vaának. Én, ugymond, a' Jesuitai Rendeket szánom, és mit jövendölhetünk ebből, nem tudom: de én elégséges satisfactionnak lenni nem gondolom, ha hallom Pater Kapi lábán a' vasat a' Bétsi fogságban. Ez ilyenekre, mintha nem-is eő rajta esnének, P. Kapi, a' mint nagy Theologus volt, és sok dolgokon fordult szent ember; felelni kezdvén: En Kegyelmes Uram, ugy mond, mivel-hogy Erdélyből jövök, és a' dolgokat ott közelebből ismérhettem; Excell[enci]ádnak jo lelki-ismerettel bizonyoságot tehetek arról, hogy az mi oda-bé esett, nem a' Jesuiták akarattyával ment-végbe, hanem azokéből, a' kik parantsolták mint hatalmasok; jobb is volt talán reánk azt bizni mint-sem másokra és Eretnekekre a' kik motsokhoz szoktanak; magának a' Felséges Háznak nagyobb kissebbségével félső volt, ne-hogy nap-fényre ki-téetve lennének bosszu versek, képezetek, oszlopokon irások fűgve. Tisztes munkához eök nem tanultanak: ellenben a' Munka a' ki fenn-állott, olyan, kit az egész Europa meg-olvasván ott nem talál semmi vagy Istent,* vagy Császárt meg-sértő szót, irást képet; mert Istennek rendeléséből esett, mind a' kéz a' ki fundálta, és a' mi nagyobb, abban a' háboruban oda-be a' Catholica Anyasz[ent]jegyháznak, Iskoláknak, Jesuitáknak meg-maradása, és hogy a' M[agyar] Országi háború példájára fel-ne fordulnának mindenek, és sok veritékiek egy órában oda ne-lennének, ha látnák hogy vállainkat ki-vonnyuk a' szolgálattól; mellyről lehet-vała talán mondani a' mit Adam esetiről hallunk: O felix culpa! és szerencsétetni P. Kapi vétke, a' kihez kötve-volt Istennek tanátsa, és nagy irtalmassága, hogy most, és ide-hátrább-is e' tündér háboruban a' Kristus Já-szolya fenn-maradgyon. A' Generális asztaltól fel-kelvén, az ablakhoz szöllittya az Eszéki Superior, és kérdi: ki vólna ez a' Jesuita velle? a' Superior el-mosolyodván, Kegyelmes Uram, ugymond, ez személyében Pater Kapi. Minden maga-

viseléséből, bölts beszédiből az asztal fölött a' mennyi kedvességet vött-va a' Német Úr, meg annyi ortza-pirulással szemet el-takarta bánván a' miket mondott; és hozzája menvén meg-ölelé, és meg követé. Ihol vagyok, monda a' Pater, most megyek, Eö Felsége ittele eleibe. A' General meg-tsokolván mondá: En pedig magam Eö Felsége előtt Szó-shólló lézsek. Nagy különbözés a' hirnek mingyárt hinni, és a' dolognak valóságát eleven és tulajdon forrásból hallani: a' mint maga Josef Császár ki-tanulta az-után az egész Erdélyi állapotot P. Kapi szovaiból olly hitelesen, hogy nem tsak helyén hagyná a' mit kéntelenül tselekedett, hanem meg-is ditsirné az Anyasz[ent]egyház meg-maradására néző bölts és Istenes gond-viselését: mellyet a' mint, mig ott-benn-vólt, a' háborúban kézzel, lábbal szivesen kereste, meg olly engedelmesen az Elöl-jároknak egy szavára ki-jött: melly egyik nagy jele, és nyilván-valo bizonyosága vólt az Isteni szeretetnek, és a' Szentek okosságának, melly valaméhez fogott, ötet igazgatta minden dolgaiban: hogy a' hol más a' hirtelen történetekben mint valami habokban tétovázna, eö, a' kinek szokása vólt az Istennel közleni tanátsát az imádság által, annak világánál a' dolgoknak elejit, végit által-látná. És ugyan-is nagy Isteni tsudának lehet tartani, ha ki meg-gondollya, hogy a' Tiz esztendeig tartó háboru alkalmatosságával a' melly romlások és károk ide-ki a' Jesuita Rendet minden-felől érik-va, azok az Erdélyieket nem illették; és a' hol Magyar Országatt támaszkodhattunk mint Ország tagjai a' Törvényhez és közönséges igazsághoz, oda-bé pediglen a' Törvény nekünk nem szolgált, hanem ellenkezett, és az Eretnekségek közepett úgy vóltunk, mint a' madár az ágon, minden órára és szél-támadásra meg-maradásunkról bátortalanak lévén: ott, mondám, a' hol más segedelem nem vólt hanem az Isten, a' ki ótalom és erő; annak szárnyai alatt békével meg maradtunk minden helyen, hajunk szálában kár nem esett: a' midőn ide-ki a' tőlünk-vaó nagy idegenség, és Eretnekség ár-vizinek eleit nem vehetvén senki, az Ónadi Decretum után, szabadságtól, jószágtól, Országtól meg-fosztatván, kellett idegen nemzeteknél fejünknek meg-maradást keresnünk. Annál-is nagyobb tsuda lehet Erdélyben két esztendővel az-után: mikor Maros-Vásárhelyre Gyűlést hirdetvén, ott a' mezőben a' 4dik hídnál, szokott rend-tartással fejedelmi készüllettel Rákoczi Ferencz installáltak. A[anno] 1707, a' midőn az útzákat veres posztóval ki-rakván a' Várbeli Templomig, paripán jött-bé, de nem a' Várba ment, hanem az hídlásból ki-térvén, a' piartz-szeren lévő Jesuitáknak még-akkor alacsony rendű templomába jött Te Deum laudamusra: a' hol Groff Kéri Conventualis Barát Isteni szolgálatot tőn fejedelmi musikával, és örömmel; akkor tudta-meg a' nép hogy a' Fejedelem Pápista. Onnét a' Vár alatt a' szegelet felházba szállott, a' hol most a' Superior lakik. Más napra a' várbeli Calvinista Templomban Gyűlést tartván a' Státusok, ki-vévén azokat, a' kiket Rabutin Szebenbe tart-va az Urak közül: a' várba egyik napon, hát ihon Groff Pekri Lőrintz, az Ország Generálisa, a' Státusokat szállítani kezdi a' Jesuitákról végeznének, tudván oda-ki Magyar Ország mitsoda végezést tött-vólna felőlők. Ezt a' szót Groff Mikes Mihály, Rákóczi Udvari Kapitány mingyárt bé-vitte a' Fejedelem fülibe, ki azt felelte: Groff Uram, oda-ki a' Magyarok példáját ide alkalmaztatni nem lehet: mert mi a' Magyaroknak Ura nem vagyunk, hanem Elöljárójok, itt-benn parantsolunk mint Urak; és nem-hogy meg-engednénk azoknak bántására végezzenek Erdélyben, sött, ha Isten továbbra boldogíttya igaz ügyünket, oda-ki azokat-is a' kik ki-mentenek, és ha Indiáig bujdosnak-is, visza-hozzuk őket. Ezeket én jó lelki-ismérettel a' mint irásba jegyzem most, ugy vettem az ott valo Missiónak (a' hol nyóltz esztendőt töltöttem apostoli munkában) titkos irásaiból; álmélkodván mais az Ur Istennek dolgain, a' kinek kezében van a' Király szive, és a' ki híja azokat a' mik nintsenek más-felől más-felől a' kik láttzanak állani, pokolig le-viszi, és vissza hozza, mikor meg-gondolom hogy Nagyszombatban azon följebb nevezett 1707dikben, 10 Maji, mikor harmintz-négyen egy nap indulnának ki Morva-vize felé a'hol az Ország határa: az nap mondám örömökbe a' Luteranusok a' harangokat mentünkbe meg-vonatván Te Deum laudamust tartottak Sz[ent] Jakab Útzájában: holott Erdélyben a' háború alatt, ha ki tartott haragot, de harangot nem vont reánk senki e' máj napiglan; P. Kapi Gábor pediglen, ki az egész Jesuita Rendet igazgatni érdemes lött vólna, és nálunk az-utánn is feő Tisztségeket viselt, holtig le-nem-dörgölheti-va magáról a' nyelvek szollását, és a' Portát. A' ki látni akarja, ez az, szórúl szóra.

Descriptio Portae Triumphalis Principis F[rancisci] R[ákóczi] D[ucis] F[oederatorum] V[ngarorum] Erectae Claudiopoli 1705.

Azaz magyarul:

Az 1705-ben Kolozsvárott Rákóczi Ferenc fejedelemnek a szövetségelt magyarok vezérének emelt diadalkapú leírása.

A hatalmas tér közepét elfoglaló állványon Erdély kilenc fejedelme ebben a rendben és ezzel a felírással volt elhelyezve címereikkel együtt:

I. Báthori István, Lengyelország királya, Erdély fejedelme. Odairva ez a jambus: *Fejedelem, majd király, mindkettőként a legnagyobb.* II. Báthori Kristóf, Erdély fejedelme. III. Báthori Zsigmond, Erdély fejedelme. IV. Báthori András, biboros, Erdély fejedelme. V. Báthori Gábor, Erdély fejedelme. VI. Rákóczi Zsigmond, Erdély fejedelme. VII. id. Rákóczi György, Erdély fejedelme. VIII. Ifj. Rákóczi György, Erdély fejedelme. IX. Id. Rákóczi Ferenc, Erdély fejedelme.

Alattuk semmi más felírás nem volt.(11)

Ezek alatt a fejedelmek alatt az állvány alsó részén volt a mostani fejedelem, lovon ülve;(12) alatta titulusa: Rákóczi Ferenc Isten kegyelméből D. F. V. *(azaz az szövetségelt magyarok fővezére, ugyanis ezzel a címmel tisztelték őt meg a szécsényi gyűlés után),*(13) Erdély fejedelme; e néven az ötödik, vér szerint a tizedik; Munkács, Makovica hercege. *Ezt a címet adta magának a kancellária nyomán.* Jobbja felől a lovon ülő Forgách Simont ábrázolták (akkor ugyanis az új fejedelem alatt Erdély vezérő tábornoka volt), amint ezt a disztichont mondja: *Vedd Erdély jogarát, mely téged illet, téged, oly nagy fejedelemősök vérből származó legnagyobb férfi.* Forgáchnál még ez a felirat is oda volt téve: *A rend a dolgok veleje, Forgách mindent megerősít a rend életerejével, ezt tanuljátok hát meg, a dolgok velejét.* Bal oldalán (ti. a fejedelmén) a hét halmú Erdélyt ábrázolták ilyen felírással: *Bár a föld álva mindenféle jóval, úgy hiszem, ennél a fejedelemmél nagyobb valamid nincs.*(14)

A kapunyílásban, az elülső oldalon a következő chronostichon volt olvasható: Porta patet. Posita a DaCIs tIBI Magne Rákóczi (= nyitva áll a kapu. Ó nagy Rákóczi, az erdélyiek neked állították). Az ellenkező hátsó oldalon egy szűk körül Erdély címere ezzel a két chronostichonnal: 1. *Dono prinCipi CharIssIMo* 2. *Cor hoC DamVs* (= a legkedvesebb fejedelemnek adjuk ajándékkul ezt a szívet).

Az alacsonyabb kapu jobboldali részén látszott a magasban fent elhelyezve Pietas szobra. Ennek első szimbóluma az imádkozó és diadalmaskodó Mózes. A hegy lábánál Izrael és Amalek harca volt megfestve.(15) Felirata: *Mikor Mózes kezét felemelte, győzött Izrael.* A második szimbólum. Meredek hegy, a tetején aranygyűrű ezzel az írással: *Arany szabadság.* Sokan, kik megkísérelték, hogy felkapaszkodjanak, letaszítottak onnét, egyedül a Pietas génuszára, mint kísérő társra támaszkodó fejedelem génuszát ábrázolták, hogy feljutott. Ezeket a verseket olvashatták: *Tudni kívánod, hogy annyi sok próbálkozó közül mért csak ezé az egyé a hegy gerince? Őt erre az útra az őstől származó kegyesség indította el, az vezette. Az elébe tett sziklákat ő kegyességével győzi le.* A harmadik szimbólum. A Pietas génuszát mutatja, amint a fejedelmet meredek és iszonyatos helyekből, mint a börtön, számkivetés stb. — a tisztesség és dicsőség trónjához vezet, mellette a bölcs mondás: *A kegyesség mindennek javára van, övé a jelen és a jövő életnek az ígérete.*

A baloldali alsó részen volt a Prudentia (Bölcsesség) szobra, ellátva a következő szimbólumokkal és felírásokkal. Első szimbólum. A rézpénznek a háború szükségletére szolgáló elterjesztése ezzel az epigrammával: *Ércce változtatja a vasat a magyar forrás gazdag ereje, de az ércet arannyá változtatja az okosság.*(17) Éppen akkor Érsekújvár bástyáján is látható volt egy nemrég rézből öntött fal-törő ágyú ezzel a felírással: *Pénn voltam egykor, a háború és a haza pénze, most a szabadság törvényeiért állok ugatva bosszút.* Második szimbólum. A hadi mesterség és a tudomány. A hadi és a művészeti eszközök közt bemutatott Pallas, a fegyverek és a tudományok istennője, mellette kovácsműhely, melyben töröket, kardéleket élesítettek. Itt ez a vers állt: *A tudományoknak, háborúknak a Jupiteritől származó Minerva a feje, most csak egy igazi Minerva van, aki eszesen élesíti a kardot.* Harmadik szimbólum. A nagylelkűség és az okos irányítás. Előljárván az egység, roppant nagy szám ilyen módon ábrázolva számjegyekkel: 0000000000, ezeknek a verseknek kíséretében: *Hej, milyen nagy szám! Hogyhogy és mért ilyen tömérdek? Bevallom, bizony sok az egy, minthogy jól kapcsolódtak. Tanuljátok meg, milyen sokat tehet a rend, az egyetértés, ezreknek mennyi erőt adhat egy vezér.*

A kapu hátulsó részén, színesen megfestve különböző városok, várak, Rákóczi-őrségek, alattuk az alábbi rövid versekkel:

Erdélyben. I. A szélén Kolozsvár a következő felirással: *Nem aki ostromolta, hanem aki megvédte, az győzött meg sok falakat; mégis mihelyt ez elvesztette, az elnyerte. Az isteni gondviselés rejtélye ez.* II. Medgyes. *Mindent fáradtságos munkáért adnak az istenek.* III. Gyalu, a Kalota lábánál. *Ott vannak a szekerek, a katonaság, főként ennek a révén vagy a vár prefektusa, ne a képzelt ellenségre, a jószágra legyen gondod.* IV. Szamosújvár. *Éheztem és ennem nem adtatok.* V. Bethlen. *A hosszú ideig elzárt arany sokára ártalmára van az elzártnak: ki viszi el?* VI. Verestorony az Oltnál. *Vörös torony vagyok én, vérből születettnek együtt átállt Rákóczihoz. Példát adtam, hogy miként én, úgy cselekedjete.* IX. Huszt Máramarosban. *Aki a katonákat rosszul fizeti, az ellenséget szaporítja.* X. Szatmár. *Eljönnek a napok, és követ kövön nem hagynak benned.* XI. Somlyó-Báthor. *Egykor Báthorinak, most ivadékanak tettem fogadást.* XII. Munkács. *Engemet az anya megvédelmezett, a fiú meghódított.* XIII. Kassa. *Minden kőfal hiábavaló az éhség ellen.* XIV. Eger ezzel a felirattal. *Falaim lilomokat termettek, milyen jelentős jel ez (a dolog a lehető legbiztosabb); Virágozzék Magyarország!* XV. Ó-Zólyom. *Az nem hozod magaddal, mit egyél, ide semmiképpen ne fuss!* XVI. Árva. *Az árvának támasza lesz te.* XVII. Ungvár. *Jöttetek, megláttatok, győztetek.* XVIII. Különböző várak: Bajmóc, Szomolány, Holics stb. *Engem uram arra, a haza erre ragad, elragad imez.* XIX. Egyéb kisebb városok: Modor, Bazin stb. *Elmúlnak a felhők, kisüt a Nap.* XX. Beszterce. *Kétszer ad, ki gyorsan ad.*

VARGA IMRE

Jegyzet: (1) Gyalogi János, magyar jezsuita emlékezete. A kolozsvári róm. kat. gimn. évkönyve 1857/58, 3–18. — Klny. is. (2) *Silvae opusculorum P. Joannis Gyalogi S. J. per Hungariam et Transsylvaniam Concionatoris Dominicalis annis tribus et triginta, quae pleraque oratione ligata conscripta, et partim typis editis, partim solitaria et ex annorum quasi incendiiis rapta, ne cum auctore interirent in unum volumen «Sylvae» sub nomine con-gessimus Anno 1750. 4° pp385.* (3) Némethy Lajos: A magyar egyházi írók csarnoka. Gyalogi János. ÚjMSton 1879. 102–112. (4) Ritter Márton: Gyalogi János ismeretlen latin versei az egri főegyházmegeyi könyvtárban. Vig 1965. 63–4. (5) Szádeczki: Miscellanea. S. a r. Varga Imre. 47–9. (6) Kiadta Gorgus Bálint epigrammáit (Opus epigrammaticum. Kolozsvár 1728.), Csete István prédikációit (Sacri Sermones I–II, Kolozsvár 1750–1751. — Panegyrici Sanctorum Regni Hungariae. Kassa 1754. (7) Coll. minor. tom. XXIII. Mikrofilmje a MTAK mikrofilmtárában. (8) Vizaknai Briccius György naplójában (Történeti Emlékek a magyar nép községi és magánéletéből. Kiad. Szilágyi Sándor és Szabó Károly. II. k. Pest, 1860. 99.) — Cserei Mihály Historiája (Újabb Nemzeti Könyvtár. Kiad. Kazinczy Gábor. Pest 1852. 351. 355.) (9) Jakab Elek: Kolozsvár története. Bp. 1838. III. 77-8. (10) Vö. az 1. sz. a'tti jegyzettel 18. l.: „Ezek igen is meg érdemlik, hogy valaha sajtó útján napvilágot lássanak”. Esze Tamás: Rákóczi »Responsio«-ja. In. Irodalom és Felvilágosodás. Bp. 1973. 79. (11) A lapszálon megjegyzésként: Ami okosan esett így. (12) D. F. V. = A Dux Foederatorum Vngarorum szavak kezdőbetűi. (13) Lapszéli jegyzetként: másként felsővadászi. (14) Lapszéli megjegyzés: Díszes volt minden adománnyal, de szerencsétlen, miként abban a korban a másik két fejedelem is. (15) Megjegyzés a lap alján: Innen van, hogy hadi zászlajára a frigiai dolognál keresztényibb módon a harag ezt írta: A fájdalom adja a fegyvert. Ezt a valahol zsákmányolt zászlót láttam Vöröskőn.

KUTAS KÁLMÁN VERSEI

F e n n s í k o n

Magasság. Fennsík. Itt csak néhány csúcs van.
M a d á c h, P e t ő f i e csúcsok neve.
A lángelméknek tiszta fényjele
az ormokon. Fönséggel nő fel túlhan

Shakespeare —, s az Osszián-hegy elborultan.
Bach, Beethoven hegygé kövült zene.
A szirtsoport — nézd! — mint hasít bele
az égbe, mozdulatlan kék azurban!

Mily gyér a lánynom itt, s magát az ember
paráynak érzi. Csak szent félelemmel
tudok távol-nagyoknak inteni...

...Magam vagyok, s míg járok fent az ormon:
hódolatom a homlokomon hordom.
Nincs emberi itt — minden isteni.

A r a n y J á n o s

„Szülőföldem Szalonta
Nem szült engem szalonba...” A. J.

Tízmillió gyertya ég ott!... Szalon tán?
Nem! Zsuppos ház, előtte padka van.
Öreg ül rajta: nagy költőnk, Arany —
Szívgyertyáink lobognak Nagyszalontán.

Padon ül Ő? Nem! Egy évszázad ormán —
Kezében lant, a húrja színarany,
s zenéjét hallgatja a parttalan
Idő: Homér dalol? vagy Osszián?

A K ö l t é s z e t mihozzánk költözött?
és alföldi magyarnak öltözött
oly szellemmel, mely emberelmén túl van — ?

Költőnkben zengett? Majd tovaröpült?...
Nemzetlelkünkben ritka ünnep ül:
A KÖLTÉSZET él köztünk Aranyunkban.

B e r z s e n y i - e m l é k m ű

Mély háttérből feljönni kiket látok?
Egész sereg. Kezükben fényes ásók.
No, nézd! No, halld! A hangjuk mennydörög:
„Nagy költőt temetünk mi, óriások!”
„Én mélyre le...” „Én föld szivéig ások...”
Tágnak lent a megásott körök.

Koporsót hoz más óriások válla.
Arany koporsót!... Sírva körülállja
— Ó, nézd!... Ó, lásd!... — ritka szellemcsapat:
Harmónia, Bölcsesség, Fátum, Szépség,
s — hogy a ritka alkalmat el ne vétsék —
sok halhatatlanító pillanat.

Kövek kiáltnak, ahol elhaladnak —
ritmusai zendülnek ősi dalnak,
mint bűgő, vihartépett orgonák.
Átváltozik itt minden különösre —
a Gyász fönsséggel sugárzó köntösbe —
Fáklyák sora lángolva lobbot ad.

Mi az, ami áttör koporsófedélen?
ráhulló hanton? mécs, borongó éjen?
S e sokaság!... Nem egy nemzet temet?...
Hullanak alá szellemszentelt göröngyök,
virághalmok, villámzó fényű gyöngyök —
Érezni halhatatlan lelkeket.

S hogy véget ér a szertartási ünnep,
új óriások ércötömbökkel jönnek
s kezük gúlát égmagasba emel —
Az alkotás késő-koroknak készül —
Gyémántbetűk ragyognak az Emlékműn,
hol egy nemzet Ó d á k a t énekel.

Z e n é l t s z í v e a f á n a k

Hullong körül az alkony finom hamva —
a hegytetőn elomlik mély nyugalma.

Sarunk leoldva lépegetünk halkan
mi: vándorok az életalkonyatban,

tölgyfák alatt — Östikkú naplemente.
Az árnyékok nőnek már végtelenbe.

Hű társam szól: „Árnyék szeretnék lenni,
e tölgyárnyékba olvadva pihenni,

s ide idézni búsat, fáradottat...
Sokan lennének?!...” — mint egy himnuszt daloltad.

Bűgött a lomb. S mint hangja orgonának,
ím, lüktetőn zenélt szíve a fának:

„Magasban élve végtelenbe látunk —
s árnyékokot adni: ez a hivatásunk.”

...Riadt fecskék szálltak az érchuzalra.
Szárnyverdesve vártak zengő viharra.

Lobogtak fénylő villámok a fára,
nagy mélyárnyékú tölgyfaóriásra...

...Szél sírt. Felkelt a nap. A földre döntött
fa holt fején glóriafény szövődött.

Jöttek, kik egykor már-már összeestek
és lángözönben hús árnyat kerestek:

a Vándorok — s nyugalmat i t t találtak...
Szellemsoportok ünnepin felálltak.

Komor hangon magasztos gyászdalt búgtak —
holt óriásra zokogva borultak. — —

...Hány tölgy dől ki!... Mi marad?... Csak a hamva?...
Nagy árnya mély nyugalmát visszahagyja.

A PRÓBÁRA TETT KÖZÖNSÉG

Egy életmű gyűjtőpontja: Bergman Ritusa

Még a legesábítóbb valószínűség sem
 óv meg a tévedéstől.

Sigmund Freud

Az emberiség az utolsó évszázadok szellemi inflációja következtében nincs túlságosan elkényeztetve nyugtalanító alkotásokkal; márpedig nincs megnyugtatóbb egy ilyen múnél, hiszen azzal, hogy gondolkodásra kényszerít minket, nem kevesebbet bizonyít, mint tudatunk *létét*. Mindezt már a latinok megfogalmazták — sokkal tömörebben — mégis gyakran feledkezünk meg róla, külső és belső kényelemszeretetünkéből. S ha a nyugtalanító alkotások száma kevés, a dolog természetének megfelelően nyugtalanító alkotó, olyan, aki *értünk* él, még akkor is, ha *látszólag* ellenünk fogalmaz, még kevesebb akad.

Az ilyen gondolkodtatók nem túl népes sorából lép elénk filmjeivel és nyilatkozataival Ingmar Bergman, aki — úgy tűnik — egy személyben korának és eljövendő évtizedeknek is jellegzetes alkotó-egyénisége, azaz korkép és jövőbe mutató előkép, önmaga és önmaga ellentmondása. Ő az, akinek életműve és személyisége szétbonthatatlanul szövíődik össze, szétbonthatatlanabbul, mint a másik nagy óriásé, a mediterrán Fellinié. Fellini, látszólag, sokkal inkább önmagát állítja elénk, mint Bergman, aki történeteket fogalmaz, de míg Fellini önmaga exteriőrjét látatja, addig Bergman objektivitása ellenére is *saját enteriőrjét* tárja elénk. Fellini magával ragadó hamiskártyás, aki végső fokon kiismerhetetlen, Bergman viszont elzárkózik, elzárkózottságában mégis önmagát boncolja, elevenen. Elénk tárja Istenbe és Emberbe vetett hitének kételyeit, s közben olyan mélyen néz a tükörbe, s a tükör által mibeléNK, hogy beleborzong.

Korai, játékos, néha inkább komolykodó, mint komoly magatartását előbb a szemlélődő humanista, majd a nyugtalanító vizsgálóbíró tekintete váltotta fel, s ezzel egyidőben majdnem minden társadalmi konfliktust is a háttérbe kényszerített, hogy minél intenzívebben fogalmazhassa meg az emberiség általánosabb ellentmondásait. Mindezt tehetta a saját svédországi történelmi helyzet miatt, azt is mondhatnánk: ez teremtette meg Bergmant, s ennyiben *korkép*. A több generáción át megélt békétől és túlzott biztonságot jelentő anyagi jóléttől eltelt Svédország tipikus, már-már kitenyészett példánya ez az önkínzó, protestáns szigorú egyéniség, akire szinte csak azért hat vissza az országa határain túli világ égése, hogy egyébként is elvont ábrázolási módját még tovább lendítse a fokozottabb absztrakciók felé.

De Bergman *előkép* is, mert ha a béke Európában és a világon — legyünk ennyire optimisták — az államok egyetlen lehetséges létezési formája lesz, az emberiség egészének horizontális mozgása ugyanúgy lelassul, mint ahogyan az Svédországban bekövetkezett. Ezzel a lassulással együtt járhat — ezt a kelet-európai filmművészetben is megfigyelhettük — a világ vertikális, azaz egyre inkább mélységre törekvő, *általánosan emberi* problémáinak feltárása. Ha úgy tetszik, a világ egyre inkább megengedheti majd magának azt, amit most Svédország: kitermelheti a Bergmanhoz hasonló — de *más* gondolatokat inspiráló — alkotókat és *bergmani* alkotásokat. S ahogy szaporodni fog a hozzá hasonló típusú alkotók száma, ugyanúgy tűnik el az a furcsa helyzet, amelybe ő keveredett.

Bergman ugyanis — míg életművében elkeseredetten harcolt az ember eltárgyasulása ellen — tárggyá vált, méghozzá — demitizáló létére — egy mítosz tárgyává. Ez többé-kevésbé mindenkivel megtörténik, aki közönség elé lép és kiszolgáltatja magát, nála azonban fokozottabb mértékben áll fenn, nem utolsósorban azért, mert szemünk láttára marcangolja és marcangoltatja önmagát műveivel és kritikusai, akik érte vagy ellenséges értelenséggel szemlélik mutatványait.

A következő néhány gondolat Bergman *Ritusát* az eddigiekkel ellentétes, vagy *más* módon értelmezi, azaz egy mélyebb réteget szándékozik kibontani. A fogadatlan prókátorban is sok a kétely — másokban, valószínűleg, még több lesz —

azonban újra és újra végiggondolva a logikai sort, egyre inkább meggyőződhetünk arról, hogy a film *lényegét* így lehet a legjobban megközelíteni.

A gondolatsort azzal kezdeném, hogy a Rítust az eddigi Bergman-életmű gyűjtőpontjának tekintem. A gondolatsornak már ezzel a pontjával kérdések pörölnék. Alhat-e ezen a helyen egy olyan, látszólag nem nagy jelentőségű mű, mint ez a televízió számára forgatott film? Kereshetünk-e egyáltalán gyűjtőpontot olyan *nyitott* életműben, mint Bergmané, hiszen a *Suttogások és sikolyokat* is beleértve éppen harminchárom filmet rendezett, s ezek közül a Rítus nagyon késői, éppen a harmincadik. A benne található gondolatok miatt mégis korábbi helyre sorolnám: a trilógia, az Úrvacsora, a Tükör által homályosan és a Csend *utánra*. Nyomban újabb kétely merül föl: önkényes-e az ilyen áthelyezés, vagy sem? Egyáltalán érdemes-e megbolygatni egy régen lefutott, többé-kevésbé logikusan értelmezett és látszólag helyére tett filmet, vagy nem? Egyáltalán: van-e egy filmnek többféle értelmezési lehetősége — mint egy drámának vagy versnek — vagy sem, hiszen a film „kész” — szalagon, dobozban van; amit a rendező *mondani* akart, megmásíthatatlan. A film — ellentétben a drámával — végleges formájában jelenik meg előttünk, s véglegessége miatt nem közelíthetjük meg *végletesen*. Vagy talán mégis? A teoretikus kérdések száma felszaporodott, így elérkeztünk arra a pontra, amikor vágni kell, hozzáérni az eleven testhez.

Induljunk ki abból, amiből minden kritikus és néző kiindult: a film történetéből. Ez annyira világosnak látszik, hogy elisméltése is triviálisnak tűnik. Ezt erősíti az, hogy a mozikban, a film vetítése alatt senki sem adta fel a küzdelmet, senki sem fogadta idegenül és tehetetlenül a szenvedély és indulat Bergmannál szokatlanul verbális áradását, ráadásul úgy látszott, a közönség *megérett* Bergmanra, értjük gondolatait és közléseit. De valóban értettük-e, valóban arról szölt-e a film, amit láttunk? A kérdés nem új, mert már a bemutató idején megjelent kritikák legjelentősebbjei is érintették a film egészével kapcsolatos zavarukat és azt, hogy nehezen tudják egyetlen gondolatsorra *biztonsággal* felfűzni a film széttöredező részleteit. Kucka Péter a Filmvilágban (1970/17) már-már megközelíti a film lényegét, amikor így összegez: „Bergmant nem a társadalomban, történelemben élő ember érdekli, hanem a kozmikus erőkkal, végtelennel, Istennel... összeütköző”. A kritikus gondolata azonban tovább fut a három Művész és a Kívülálló konfliktusára, a művészeknek az önerejükbe vetett hitére, magasabbrendűségüknek tudatára. Ugyanígy *közeledik* a film mélyebb rétegeihez Mérei Ferenc szociálpszichológiai elemzése a Filmkultúrában (70/4), de végső megfogalmazásában ő is csak oda jut el, hogy „Bergman filmje a pszichológiai megismerés drámája”.

Miről van hát szó ebben a *látszólag* világos cselekményű filmben? Arról-e, hogy három művész — két férfi és egy nő — hogyan próbálja megvédeni önmaga és társai személyiségét és betiltott számukat, azaz *művüket* a társadalmat képviselő bíróval szemben? Arról szól-e, a másik oldalon, hogy hogyan próbálja a bíró a majdani ítélet érdekében kiismerni, azaz birtokba venni a művészek személyiségét és a betiltott számot? Ezekről, vagy valami másról beszél Bergman? A nyugtalanság már a film közben is megfogalmazódik a nézőben, hiszen túlságosan sok a túlhangsúlyozott kép, érthetetlenek, olykor logikátlannak tűnő, mégis Bergman által fontosnak tartott mondat, s a nevek is furcsa asszociációk felé vezetnek. Hol van hát a film kulcsa, honnan lehet rálátni a film egészére és részleteire?

Mint minden igazi drámai konstrukciónál, az utolsó jelenetben. Idézzük fel a Művészek itteni belépését. Amikor megjelennek a Bíró szobájában, hogy bemutatásuk betiltott számukat, csuklyás köpenyekben olyanok, mint a halál angyalai, akik valójában azért jöttek, mert be kell teljesítsék küldetésüket, s az önmagát önhittent tisztának, már-már isteninek tartó, de kívül és belül egyaránt beszennyeződött bírót átkényszerítsék a halálba. A trió kegyetlen, vallomásra kényszerítő *jelenléte* az igazi rítus és nem az az átlátszóan naiv és jelentéktelen játék, a napfelkeltét köszöntő áldozat, amit bemutatnak.

De kik *valójában* Bergman művészei? Művészek, akik *általában* a művészetet tipizálják, vagy jelképes művészek, akik valami *más* tartalom hordozói? A Rítus esetében az utóbbiról van szó, s a filmművészet története egyik legkeményebb ütésének lehetünk tanúi. A Rítus artistái ugyanis csak annyiban művészek, amennyiben a szó alkotót, teremtőt is jelöl a tudatunkban, valójában azonban

három istent látunk; isteneket, akik álruhában, álnevekkel lépnek a bíró elé és élénk. A történet tehát nem más, mint egy megújuló mese, példázat, aiszkhüloszi tragédia. Mindegyik önmagában is igaz, s hogy ezt a hármat Bergman egyesíteni tudta, még jobban megemeli a filmet. Mese, mert az istenek ugyanúgy teszik próbára a bírót, mint Krisztus és Szent Péter a népmesék bírót; aiszkhüloszi tragédia, ami az istenek és emberek konfliktusára épül, hiszen a bíró az emberiség szimbolikus alakjaként is felfogható; s példázat, példabeszéd, amit Bergman mond el a nézőnek, amiben Bergman a nézőt teszi próbára.

Mindez nem könnyen olvasható ki a filmből, mert álcázása, fogásai egyszerre naivak és körmönfontak, félelemkeltőek és játékosak, gyermekien ravaszok és öregesen szószátyárok. Bergman tökéletes munkát végzett: minden közlését átruházta hőseire, s a szerepekkel kongeniálisan azonosuló színészekre. Szinte észrevétlenül húzódtott a háttérbe, hogy minket is megfigyeljen, próbára tegyen, mint filmbéli istenei a bírót, csak *még burkoltabban*, még észrevehetetlenebbül.

De miért vagyunk olyan fontosak Bergmannak ebben a filmben, s miért olyan fontos *nekünk* ez a Bergman-film? Mert összegez, s éppen az összegezés miatt kiélez. Korábbi gondolatainak, gondolatkörének csúcspontjára jutott el, lezárja a kört. A történetben ugyanis Bergman az emberi és isteni — vagy emberfeletti — etikát ütközteti össze. Ebben az összecsapásban teljesedik be — szükségszerűen — Abramson bíró sorsa, s ebben a konfliktusban fogalmazható meg két, egymással összefüggő, egymást kiegészítő gondolat. Az embernek — mivel önmaga is gyöngé, éppen ezért bűnös — jogában áll-e ítélkezni mások felett, s az isteneknek — vagy Istennek — jogában áll-e próbára tenni az embert, hiszen annak bukása — gyöngesége miatt — eleve elrendeltetett. A gondolatok kérdésként és tagadésként is felfoghatók; hogy hogyan értjük, ezt Bergman ránk bízta. Ahhoz azonban, hogy egyáltalán elfogadjuk ezt az értelmezést, bizonyítani kell.

Menjünk tehát tovább a megkezdett úton és vizsgáljuk meg, *kik* ezek az *istenek* és *ki* ez a *bíró*?

Először Abramsonról néhány szót. Már a film egyik-másik kritikusa is észrevette a névazonosságot közte és a bibliai Ábrahám között, de ennél tovább nem jutottak. Pedig itt válik először nyilvánvalóvá az egész mű parabola-jellege. A bibliai Ábrahám is megpróbáltatott, de ő még erősnek bizonyult. Utóda az egzisztencializmus példatárában, Kierkegaardnál — és később kierkegaardi hivatkozással Sartre-nál — már kétségbeesetten vívódik: náluk nem az az emberi dráma, hogy Ábrahám feláldozza-e a fiát, vagy sem, hanem az: *valóban* az Isten teszi-e próbára, vagy valaki *más*? Amikor a művészek Abramson bíró elé lépnek, benne, tragikus vaksága miatt, már fel sem merül a kierkegaardi kérdés tükör-gondolata: vajon nem az istenek teszik-e próbára? Ha kevésbé önhitt, ha több benne a kétely, már itt, vagy a második kihallgatás során gyanakvóvá válik. Ő azonban besétál a konkrét múlt csapdáiba, mert figyelmen kívül hagyja, hogy nemcsak az emberek, hanem az istenek is meg tudják hamisítani a tegnapiakat, azok objektívnek tűnő adatait. Végleges sorsa csak a harmadik próba után dől el: a nővel szemben gyengének bizonyul, itt követi el tragikus vétségét, s ezután minden lépése hibás. A pillanat kierőszakolt öröméért megfélemedezik nemcsak hivatásáról, hanem emberségéről is, indulata, szenvedélye erősebbnek bizonyul tudatánál, s ennek az átbillenésnek természetes folytatása, hogy nem vállalja tettének következményét, nem kéri fölmentését, hanem tovább foglalkozik az ügyvel, ítélkezni akar azok felett, akikkel szubjektív kapcsolatba került. Ezzel egyidőben, mint a sorstragédiák hőse, egyre inkább érzi: meg fog semmisülni, de csak az utolsó pillanatban ismeri fel, kikkel állt szemben. Gyónási jelenetében vetkőzik előttünk pórére, de értelmetlenül, mert utána ugyanolyan fölényes, mint korábban. Ezt a fölényességét próbálja megőrizni az utolsó jelenetig; ez roppan össze itt, végleg, s a közeli halál-tudat fogalmaztatja meg vele a film legemberibb mondatát: amikor Sebastian megütötte, azzal *önmagát alázta* meg.

És most vegyük sorra a művészeket, az artista-hármast. Azt, hogy humanizálódott istenek, bizonyítandó, s kétszeresen az, hogy kikre emlékeztetnek, kik silányultak bennük démonokká. Hármukban egy-egy alaptípus fogalmazódik meg: a Teremtő, a Cselekvő és a Spirituális, ez lényegében megfelel a keresztény istenhit *sematizált*, vulgárisan megfogalmazott Szentháromságnak, az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek.

Mi az, amiből erre lehet következtetni, amire ezt az értelmezést építeni lehet

egészében és részleteiben? A válasz nem egyszerű, hiszen a filmnek szinte minden pillanata, mondata és jelenete bizonyíthatja a Művészek istenségét, vagy isteni eredetét, ugyanakkor a feltételes mód meg is kérdőjelezi azt. Még fokozottabban nehéz ezeknek az isteneknek konkrétá tétele, hiszen a felismeréshez hasonlóan az azonosítás mértékét is ránk hártja Bergman.

Elsőnek a csoport nevén érdemes elgondolkodni. „Semmik” — ez áll a dossziéjukon, így hívják hármasukat az artisták világában és így jegyzik őket a plakátokon is. A Semmik lehetnek nem létezők, nem valóságosak, de a sartré-i szóhasználatban a „múlttól elkülönítők” is, más szóval: a Halál. Bárhonnan nézzük is nevük értelmét, belebotlunk a transzcendensbe, személyiségük átlendül az irracionálisba, érintkeznek — vagy éppen azonosulnak — az istenfogalommal. Jelenlétük azonban valóságos: kézzelfoghatók, ugyanakkor mégis megfoghatatlanok, felfoghatatlanok. Hogy hogyan érkeztek ebbe az országba, azt elsősorban a bíró aktáiból tudjuk; hogy hová mennek, az majdnem ködbe vész: amikor az ügy lezárult, a film utolsó mondatai szerint, a művészek „elhagyták az országot és soha többé nem tértek oda vissza”. Szinte eltűntek, nevükhöz híven, a semmibe.

Mindennek, isteni eredetükkel, vagy istenségükkel kapcsolatosan különösebb bizonyító ereje még nincs, ezért kell sorra venni a csoport tagjait is, kezdve a legidősebben: Hans Winkelmanon. Ő az, aki fölényesen steril, *atyai* és indulatmentes; még megvesztegetési kísérlete kudarcát is szemrebbenés nélkül viseli el. Ugyanígy túri a bíró kérdéseit, amikor magánéletébe próbál beletaposni, s így beszél Sebastiannal, a hármás másik férfitagjával is. Winkelmann múltja a legkevésbé ismert, a legkevésbé sebezhető. A hármásban látnivalóan ő a teremtő, ő az irányító és összetartó erő, s nevében a Winkel szó, a háromszög, a szentháromság Atyaistenének jelképére is utal. Apróság, de föl kell figyelni rá: Abramson nevét a csekkre Abramsonnak írja, azaz hangsúlyozottan *Ábrahám fiának*, s ezt Bergman szövegben is kiemeli. Hangsúlyozottan, mintegy utalásként valamire, ami csak a korábbi, a bibliai próba, az *ábrahámi* lehet.

Szenvedélyeivel és szenvedéseivel a hármás legemberibb és legcselekvőbb alakja Sebastian Fisher, aki *zsidó származású*, aki indulatos kitörésében kiadja magát a bírónak. Kérdésére, hogy hisz-e Istenben, azt válaszolja: Én magam vagyok az, és megteremttem a magam számára angyalimat. Neve az Újszövetségnek túlságosan sok pontjára utal ahhoz, hogy figyelmetlenül menjünk el mellette, s különösen azért, mert ezek a pontok Jézus személyével is összefüggnek. Ha Fisher múltjának homályos pontját (megölte legjobb barátját, de nem sajnálja, mert kevesebb volt, mint ő) freudi nézőpontból vizsgáljuk, úgy is felfoghatjuk, mint a mózesi és krisztusi hit váltását, azaz Mózes — ebben az esetben fordított logikára épülő — képletes, immár földi halálát. Sebei Jézus sebei is lehetnek; eredetüket az artista eltitkolja, ugyanakkor a figyelmet mégis felhívja rá.

A hármás harmadik tagja Thea. Érzékeny, vibráló, inspiráló személyiség, csupa szellem, aki „félíg ember, félíg madár”, aki mindent, ami anyag, még ruháit is, nyúgnek érez. Valamikor régen Winkelmanhoz tartozott, de most elsősorban Fisherhez kötődik — ismét egy újszövetségi, vulgarizálható analógia a Szentháromság harmadik tagjáról. Sarokba szorításának pillanatában azt mondja a bírónak: neve felvett név, voltaképpen *Claudia Monteverdi*. A bíró triumfál, így diadalában nem veszi észre az átlátszó tréfát, Claudio Monteverdi nevének elnőiesítését, egyben a Theo szó nőnemű változatának (Thea) kulcsát.

A művészek istenségét, vagy isteni eredetét erősíti a Thea és Fisher szállodai jelenetét lezáró tűz is. Ennek a motívumnak feltétlenül *irreális tartalmat* kell hordoznia, hiszen ha valóságos lenne, a kiélezett drámai helyzetben súlyosbító körülményként szerepelne a bíró adatai között. Márpedig a tűzről hallgatnak a jelentések. A tűz tehát vagy a Bergmannál megszokott képzeleti síkon lobban fel — mint ahogyan azt a kritikusok néhány évvel ezelőtt írták — vagy mégis a valóságban? Az *ábrázolás módja* szerint az utóbbiról van szó, ezt erősíti, hogy néhány pillanattal korábban Thea és Sebastian *csodatételekről* beszélt, s most egy csoda realizálódik előttünk. Ez is a férfi emberfelettségét húzza alá, hiszen a lángok közül sértetlenül kerül ki, s ezzel a megtörtént — meg nem történtté válik.

Ezt az isteni eredetet erősíti a dialógusok örökös imába torkollása, a fohászkodások és példabeszédek, Bergman költői erejének, szavakba vetett hitének különösen nagy és megrázó megnyilvánulásai, az istenek gondolati találkozásai és

ölelkezése a végtelennel, a kozmikussal. Még emberi félelmeik is isteniek: fölöllegességük felismerése, a felismerés tudata és kínja, fáradtságuk és fásultságuk. Thea és Winkelmann jelenetében, az öltözőben világosan megfogalmazták: művészkedésük *elavult*, a közönségnek *nincs szüksége* rájuk, elvesztették létük értelmét. Winkelmann vissza akar vonulni, mert fél a teljes kudarctól, attól a pillanattól, amikor végleg elfordulnak tőlük.

A film legriasztóbb gondolata a Csend pók-istenének *továbbfejlesztett* változata: Fisher elbeszélése az egyik számáról, a nagyevőről, aki Molochként mindenkit felfal, aki végül berohan a rendőrségre, hogy feljelentse magát, s aki felnyitja a koponyáját, és így teszi láthatóvá belső ürességét.

Különös, sajátos hangsúlyt kap a film egyik nagy egysége, egy egész jelenete, Winkelmann és Fisher párosa. A jelenetben, látszólag Winkelmann Fisherrel szembeni fölénye fogalmazódik meg, az, hogy a fiatal artista függ tőle, ahogyan ő is függ a titokzatos menedzsertől, aki a szerződéseket köti, aki irányítja őket. Tulajdonviszonyt látunk, bonyolult kapcsolatot, amelyben a fizikailag távollevő Thea is jelen van: ő is tárgy, dolog, akin a férfiak osztoznak. A játék vére meg, de a játék komolysága csak látszólagos. Túlságosan nyitottak a kártyák, a licitálás túlságosan nyílt és éppen ezért naiv. Miről van hát szó ebben a jelenetben? Egy nagy játékról, amit Bergman már velünk játszik, a nézőivel, s amelyben a két színész szinte észrevehetetlen magatartással érzékelteti: becsapnak minket, egyetlen szavukat, gondolatukat sem szabad elhinni.

Többszörösen megcsavart jelenet ez, a végkifejlet közvetlen előkészítője, ahol Bergman istenei a legkülönösebben mutatkoznak meg. Ezek az istenek egyébként végtelenül sokarcúak: hol emberien szánalomraméltóak, hogy szörnnyetegek. Már-már szemünk láttára szeretkeznek, szeretkezéssel kapcsolatos tanácsokat kérnek és kapnak, zsarolnak, s alkoholizmus, nimfománia és szadizmus határát súrolják. Mire jó az isteneknek ezekben az emberi gyöngeségekre való alámerítése még akkor is, amikor a bíró távollétében csak mi, a nézők látjuk őket, miért burkolja őket karakterük különös, ellentmondásos köpenyébe előlünk is? Mert — és itt térnek vissza a címben megfogalmazott gondolathoz — Bergman minket is próbára akar tenni. Kipróbálja intellektusunkat: értelmünket, érzelmeinket, indulatainkat és etikai érzékünket, önmagunk *teljes* emberségét. Ezt húzza alá a film indító képe: a Bíró hatalmas nagyítóján át néz minket — és mi *őt*. Ezért ül be a gyóntatószékbe a pap néma szerepében maga a Rendező. Számára ez volt a legfontosabb, mert a film egésze is rítus, Bergman rítusa, a nézőnek, és ez a rítus sokkal lényegesebb, mint a film első és második síkjában található rítusok. Ha isteneit istenekként jelenteti meg, nem tud számvetésre kényszeríteni minket, a gondolkodásnak arra a fókára, ami a film *mögötti* történés minél pontosabb megértésére irányul. Enélkül éppen a lényeg sikkadt volna el, a bergmani figyelmeltetés és vád, az eleve bukásra rendelt ember féltése, az eldémoniasult istenek felelősségre vonása és trónfosztása.

Azért hiányoznak az epizódszereplők is, s azért nincs környezet, mert Bergman az *Ember* és az *Isten* — vagy istenek — konfliktusa érdekelt, s ezért újította fel az aiszkhüloszi drámát, annak tartalmi és formai lényegét, s ezért bővítette ki a filmtrilógiát — Tükör által homályosan, Úrvacsora, a Csend — tetralógiává. A kiábrándító, Istent már nem is kereső ember itt kiábrándító istenekkel találkozok, s végezetül a néző szemében mindannyian elbuknak nem utolsósorban azért, hogy a mi emberi, gyakran bukásokon át vezető életünk etikusabbá, humánusabbá, társadalmibbá, közösségibbé váljon.

A Rítusban próbál végleg és könyörtelenül leszámolni istenkereső magatartásával Bergman, de az embernek ember által való megváltásával is. De Bergman csak *próbál* leszámolni ezekkel, mint ahogyan korábbi, legjelentősebb filmjeiben is csak próbálkozni tudott. Erre utal az, hogy alaptémájához, nyugtalanító gondolataihoz és gondolataihoz azóta is vissza-visszatér, s bár próbálkozásai belső kudarcba fulladnak, hite és hitelensége változatlan dialektikában örli fel napjait. A Rítus után — azt hihetnénk — mindenki önmagára van utalva, s ha ezt — részben éppen az újabb Bergman-filmek példája nyomán — elfogadni nem is tudjuk, gondolkodnunk feltétlenül kell rajta. Mert a megoldást valóban nem várhatjuk másoktól: sem istenektől, sem emberektől. Nekünk kell cselekednünk, s ha eljutunk egy pozitív, a pusztá létnél magasabb szintű tettig, ebben Bergman is segítségünkre volt.

Bergman *lényege* pontosan itt kereshető, hiszen önkínzó, nyugtalan egyénisége állandó szellemi cselekvésben mutatkozik meg, s ez a cselekvés kényszeríti a nézőt is mozgásba. Ha ez a szellemi mozgás, ami Bergmannál filmekben realizálódik, a néző társadalmi életében talál pozitív töltést, pozitív cselekvést, akkor az önmagában ellentmondásos ember hosszabb, vagy rövidebb távú külső és belső harmóniáját is megtalálta. Akinél ezt eléri Bergman, annál elérte *igazi* célját is.

KARNEVÁLI MIASSZONYUNK VELENCEI LEGENDA

Írta GERTRUD VON LE FORT

A lagúnák városának egyik elhagyatott zugában egy kis kápolna áll, amelyet a nép „Karneváli Miasszonyunknak” nevez. Van benne egy barokk kori kedves Madonna-kép, ismeretlen mester műve. Farsang idején fiatal lányok és asszonyok szerelmi ügyeik szerencsés kimenetele érdekében Ót szokták segítségül hívni. A festmény alsó szélén ott látható a neves velencei családnak, a Loredanóknak a címere, vele szemben a Doro nemzetsége. Ha érdeklődünk, hogy miért is adták a kápolnának ezt a különös elnevezést, akkor megtudhatjuk, hogy hajdanában a Madonna beleszólt a két család történetébe. A mesélő szép asszonyok azután a festmény hátterére mutatnak, ahol a homályban egy álarc árnyéka fedezhető fel, amelyről az állítják, hogy többszöri átfestés ellenére farsang idején mindig újból előtűnik. A legenda részleteiben ugyan vannak eltérések, de nagyjából így mesélik el a történetet:

Abban a korban Krisztus földi Helytartója különös gonddal fordult szembe a beszüremkedő eretnkségekkel. A Szent Officium listáján egy velencei nemesember is szerepelt: Pompeo Doro. Családjából egyedül ő élte túl azt a pestisjárványt, amely három fivérért ragadta el, és így egyedül lakta nemzetségének pompás palotáját, a „Casa Doro”-t. Az ő esetében voltaképpen nem valami tévtanról volt szó, mint inkább egy egészen egyszerű istentelenségről, ami a lagúnák városában nem is volt olyan ritka azóta, hogy a Tengerek Úrnője a pompa, a bujaság, az érzéki élvezet királynőjévé változott. Velencében azonban az ilyen hajlamok ellenére a jámborságot is sokan gyakorolták; viszont Pompeo Doro attól sem rettent vissza, hogy tévelygéseit kihívóan fitogtassa. Senki sem emlékezett arra, hogy valaha is látta volna templomba menni, vagy gyönni. De nem is volt olyan egyházellenes gúnydal, amelyet buzgón ne énekelt volna, vagy olyan papi pletyka, amit nagy élvezettel ne terjesztett volna. Mindezt inkább pajkos önhittségből tette, mert szívesen tetszelgett abban, hogy dacoljon az egyház tekintélyével; bár tudta, hogy egykönnyen nem hághat a nyakára. A „Fenséges Köztársaság” ugyanis minden tiszteletet megadott Krisztus földi Helytartójának, ugyanakkor jól értett ahhoz, hogy így a Szent Inkvizíció törvényszékétől bizonyos függetlenségben tartsa magát. A pápai követek betolakodását azzal a nyugodtsággal szokta visszautasí-

A kitűnő német író, a katolikusként számon tartottak közt egyike a modern világ-irodalomban a legjelentősebbeknek, száz évvel ezelőtt, 1876-ban született a westfáliai Mindenben. A család francia eredetű és protestáns; a hugenotta-üldözések elől menekültek 1562-ben Szavojából Genfbe, ahonnan egyik águk kétszáz év múlva áttelepült Németországba. Az író a híres Ernst Troeltsch tanítványa volt, halála után egyetemi jegyzeteiből ő adta ki a nagy protestáns egyháztörténész dogmatikáját (Glaubenslehre, 1923). Két évre rá, már mint a Hinnusok az egyházhoz (1924) szerzője, katolikussá lett. Számos regényt, elbeszélést, tanulmányt írt; több műve magyarul is megjelent, részben a vele sok mindenben, így az evokatív történelemlátásban is rokon Ijjas Antal kongeniális tolmácsolásában. Eletművéről, jelentőségéről külön tanulmányt küldünk a jövő évben egyik legjobb magyar ismerőrtől, Lukács Lászlótól. A Karneváli Miasszonyunk, egyik kedves és jellegzetes elbeszélése, csak az író halála után jelent meg.

tani, hogy a lagúnák városában ennek az intézménynek a tevékenységére nincs szükség, mert még nem találtak egyetlen velenceit sem, aki a szigorú és komor Kálvinnak, vagy annak a „kósza wittenbergi szerzetesnek” követője lett volna. Náluk legfeljebb néhány vidám Epikurosz tanítvány akadhat.

Ilyen körülmények között az egyház más eszközökkel akarta Pompeo Doro üzelmeit megrendszabályozni. Kiküldtek Rómából egy sima modorú jezsuitát, név szerint páter Giacoponét és azzal bízták meg, legyen szolgálatára a kedves Rosabella Loredannak, akit Doro jegyeséül szántak. Rosabella nemrégiben tért haza abból a szigorú kolostorból, ahol eddig nevelkedett. Azt is mondták, hogy családja állandóan azt duruzsolja a fülébe: térjen vissza és öltse magára a fátyolt, mivel a jámbor leányka a kebleibe rejtett kis ereklyéket többre becsülte, mint anyai öröksége drágaköveit és gyöngyeit. Amikor most viszont az újabb tervek szerint azt közölték vele, legyen inkább Pompeo Doro felesége, sírva fakadt. Kis idő múltán azonban szíve istentelen jegyese felé kezdett fordulni, először csak úgy, ahogy a kedves szentek gyakran résztvevő hajlandóságot éreznek a szegény bűnösök iránt. Páter Giacopone most teljesen elégedett volt, hisz minél forróbban érez a kis Rosabella Pompeo Doro iránt, annál biztosabban remélte az atya, hogy gyöngédsége tárgyat ráveszi a megtérésre.

Nos, azt történt, hogy a körültekintő páter, aki már minden szálát összefűzőtt, mégis figyelmen kívül hagyott két körülményt. A kis Rosabellának már nem élt az édesanyja, hanem csak vakmerő apja és két könnyelmű bátyja volt mellette. Ezek úgy gondolták, éppen eleget tesznek kötelességüknek, ha a gyöngéd hölgyet, mint valami muranói üvegszobrocskát, a házasságig őrizgetik. Ezért nem is lehetett azon csodálkozni, hogy a fiatal, tudatlan menyasszony nem „helyes módon” indult el, mert hiszen — és ez volt a másik körülmény, amire a páter nem gondolt — Rosabella a kívánt „jámbor misszió” teljesítéséhez túlságosan is „jámbor” volt. Pompeo Doro kezdetben igen bájosnak találta azt, hogy a szigorú kis arccsoka azonnal elpirult, amikor bevallotta, hogy a Santa Maria dei Miracoliban gyakran imádkozik érte és a Szűzanya előtt gyakran mentegeti távollétét. Amikor azonban a lovag észrevette, hogy a kislány semmi mást nem akar, csupán lelke üdvösségét, és gyöngédsége is ennek szól, egyre unalmasabbnak találta. A páter is csakhamar belátta, hogy Rosabella hatása Pompeora éppen csak annyit ér, mint a Kúria eddigi sikertelen befolyása a „Fenséges Köztársaság”-ra. Az elszánt páter úgy gondolta, nem vesztegeti tovább idejét és inkább az okos és szép Lelia Vendraminhoz fordult, aki már korábban is sóvárgott Doro után, és ezért készségesen megígérte a páternek a kívánt szolgálatot: Pompeo Doro megtérítését.

Éppen farsang ideje volt. Minden este, amikor San Marco Campanilléjéből az esti harangszó elkondult, a Piazza és a Piazzetta a világ leggyönyörűbb ünnepi termévé változott. Úgy tűnt, mintha egész Velencét csak jókedvű Arlekinók, Kolombinák és suhogó selyemben járó Dominók népesítenék be. Öreg ember nem létezett többé a városban. Mintha minden lakos titokzatos varázslattól hirtelen megfiatalodott volna. Tánc és muzsika villódzott egész éjszaka a vizek felett, és a gondolákban csupa boldog párt lehetett látni. Mintha a lagúnák és a csillagos ég is részt vennének a paradéban és a keleti éjszakák mámorító kékségébe öltözködnének. A tiszteletreméltó székesegyház pedig mintha mecsétté vagy a bizánci hercegnő kastélyává változott volna. A legvarázslatosabb hangulat mégis a Signoria palotáiban volt. Éjszakáról éjszakára kivirágoztak a muranói üvegvirágok a ragyogó kandelábereken és az ezüstös tükrös termekben selyem- és bársonyruhás álarcosok hullámoztak, akik tüzes színpompájukban meglevenedett tulipánkerthez hasonlítottak.

Csak egy valaki nem vett részt ebben a csillogó forgatagban, a kis Rosabella Loredan. Pompeo megtéréséért könyörögve megfogadta: lemond a farsang minden öröméről, hogy ezzel megindítsa az Istenanya szívét istentelen barátja érdekében. És amíg Doro egyik ünnepségből a másikba rohant, a kislány a Loredan márványpalota csendjében ébenfából faragott és elefántcsonttal borított imazsámolyán térdelt; innen jóformán csak akkor emelkedett fel, ha reggeli misére vagy esti vecsernyére hívták a harangok.

Eközben a ravasz Lelia Vendramin olyan jól kihasználta a kínálkozó alkalmat, hogy bűvöletében Pompeo szinte teljesen megfélemedezett kis szent menyasszonyáról. Donna Rosabella viszont kevésbé érezte Pompeo távollétét, minthogy az érte végzett imádságok csaknem olyan édeseknek tűntek számára, mint valóságos

jelenléte. Dehát végül is az idő csak múlt, anélkül hogy vőlegénye egyszer is virágot, vagy egy kis gyümölcsöt küldött, vagy személyesen felkereste volna. Ezért már az is előfordult, hogy a kislány gondolatai a rózsafüzértől a tarka farsangi forgatag felé kalandoztak, hiszen tudta, hogy barátja milyen mélyen belevetette magát ebbe. Mindjárt vissza is kényszerítette el-elkalandozó figyelmét a buzgó imádsághoz, arccskája azonban egyre keskenyebbé, ajka egyre sápadtabbá vált.

Egyik este, amikor komornájától kísérve vecsernyére ment a Santa Maria dei Miracoliba, az történt, hogy a keskeny és homályos kanálén szembe találta magát Pompeo Doróval, egy keleti szőnyegekkel bélelt pompás gondolában. Két skarlát-piros öltözetű mór evezett. Pompeo Doro már esti öltözetben volt, arannyal átszőtt fehér selyemből készült keleti turbánt viselt, amely alól barna arca olyan uralkodónak és bátorinak tűnt, mintha megőrizte volna ősei büszke vonásait. Csak élvezettől és tunyaságtól elpuhult kezein látszott, hogy magatartása éppen úgy mesterkéltné, mint ruházata — mindkettő pompás, de megtevesztő álarc csupán, mögötte ki tudja, mi rejtezőik?

Rosabella Loredan a váratlan találkozástól annyira meghökkent, hogy szíve mint valami kalapács zakatolt azokon a csontereklýéken, amelyeket a mellén viselt. Pompeo azonnal észrevette menyasszonyát. Úgy találta, hogy zavarában és sápadtságában hasonlít a Santa Zaccharia kolostor egyik szép, szemérmes apácájához, akibe valaha szerelmes volt. Hízeltget is neki a gondolat, hogy ez a változás azért történt, mert ennyire elhanyagolta a kislányt. Másrészt Donna Lelia ravasz számítással az utóbbi időben annyira epekedővé tette, hogy Pompeo most abban is vigaszt talált, ha Rosabella szomorú kis arcát egy futó mosollyal felderítheti. Intett a móroknak, tegyék le evezőiket, ő pedig illő módon üdvözölte aráját.

A lány egy pillanat alatt kivirágzott a gyöngéd tekintet sugarában, és Pompeo-nak az a gondolata támadt, hogy ez a kislány ezerszer kedvesebb Lelia Vendraminnál. Igen, ebben a pillanatban Donna Rosabella kezében még a rózsafüzért is tiszteletre és szeretetre méltónak találta. Nem is értette, hogyan hanyagolhatta el menyasszonyát ennyi ideig. Azért, hogy mentegetőzzék előtte, megkérdezte, hol rejtőzött ilyen sokáig, hiszen hiába kereste őt a farsangi ünnepeken Velence legszebb és legelőkelőbb asszonyai között. Amint ezt mondta, szinte el is hitte magáról, hogy így is tett — annyira tetszett most neki a lány.

A kislány szíve borzongásában megérezte a férfi fellángoló vonalmát, és boldog zavarában a legszívesebben azonnal vidám báli ruhát öltött volna, hogy tovasuhanjon vele a farsangi mulatságba. De rögtön eszébe jutott fogadalma, mellyel lelke megmentését tűzte ki célul, és mivel a férfit most fogékonyabbnak vélte a jóra, gyermeki együgyűséggel, kissé okoskodó, oktató hangon válaszolt: — Köszönöm Önnek, Pompeo, hogy Velence szép asszonyai között is rám gondolt, minthogy azonban Ön éppen a legszebb Úrnót elhanyagolja, úgy illik, hogy én viszont az Ő társaságát keressem.

A szerelmében elbűvölni hallgató Pompeo nem értette meg mindjárt, kiről van szó, ezért Rosabella hozzáfűzte: — Arra az Asszonyra gondolok, aki a Santa Maria dei Miracoliban lakik.

Ez a válasz egyrészt lehűtötte, másrészt bosszantotta Pompeo-t, és hogy további jámbor intelmeknek elejét vegye, könnyed hetykeséggel azt felelte: — Ön téved, Donna Rosabella! Én annak az Asszonymnak, akiről Ön beszél, szívesen felajánlom hódolatomat, feltéve, ha örömmel táncolna és mókázna velem. Mondja meg neki, hogy házam egész farsang alatt nyitva áll előtte.

Dona Rosabella elkomorodott: — Maga most káromkodott, Pompeo Doro!

Önkénytelenül is keresztet vetett, mintha a Sátán jelent volna meg előtte. Erre Pompeo olyan gúnyral kacagott fel, hogy a kislánynak könnyek szöktek szemébe, és amikor a férfi hűvös grandezzával elbúcsúzott tőle, az a szorongó érzése támadt, mintha elrontott volna valami fontos dolgot. Az úton gondolatban sorba vette az elmúlt időszak összes szentjének ünnepét, kérdezgetve magától, mit is mulasztott el a Pompeóért végzett könyörgéseiből? Semmi nem jutott eszébe, és nyugodt lelkiismerettel mondhatta, hogy mindig a lehető legbuzgóbban imádkozott lelkéért; ezért úgy érezte, joggal neheztelhet a megrögzött gúnyolódóra, a káromló bűnösre.

Megérkezve a templomba, a Madonna kegyképe elé vetette magát. Most azonban nem tudta mentegetni barátját, inkább elpanaszolta az Istenanyának az „is-

tenkáromló” meghívását is. Lefestette Pompeo frivol önhittségét és igyekezett megértetni az Istenanyával, hogy ezt a megátalkodott bűnöst már csak Ő mentheti meg valamilyen rendkívüli csodával. Am az Istenanya nagyon idegenkedhetett Pompeo lelkétől, mert bármilyen bensőségesen fohászzkodott is Rosabella, semmiféle biztatást nem kapott. Sőt úgy tűnt a lánynak a gyertyák fényénél, mintha a szent Asszony a fejét csoválna mintegy csodálkozva azon, hogy egy ilyen könnyelmű fráterért kéri közbenjárását. „Mentsd meg lelkét a téged megillető tisztelet miatt!” — rimázkodott Rosabella, de meghökkenően elhallgatott, mert a szent Asszony most egyszerre olyan visszautasítóan tekintett rá, mintha Pompeo lelke már semmiféle tiszteletet sem jelenthetne számára.

Ebben az órában páter Giacomone ott tartózkodott a Santa Maria dei Miracoliban, méghozzá nem is véletlenül. Lelia Vendramin ugyanis, akihez oly nagy reményeket fűzött, még keservesebb csalódást okozott neki, mint Rosabella. Sikerkült ugyan Dorót magához bilincselnie, de ezután már egyáltalán nem törődött azzal a megbiztatással, hogy meg is kell térítenie. A szegény páternek be kellett látnia: ahelyett, hogy Lelia az ő készséges eszköze lett volna, most már teljesen a sajátjának tekinti a férfit. Közben a páter előljárói is kezdtek türelmetlenekké válni. Tudatták vele, hogy elégedetlenek az elért eredménnyel, és nagyon csodálkoztak, hogy Doro eltért Rosabellától, pedig csak a lány lehetne az egyetlen biztosíték az egyház e „kártevőjével” szemben. Ha Giacomonének nem sikerül rövid időn belül Dorót visszavezetnie a jámbor Loredan lányhoz, akkor majd ügyesebb megbízott után néznek. Ebből az utasításból az is kitűnt: tudják róla, milyen súlyos baklövést követett el, ezért belátta, hogy szorongatott helyzetében minden körülmények között bizonyítania kell.

Közben Rosabella befejezte imáját és méltóságteljesen, de könnyed járással kifelé indult a templomból. A páter szeméről ebben a pillanatban mintha leesett volna a hályog. Rájött, hogy a tapasztalatlan kislányt egészen másként kellett volna kioktatnia.

— Nicsak! Donna Rosabella! — kiáltott fel meglepetést színélve. — Örömmel üdvözlöm önt Isten házában, mialatt mindenki a farsang örömeit élvezi! Milyen remekül illenek Pompeo Doróhoz egy ilyen jámbor feleség! Nem lenne ám szabad annyira visszahúzódnia tőle, mert úgy hallom, hogy az ön hívős tartózkodása miatt a legjobb úton van arra, hogy Donna Lelia Vendramin hálójába essen.

A kis Rosabella amúgy is sápadt arca e szavak hallatára olyan fehér lett, mint az oltárok vászonerítői. A páternek nem lehetett kétsége afelől, hogy szavai találtak.

— Ön a ma esti karneválon könnyen alkalmat találhatna rá, hogy barátunkban új reményt keltsen! — mondta jelentőségteljes hangsúllyal, abban a meggyőződésben, hogy jól befolyásolta a gyermeki lelkületű, de szerelmes kislányt.

Most viszont nem számolt Rosabella szívének tisztaságával. Mert ahelyett, hogy a páter okos tanácsát követte volna, visszasietett az oltárhoz és ismét leborult a kegykép elé. Szerelmes szíve szorongásában elfeledte mindazt a vádat, amellyel eddig Pompeót illette, és most csak ezekre a dadogó szavakra nyílt ajka:

— Szeretem őt, Isten szent Anyja, szeretem őt, de nem mehetek hozzá a farsang ideje alatt, mert megfogadtam Neked, hogy Nálad maradok! Te tedd meg, hogy hozzám és ne Leliához vonzódjék!

A szent Asszony arcán különös változás ment végbe. Megingatta egy kissé a fejét, mintha bosszankodnék Rosabella fogadalma miatt, de mégis meghatódott ennyi egyszerűség és hűség láttán. Anyásan lehajolt a síróhoz:

— Ő, te szegény, tanácsfalan gyermek! Tudod te, mit kérsz?

Rosabellának megkönnyebbült a szíve — úgy érezte, meghallgatásra talált és vigaszra. Enyhe, édes fáradtság érzése zibbasztotta el tagjait, és szép csendesen elaludt a kegykép lábainál.

Nem sokkal ezután a Santa dei Miracoli kapuján egy finom, fehér női alak lépett ki a sűrűsödő alkonyatba. Figyelmesen kémlelt a sötét kanále felé, amelyen időnként fáklyák fényétől megvilágított gondolák aranyfényű álarcokkal suhantak tova. Végre egy üres gondola! A templom ajtajánál álló Asszony intett a gondolásnak, az kikötött a lépcsőnél és besegítette. A hölgy néhány pénzdarabot nyújtott át neki, aminek súlyára a férfi felfigyelt. A pénzt a fáklyafény-nél megvizsgálva látta, hogy színaranyból vert érmék, olyanok, amelyeket a szenteknek adnak fogadalmi ajándékuul. Ekkor az Asszonyt is élesebben szemügyre

vette, és most egészen különös hangulata kerekedett. Keresztet kellett vetnie, és gyorsan egy Ave Mariát elimádkoznia, noha még nem sokkal előbb nagyon is világias gondolatok foglalkoztatták. Valahányszor útközben vendégének arcára nézett, ugyanez az érzés fogta el, de nem tudta, miért.

A Hölgy annyira figyelmesen fürkészte a tájat, hogy a gondolásnak úgy tűnt, mintha módfelett gyönyörködne a lagúnák szépséges városában. Ezért azt gondolta, hogy a Hölgy idegen lehet itt, bár érdekes módon mégis egészen jól ismeri magát. Amint a gondola a Piazzához közeledett, jelezte, hogy ki akar szállni; de várja meg — kérte —, míg visszajön. Valamit vásárolni akar — mondta —, amire Velencében most mindenkinek szüksége van. Amikor kisvártatva visszatért, kis álarcot kötözött az arca elé. Ahogy a fekete selyem keretből rávetette tekintetét, a gondolás megint úgy érezte, el kell mondania az Ave Mariát. Így érkeztek el a Casa Doróhoz, amelynek fehér, áttört homlokzata művészen díszített ablakíveivel és erkélyével úgy festett az éjszaka sötétjében, mint egyetlen nagy buranói csipkekendő, amellyel a csillogó ünnepi termet elfüggönyözték.

A zenészek éppen akkor zendítettek a táncra hívó muzsikára, amikor az idegen Hölgy felhaladt a báborszönyegekkel borított lépcsőkön. Amint az ünnepi terem fényébe ért, látszott, hogy köpenye a legfénylőbb kék színben hullámszik és ragyogó csillagokkal telihintve tündöklök. A hátraomló fátyolt csipkézett szélű aranypánt szorította fejéhez és úgy szórta sugarait, mintha valamelyik szentnek a glóriája lett volna. A teremben azonnal mindenki megértette, hogy valaki az Istenanya jelmezében áll ott, és szárnyra kelt a hír, hogy istenkáromló önhittségében maga Pompeo biztatta fel valamelyik szép barátnőjét a vakmerő tréfára.

Az is rögtön kiderült, hogy az idegen Hölgy az általános felháborodás ellenére sem érzi magát elfogódottnak, és el kellett ismerni, hogy szerepét méltóságteljesen játssza. Minthogy senki sem mert szólni hozzá, a ház urához lépett és olyan kecsesen és ugyanakkor olyan fenséges mozdulattal nyújtotta neki kezét, hogy el kellett ismernie: ez a jelmez nemcsak a názáreti ácsműhelyre vagy az égi királynőre gondol, hanem annak is tudatában van, hogy Dávid király lányának szerepét adja. Amikor pedig Pompeo táncra kérte, olyan könnyedén és üdén lebegte körül, mintha meg akarná mutatni, hogy királyi őse hárfazenéjét is képes kifejezni mozgásában. Ezen az estén Pompeo a Rosabellával történt találkozása után ismét Lelia felé fordult — most azonban láthatólag örömmel fogadta az új Szépséget, akiről úgy érezte, nem csupán előkelő hölgy, hanem mintha titkos lelki rokonszenv is vonzaná hozzá. Még jobb kedvre hangolódott, ahogy arra gondolt, hogy a suhogó selyemruhás Dominók között rejtőző papi személyek kénytelenek lesznek elfojtani az idegen Hölgy merész jelmeze miatt való felháborodásukat, hacsak nem akarják elárulni a maguk illetéktelen jelenlétét a karneválon. Ezért azon fáradozott, hogy amennyire csak teheti, még inkább fokozza az idegen Hölgy megjelenésével okozott botrányt. Azok a puttóknak öltözött rózsásarcú gyerekek, akik gyümölcsökből álló hatalmas füzért hordtak körbe a vendégek felüdítésére, intésére angyalok módjára csatlakoztak az idegen Hölgyhöz. Még a kis Amor is eldobta nyilát és az ismeretlen Hölgy kék uszályát fogta. Pompeo mindent megtett azért, hogy az álarcos felvonulást botrányossá rendezze.

Csak az volt a különös, hogy ez a gúnynak szánt jelenet a valóságban egészen másként hatott, mint ahogyan elképzelte. Így például egyetlen illetlen tréfa sem hangzott el. Az angyalok olyan meghatóan viselkedtek, mintha Giovanni Bellini Szentcsaládjából kerültek volna ide. Az Arlekinök és Kolumbinák csörgős sapkájukat kecsesen levették a Hölgy előtt és olyan tisztelettel tettek neki jelentést, mintha maga az Istenanya jelent volna meg. A legcsodálatosabb pedig az volt, hogy Pompeo is egyre gyöngédebb és tisztelettudóbb lett az idegen Hölgyvel szemben. A Hölgy viszont önfeledt vidámsággal vett részt a karnevál forgatagában, Pompeónak azonban egyetlen pillanatra sem sikerült kedves személvéhez szorosabban közelednie. Valahányszor bizalmaskodó szó tolt az ajkára, a Hölgy a fekete álarc alól olyan tisztán és jóságosan nézett rá, hogy minden bátorosága inába szállt. Úgy érezte, még sohasem nézett ilyen csodálatos szemekbe, és mintha Ő lenne az egyetlen Asszony, akit mindig látni szeretne. Donna Lelia bájának csábításaira már nem is gondolt, annál többször gondolt Rosabellára, bár nem tudta volna megmondani, miért. A Hölgy annyira lebilincselte, hogy azt sem vette észre, mi készül a terem háttérében. A jelenlevő papok ugyanis egyáltalán nem vették olyan könnyedén a tréfát, mint Pompeo vélte: most már igen valószínűnek

látták, hogy az idegen Hölgy botránnyos jelmeze miatt a „Fenséges Köztársaság” nem vonakodhat tovább, és kiszolgáltatja Pompeót a Szent Officiumnak. Titokban kitervelték, hogy feltétlenül megállapítják, ki rejtőzik a jelmez mögött, hogy azt is felelősségre vonhassák és kellően megbüntessék. A mellőzött Lelia a váratlan vetélytársnő iránti féltékenységből többeket is feltűzelt, hogy segítsék a papokat vállalkozásukban.

Az összeesküvők váratlanul kört formáltak kiszemelt áldozatuk körül, éppen amikor a tánctól megpihelve az egyik oszlopnak támaszkodott. Egy fekete Dominó közeledett feléje. Tettetett köszöntését a Hölgy kedvesen viszonzta. A fekete férfi azonban azonnal kiesett szerepéből, és nyíltan a Hölgyre támadt: vajon Pompeo biztatására jött ide ebben a botránnyos öltözetben? A Hölgy tartózkodóan azt felelte, ő csak elfogadta Pompeo meghívását, amit Donna Rosabella Loredan közvetített számára. Ami pedig a ruházatát illeti: csak azt viseli, ami egyébként is megilleti.

Ez a válasz az alkalmatlankodó papocskát, aki a Dominó ruházatában rejtőzött, annyira kihozta sodrából, hogy nem bírta magát tovább túrtűzötni.

— Ez a legszentebb Szűz káromlása! — ordította felháborodva, és dühödten előre kapott, hogy letépje a Hölgyről az álarcot. Pompeo azonban ott termett és olyan lendülettel lökte félre a támadót, hogy az a földre esett. Erre a többi összeesküvő is odaugrott, hogy letépje a Hölgy álarcát, és felfedje személyének titkát, de Pompeo az oszlop takarta Hölgy elé lépett és olyan gyorsan villogtatta törét a támadók előtt, hogy azok egyetlen penge helyett hármat láttak a kezében. Közben barátait és szolgálait hívta, csakhogy azok nem tudtak azonnal áttörni az összeesküvők gyűrűjén. Pompeo úgy érezte, már-már lankadni kezd a karja, ám akkor pengéjének élén egyszerre megcsillant egy sugár, amely a védelmezett Úrnő alakjából tört elő. A támadók meghökkenten hátráltak, Pompeo is leengedte törét és a fénytől káprázó szemeit dörzsölve megfordult. Az oszlop tövében ott hevert a fekete selyem álarc, de a titokzatos Hölgy, aki viselte, már eltűnt az emberi szemek előtt; már csak egy foszladozó fényfelhőt láttak lebegni a terem fölött.

Érthető, hogy ezek után a Szent Officium többé nem kívánt Pompeo Doro ügyével foglalkozni. Másnapra pedig az egész város azzal volt tele, milyen lovagias módon védelmezte Pompeo az Istenanyát. Hamarosan minden velencei megesküdütt rá, hogy Pompeo szent ember.

Hogy mi történt ezután? Az bizonyos, hogy Pompeo Doro feleségül vette Rosabella Loredan, mert a város krónikásai házastársakként emlegetik őket. Hogy a kápolna a Madonna tiszteletét fokozza-e, vagy a Karnevál népszerűségét? — ki tudná ezt megmondani! egyedül a szent Úrnő az oltáron. Egyedül ő tudna pontos felvilágosítást adni minderről. Ő azonban hallgat. De a kedves öntudat, ahogyan évszázadok óta a „karneváli” címet viseli, elárulja, hogy mégiscsak Ő a Nagyszonya és Királynője az emberi dolgok tarka karneváljának.

KISS LÁSZLÓ fordítása

SZÁMUNK ÍRÓI — *Kutas Kálmán* 1976 novemberében lép életének 88-ik esztendejébe. Tisztelettel és szeretettel köszöntjük.

Varga Imre a MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkatársa, tudományos kutató.

Jakus Lajos ny. tanár, a Cserhát-alji Tájézmúzeum igazgatója. Több Petőfivel foglalkozó és más jellegű témát — köztük néprajzi és történelmi vonatkozásút is — feldolgozó tanulmánya jelent meg irodalmi folyóiratokban és múzeumi évkönyvekben.

Vida Tivadar katolikus lelkész, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyv- és Levéltárának tudományos munkatársa. 1974 évi szeptemberi számunkban „A Biblia az orvoslásról” c. tanulmányát közöltük.

Tarbay Ede író, költő, dramaturg.

Lepkeszárnyon

EMLÉKEZÉSEK (4)

Laczkó tanár úr biztató szavait sohasem feledve („Erős akarattal sok minden lehetséges”) nem hagytam abba, és szerencsétlen körülményeim ellenére is íróvá lehettem. Soha senkihez nem kopogtattam be ajánlólevéllel, sőt a legtöbb esetben még személyesen sem; próbálkozásaimat postán küldtem el, ismeretlenül, senkire és semmire sem hivatkozva. Az elsőt — amellyel díjat is nyertem az Új Idők novellapályázatán — jelíges borítékban. Levélben megküldött írásaimat közölte lapjában Hegedűs Gyula, a Magyar Nemzet főszerkesztője, Bodor Aladár a novelláimat, s ily módon jelentette meg elbeszéléseimet a Hídban Zilahy Lajos is, sohasé mentem be egyikhez sem személyesen. A rádió irodalmi osztályának is postán küldtem el Ravennáról írott első előadásomat, amelyet Ortutay Gyula kedvező bírálata után követett firenzei előadásom és még több más mondani-valóm is szeretett Itáliámról. Sikeres akciónon felbátorodva elbeszéléseket is küldtem; ezeket Örley István lektorálta, ugyancsak jó véleménnyel. Róla köz tudott volt, hogy nem elnéző kritikus, kiváltképpen a nőírókkal szemben. Hozzá később személyesen is bejártam, mert így könnyebben kifejtette észrevételeit. Ha valámi nem tetszett neki, kíméletlenül közölte (néha csak részletekről, amelyeken könnyen lehetett változtatni), ám nem lepezett szigorúsága ellenére is igen sok írásomat fogadta el, minden változtatás nélkül. Vele kapcsolatosan el kell mondanom, hogy Nagykanizsán élő nagybátyám, dr. Kovács Gyula jó barátja volt Örley nagykanizsai közjegyzőnek és híres szépasszony feleségének. Egyszer felfedte előttem azokat a furcsa családi visszasságokat, amelyek eléggé megmérgezhették az öntudatos és gerinces Örley Pista életét. Ezek később köz tudottakká váltak, önmaga is vallott róluk önéletrajzi írásaiban, például keserűen vidám-szatirikus regényében, a Flocsek bukásában. Gyula bátyám közlései után világossá vált előttem, amit már régen is, ösztönösen éreztem: ennek a tehetséges fiatalembernek gyakran kell megküzdenie titkolt életundorával. Mély szánalmat keltek bennem őt megalázó körülményei, s ezért nyomatékosan kértem meg nagybátyámat, hogy semmilyen körülmények között sem árulja el Örley, sőt családja előtt sem, hogy az ő „szeretett Lili húga” (mert valóban ő volt tán egyetlen rokonom, akitől Apám halála után sok szeretetet kaptam) írásai lapokban — és főképpen, hogy a rádióban is — nyilvánosságot kapnak. Sajnos, öreg nagybátyámat előrehaladott agyérelmeszesedése már eléggé feledékennyé tette, s így egy alkalommal csak előhozakodott a szép Örleyné fiánál a húga irodalmi ügyeivel. Jaj, csak ezt ne tette volna! — gondoltam aggodalmasan, s valóban, legközelebbi bentjártamkor valamiféle zavarodottságot észleltem Örley Pista viselkedésében. Legjobbnak láttam őszintén tisztázni a dolgot: „Nézze, tudom, hogy Gyula bácsi szövege hozta magánál az én személyemet. Remélem, ismer már annyira, hogy nem az én tudtommal történt, mert erre semmi szükségem sem volt. Hisz eddig is, minden beajánlás nélkül is, eléggé foglalkoztatott a rádió irodalmi osztálya, és ebben magának is része volt, a legcsekélyebb részrehajlás, s családi beajánlás nélkül, ami — tudom — magánál legkevésbé sem előnyt, sokkal inkább csak hátrányt jelenthet.”

„Igaz van” — mondta, és valódi apjától örökölt, jellegzetesen tatáros pofacsontjától néha keménynek tűnő arckifejezése most kissé bizonytalanná vált; zavarba jött. Bevallom, jómagam is, mert féltem, eszébe juthat: nagybátyám nekem is beszélt róla, rólam pedig túl sokat is fecsegetett öneki. Csakhamar rájöttem, hogy jól következtettem, valóban feltárhatta előtte sanyarú fiatalágomat, de miután ő sem dicsekedhetett az ellenkezőjével, ez nem az ellen-, hanem inkább a rokonszenvét erősítette meg irántam. „Biztosíthatom róla, hogy semmi sem változott közöttünk, ezután éppúgy megmondom magának, hogy mit találok jónak és mit rossznak. Higggye el, egy egyébként igazán kedves öregúr jóindulatú mesélőkedvét eszemben sincs összefüggésbe hozni a hivatalos ügyeinkkel, — különben is, véleményem szerint az abszolút igazságosság az egyetlen követhető összetartás azok között, akiket nem kényeztetett el a sorsuk.” Finom

utalás volt ez arra, hogy kénytelen volt meghallgatni nagybátyám intim családi közléseit, s kézszeritása elárulta, hogy sorstársának érez. Valóban, továbbra is, változatlanul odamondó, őszinte lektorom maradt, de rádiós ügyem elintézése után gyakran beszélgettünk el eléggé hosszan, nem éppen magántermészetű, de eléggé bizalmat igénylő témákról. Jól emlékszem egy beszélgetésünkre, amikor Nemcsak a kövek című elbeszélésemet szokatlanul melegen megdicsérte, de utána hirtelen, szinte nyersen támadt nekem: „Mondja mért ír maga Asszony az országúton-t is? Olyan nagy szüksége van a pénzre?” Őszinte kérdésére őszintén válaszoltam. Bevallottam, hogy új életet kellett kezdenem, s ehhez bizony égető szükségem volt a pénzre, de most már lassan — minden értelemben — egyenesbe érek. „Nahát, akkor ne engedje, hogy a népszerűségét kihasználva, valamiféle női Forró Pálnak reklámozza a kiadója, mert magából író is lehet!” — folytatta majdnem izgatottan, félreérthetetlenül megnyomva a rangot jelentő író szót. Aztán hirtelen hangnemet váltva, szinte szégyenkezve kért bocsánatot, hogy talán túl hevesre, avagy éppen gorombára sikerült a jó szándéka. Nem, nem volt goromba, csupán őszinte, s csak később tudtam eléggé értékelni, hogy egy olyan szigorú mércével ítélő kritikustól milyen baráti jóindulatnak számított a gorombasága. Akkor már nyomdában volt harmadik regényem, amelynek borítólapját szerencsétlenül ízléstelennek tervezette meg a kiadóm, s én eléggé ügyetlenül nem bontottam le a példányról, melyet elvittem neki. Sötétben nézett a kezébe vett könyvre, s majdnem dühösen lökte félre. „Nem köszönöm meg, úgyis tudja, hogy miért.” Persze, hogy tudtam. Igaza volt. A kiadómnál tiltakoznom kellett volna a jómagamat is elkedvetlenítő borítólappal szemben, de azt még beleegyezésem előtt sokezer példányban lehúzták, sok késést és költséget jelentett volna a megváltoztatása.

Legközelebbi novellámat ezek után meglehetősen szorongással vittem be neki: zenei elbeszélés volt a Szerelmes muzsikások című sorozatomból. Hellyel, cigarettával kínálta meg. (Az akkori idők feszültségében, idegességem levezetésére, én is rászoktam — sajnos eléggé sok esztendeig — a dohányzásra.) „Örülök, hogy nem sértődött meg, bántott volna. S most töredelmesen bevallom, hogy mindennek ellenére elolvastam a regényét. Az asszonyírásokban mindig sok az egyenetlenség. Gyakran gurultam oly dűhbe, hogy legszívesebben letettem volna, viszont sok olyan részletet találtam, amelyekért feloldozás jár az elkövetett bűnökért. Lassítsa a magára diktált tempót. Játsszon, győtrődjön többet a szavaival, tartson szüneteket, és mérlegeljen. Meglátja, érdemes lesz. Mert elismerem, hogy tud építkezni, atmoszférát teremteni, alakokat beszéltetni.”

Sajnos, utolsó találkozásunkra nem tudok visszaemlékezni. A német megszállás után atyai jóbarátom, Dutka Ákos tanácsára — aki otthagytja főszerkesztői állását a Friss Újságnál, orvosi bizonyítványt szerezve, én sem jártam be a hegyről a szerkesztőségbe, sehová a városba, így a rádióba sem. Csak hallomásból tudtam, hogy Örley Pista is megvált rádióbeli állásától, s mint katonaszökevény bujkál. Gyűlölte a fasizmust, minden emberi szabadságot megalázó bilincset, ezért érezte oly keserveseknek azokat az éveket is, amelyeket kora ifjúságában a kőszegi katonai iskolában kellett akarata ellenére eltöltenie. Haláláról csak a háború után értesültem. Hogy egy cigarettára vágyva otthagytta az óvóhelyet, és cigarettázás közben végzett vele a lecsapódó bomba, mindörökre megszabadítva őt ellentmondásos, tragikus feszültségeitől, amelyeket tán sose tudott volna végérvényesen elhullatni. Eltitkolt természetes apját — az ősi nevű, magas politikai tisztiséget viselő, férfias szépségű és széles tudású nagyurat — lelkében mindig megtagadta; nevet adó, alapjában véve igen jólelkű „apját” szívéből szánta, lebilincselően virágszépségű anyját pedig lényegileg megvetette, de ugyanakkor olthatatlanul vágyott a szeretetére. Gondtalan jólétben élhetett volna, de nem fogadott el semmit; néha érdes különöcségét önként választott, gerinces nagy magányossága fejlesztette ki az emberekkel való érintkezésében. A magyar irodalom nagy ígérését veszítette el korai halálával, én pedig — s ezt csak később fogtam fel teljes egészében — egy néha majdnem a gorombaságig őszinte, de mindenkor emberséges és értékes jóakarómat, mondhatom: barátomat.

Miután mindenben a teljes igazsághoz ragaszkodom, beszélnem kell az első nőiről is, aki első könyvem megjelenése után meleg biztatásával bátorított fel a további írásra. Fodor Gyula szerkesztőségi szobájában találkoztam össze Gulácsy Irénnel, aki ünnepelt, befutott író volt már az időben. Alig pár esztendővel előtte aratta legnagyobb sikerét Fekete vőlegények című történelmi regé-

nyével. Miután az Új Idők novellapályázatának második díját a közönség szavazatainak alapján megnyertem, elbeszéléseimet gyakran közölték. Keresztúton című első regényemet mégsem náluk kötöttem le. Fodor Gyula a háborús fiatalság reménytelen jövőjével kapcsolatosan olyan változtatásokat kívánt tőlem az első világháborúban játszódó regényben, amelyekről hallani sem akartam. Épp hűtlenségemet vetette a szememre, amikor a titkárnője beengedte hozzá Gulácsy Irént, mert azt hitte, én már eltávoztam. Fodor bemutatott neki, s kissé kényszeredett kedélyeskedéssel mesélte el, hogy kezdő író létemre képes voltam inkább lemondani a szerződésemről és az elsőkönyves író bemutatkozó reklámáról, mintsem alapjában lényegtelen változtatásokat eszközölni a könyvben. Általában eléggé hallgatag vagyok, de — különösen e kezdeti korszakban — meg lehetően elfogódott feszélyezettség bénított meg a már beérkezett írók társaságában. Most azonban majdnem hevesen védtem az igazamat: „De ezek nem lényegtelen körülmények. A kor lelki és egzisztenciális töréseket keltő bizonytalanságait élénken érzékeltető részletek nélkül egészen más megvilágítást kapna a jövője reménytelenségétől meghasonlott hősnő menekülése.” Gulácsy Irén érdeklődéssel figyelte szavaimat. „Szeretném elolvasni a könyvedet. Egyébként csak helyeselhetem, ha egy író jobban ragaszkodik az elgondolásaihoz, mint az előnyösebb szerződéshez.” Biztatón mosolygott rám, nem törődve Fodor Gyula észrevehető elkedvetlenedésével. Úgy látszik, jó benyomást tett rá a következtességem, mert egyébként hidegnek tűnő arckifejezése határozottan átmelegedett, amíg hozzám beszélt. Alaposan megfigyelhettem. Feltűnően magas és domború, átlátszóan fehér homlokából magasra fésülte szőke haját, s a homloka így még magasabbnak látszott. Amikor valamiről véleményt mondott, erősen összehúzta a szemét, valószínűleg — hozzám hasonlóan — rövidlátó lehetett. Természetesen sürgősen postára adtam számára a regényemből egy példányt. Hamarosan hosszú, bátorító levél érkezett tőle, melyben még egyszer leszögezte, hogy „tisztelőtreméltó makacsságomért” csakis igazat adhat a változtatások ügyében, mert ha ezeket végrehajtom, csupán csak szerelmi történetté válik az így „élettől lüktető” regény. Megdicsérte a regény felépítését és meseszövegét, legfőbb értékének pedig azt érezte, hogy merszem volt nemcsak feketén-fehéren festeni, s a regény központjába hősnő helyett egy új nőfípust állítani: háborútól összekuszált sorsának sokszor gyöngö és kapkodó, de alapjában véve tisztaságra vágyó asszonyát, akinek tévelygéseiről kegyetlen árat kell fizetnie, amíg önszántából képes lesz nagyratörő vágyairól lemondani.

(Folytatjuk)

SZIRMAI ENDRE VERSE

Kosztolányi Dezső

Oly sokszor látni vélem őt,
s a vele szunnyadó időt...
Őt, a rokont, a költőt, s jóbarátot,
a borongós, makacs egyedül állót.
Szava, dallama a múltból hangzik át,
zöld tintától pecsétés, kopott kabát...
Apámmal látom, jár a kertben,
s beszélgetnek a szürkületben.

NAPLÓ

A MEGRAGADOTT PILLANAT

Az epika, a regény vagy az elbeszélés rendszerint a folyamat rajzát adja, hol előbbre, hol hátrább haladva az időben, a hősök életének, gondolkodásának ismertetésével, lehetőleg a teljességre törekedve. A költő azonban üstökön ragadhatja a pillanatot. Az ihlet egyetlen, forró percét. Ekkor tör felszínre a vers, hírt hozva alkotója belső életéről, gondjairól és örömeiről.

Hajnal Anna a szomorúság naplóját írja új kötetében.(1.) Pedig nemzedékéből talán senki sem kezdte pályáját olyan harmonikusan kiegyensúlyozott versekkel, mint ő. Pásztorok, mosolygó félistenek szökelltek kertjeiben, mezőin, s a táj fölött szárnyalt a csodálatosan szép, távoli fuvolaszó. S most hirtelen minden elsötétedett. A természet gyászolni kezdett — ennek is megvan az antik hagyománya, a többi között éppen Vergilius eklogáiban, melyek a pályakezdő Hajnal Annára vitathatatlannal hatással voltak —, az imént még az öröm himnuszát zengő fanfárok hirtelen temetési gyászzenét fújnak. A költő maga is tudatában van az iszonyú változásnak. „A félelmes és hatalmas időben lakók végtelenségében osztozik”, s aki hajdan, ifjan „kis kék madárka volt”, „megöregedvén fél”. Versei most is telve vannak az antik költészet jelképeivel, most is megszólítja az isteneket, elbeszélget velük, de ők sem tudnak segíteni gyászában. Mert elszólította mellőle férjét a halál, bezárultak mögötte az Alvilág felnyithatatlanul súlyos kapui, végérvényesen elszakadt életének Ariadne-fonala. Ez az iszonyú élmény, a magány és az árvaság kínja változtatta meg látásmódját, ez telítette a fájdalom hangjával verseit, ez hozza felszínre belőlük újra meg újra a gyász jelképeit. A hajdan oly fényes könnyedséggel szökellő, suhanó vers elnehezedik, a mézédés mondatok kiszáradnak, egyre több bennük a kihagyás, a vágás, az elhallgatás, mely mind azt bizonyítja, hogy ezt az élményt végérvényesen soha nem lehet feldolgozni.

Ily súlyos megrázkódtatás után újra kell tájékozódnia a világban. Költésze-

tében új témák bukkannak a felszínre: a világegyetem örökös körforgásának titkait igyekeznek kifürkészni, s az idő különböző rétegeibe próbál behatolni. Mindezt azonban nem látványosan teszi. Nem a súlyemelő erőfeszítésével, hanem magától értetődő könnyedséggel. Aki az imént még a napfűrdött mezőket járta, most egyetlen szárnycsapással kiúszik a világegyetembe, hogy onnan felülről nézze a dolgokat, hogy ott kerüljön az élet lényegének közelségébe. S mert ilyen őszinte gyásszal keresi az elveszített kedvest, mert van kitarása, hogy Orpheus módjára az Alvilág gyötrelmei közé is leszálljon, elnyeri jutalmát, a *Különös városrészben* sikerül olyan látomást teremtenie, melyben szintetizálni tudja mindazt, amit egyszer már elveszítettnek hitt. Ez a vers a magyar elégikus líra egyik csúcsteljesítménye, s benne gyász, fájdalom és könnyes mosoly elegyében fénylik föl a megnyugvás és belső béke pillanata.

„Éppen ez” — mondja kicsit ironikusan, kicsit kihívóan új kötete(2.) címében *Somlyó György*. Nem az előző perc a fontos és nem is a következő. Ez a mostani. Nem a gondolat folyamata, az érzések és érzelmek hálózata most a kifejezendő költői feladata, hanem az a töredék-ézés, látomás-szelet, melyet ez az egyetlen pillanat hoz a felszínre. Nem hagyja nyomtalanul elröpülni a múlt időt. Egy perc, egyetlen pillanat ereiég megállítja, megragadja a világegyetem kerekét, s papírra veti futó érzéseit:

ITT	EZT	ÍGY	MOST
nem az emlékeimet		a gondolataimat	
a sejtelveimet		a képzeleteimet	
a képzettársításaimat			
a társított képzeleteimet			
a reményeim		az esélyeim	
a megbánásaimat		a vágyaimat	
nem négyszázmillió év		kódjait	
a sejtjeimben			
nem is e pillanat egyszeri mutációját			
az agyamban			
csak EZT			
ahogy csorgatott ezüst felhők között			
durva aranyrögökből egyszerre			
kerek érmévé veretik a hajnali Nap			

(1.) Hajnal Anna: *Elhiszed nekem?* (Magvető, 1976)

(2.) Somlyó György: *Epp ez* (Magvető, 1976)

és kifogyhatatlanul önmagára váltja magát
 a belenéző szem jutalmaként
 mert senki más nem látta
 és soha senki sem fogja látni többé
 MOST IGY EZT ITT
 („Happening”)

Az emberi gondolkodás ősrétegeiig és le.
 „Panta rhei” — mondotta az epheszoszi
 Hérakleitosz (vagy ha nem ő mondta is,
 de neki tulajdonítják) —, azaz: minden
 változik. Nem léphetünk kétszer ugyan-
 abba a folyóba. „Kétféle” jelenidőben
 élünk — mondja Somlyó, „ami volt — s
 már nincs — az többé sosem lesz — de
 mindig van”. S egy másik, ugyancsak
 aforisztikus tömörségű gondolata (érde-
 kes, a régi görög bölcselőknek tulajdo-
 nított eszmetörédek egyancsak aforisz-
 tikusak): „a semmivel mondani el —
 mindent amit el szeretnék mondani”.

Egyszerre költészet hát és filozófia az
 Épp ez versanyaga. Nyomon követhetjük
 benne, ahogy az egymásnak tofuló gondo-
 latok hirtelen megszületnek, tanúi lehe-
 tünk annak a nagyszerű kísérletnek,
 ahogy az emberiség művészet-történeté-
 nek nagy alkotásait a maga eszközeivel
 megpróbálja újratertetni, interpretálni,
 hogy

... szemünk előtt fakadjon föl a mondat
 amelynek nem volt soha kezdete
 a mondat mely mindig befejezetlen
 (Még egy talizmán Déry)

Hogy mennyire a kollektív emberiség ő-
 s-élményéig és le, azt talán a „tenger” va-
 lóságának és jelképének szüntelen jelen-
 léte bizonyíthatja s a költő a maga esz-
 közeivel, a szóval és a ritmussal fejezi
 ki a művészi teremtésnek ugyanazt a
 pillanatát, amit a zene a hangok segít-
 ségével idéz:

tenger mondom mert nem tudok mást
 mondat
 tenger mondom s bennem is kezdenek
 mondat
 (mit is?)
 buzogni? hömpölyögni? zúgni? döngeni?
 a hullámok jambikus trimétereit
 a jambikus triméterek hullámai
 (Partravctve)

Voltaképpen a folytonosságnak, a kezdet
 és vég nélküliségnek vagyunk a pilla-
 natnyi részesei — mondja Somlyó
 György —, s ezért e folytonosság érzé-
 keltetésére is kísérletet tesz, amikor „re-
 gényrészleteket” ír, epikus szélességgel

(3.) Pilinszky János: Kráter (Szépirodalmi, 1976)

és hömpölygéssel teremt képeket. De azt
 is érzékelteti, hogy a nagy egész fényé-
 ben mindez csak játék. Maga a költé-
 szet is játék. A költészet eszközei is azok.
 Így jönnek létre játékos stílusparódiái, az
 egyszeri pillanatot esetlegességének bravú-
 ros termékei, vagy azok a beleérzések,
 melyek a modern avantgard szövegválsér-
 leteire emlékeztetnek leginkább.

Persze éppen ebben vagy éppen abban
 a pillanatban vannak véresen komoly
 dolgok is. Ilyenkor a költő egyetlen
 mozdulattal, talán éppen egyetlen pilla-
 natra csak, de megállítja a végtelen
 mozgást, s feljegyzí mementóját, hogy
 éltek itt emberek, akik a szépséget és
 az emberi teljességet igyekeztek szolgál-
 ni a maguk esendő emberségével.

Kezdetben volt a magány és az iszo-
 nyat. A számkivetettség. A „csillagháló-
 ban” hányódó halak. Aztán az emlék
 foszforeszkálása. A váratlanul felizzó ké-
 pek, s az „üres árok”, amelyben azért
 ott „csorog” a végtelen történelem fé-
 lelmes valósága. Majd a bárány végtelen
 békéje és alázata, aki e megromlott vi-
 lágon széttekintve lassú mozdulattal fel-
 üti az ítélet nagy könyvét. Körülötte
 Dosztojevszkij esett hősei toporognak, s
 várják az ígét. S aki még tovább me-
 részkedik, hirtelen szembetalálja magát
 a kietlen, sötét torkú kráterrel. A végső
 elmúlás jelképe volna ez? Vagy a mé-
 lyén ott fortyog a láva, mely egy vá-
 ratlan pillanatban újra a felszínre tör
 és a tűz fényével borít be mindent?
 Erre a kérdésre ma még aligha vála-
 szolhatunk Pilinszky János új köteté-
 nek(3.) ismeretében. Ő maga sem vála-
 szol:

Tíz ujjam van. Hajam. Fejem.
 Egyhelyben állok.
 De csurom vér és forog a korong,
 és nincs világ és nincs megállás.

(Summa)

Ennek a néhány új versnek alapélménye:
 a hiány. Most nem azt fejezi ki Pilinsz-
 ky János, ami van, hanem a „nincs”
 kínzó realitását igyekszik kiírni magá-
 ból. Nem hinném, hogy ez a gesztusa
 azt jelezné, hogy kihűlt és kiüresedett
 a kráter, melyből versei fakadnak föl.
 Az újrakezdés, az új indulás mozdulata
 ez, melyet a költő így fogalmaz meg az
 Egy lírikus naplójából egyik új részle-
 tében: „A nagy művész legfőbb feladata,
 hogy újra és újra semmit se tudjon.
 Csak akkor képes megismételni azt a
 rendkívüli monológot, amit a csecsemő

folytat egy-egy különálló tárggyal az összefüggések mindennemű könnyítése nélkül." És egy másik nagyon fontos, sokat eláruló vallomás ugyanilyen: „Egy gyerek monológja a világ szüntelen keletkezésével érintkezik”.

A *Kráter* kisszámú új versében is a gyermek csodálkozik rá a világra és a nagyon nagy művész készülődik újat mondani. Alapélménye most is a szenvedés és kiszolgáltatottság. De hisz szenvedés nélkül nincs megváltás sem! Ahogy Simone Weil írja — akihez aligha véletlenül tér vissza Pilinszky újra meg újra —: „Vér a havon. Bűn és ártatlanság. Hogy maga a bűn is megtisztuljon. Nem tisztulhat meg, egyedül a szenvedéstől, méghozzá egy ártatlan szenvedésétől. Az ártatlanok szenvedése a legnagyobb vétekre is a megváltás fényét árasztja.”

A készülődés, új ország teremtésének lázas dokumentumai ezek a versek. Körülöttük alaktalanul gomolyog a világ, s hogy megváltásukat kiküzdjék, szüntelenül szenvednek és hagymázos álmaikkal birkóznak az ártatlanok:

A távcsőben lovasroham.
Porzók, bibék a nagyító alatt.
De a szememben sárga arc
és zuhanás a fölpolcozott ágyon,
mivel embernek lenni, annyi, mint
poklokra csavart pupillával nézni.

(Pupilla)

Van, lehet, megadatik a menekvés? A magányos, kiszolgáltatott ember mindenestre útnak indul. Hogy valóban a „szabadulás” útja ez, ki tudja? De már összepakolta holmiját, s amint a kiüresített szobában még egyszer szétnéz, fájdalmasan rohanják meg emlékei:

Először, mi a szekrényben volt.
Másodsor, mi az ágy fölött, a polcon.

Benézett még az ágy alá is,
majd falhoz állt az összegöngyölt
útipoggyászt maga elé helyezve.

Volt elég idő számbavenni,
mi kimaradt.
Néhány pofon.
Kihűlt ebéd.
Mosókonyha.
Vaskarikára kötözött kéz.

Egy édes, édes ölelésre gondolt,
és össze-vissza kaszabolta
az útipoggyász.

(Szabadulás)

Az ajtó azonban nyitva áll már. Mögüle lassan kilép az elkínzott arcú, emlékeitől összeszabdalt költő, aki útipoggyászában a huszadik századi magyar költészet remekét viszi. Hogy bírja-e terhét, ki tudja? De ahogy lassú léptekkel az új ösvények felé indul, egyre izzóbb fénnel ragyognak föl eddig gyűjtött kincsei.

„Közhelyszerűen létezőnk; és mégis mennyi furcsaság történik velünk” — írja nagy várakozással fogadott új kötetének vallomásában *Tandori Dezső*. (4.) S másutt is — immár versben — szól a költő és a költészet tágas lehetőségeiről:

Dehát épp ez a költő roppant szabadsága olykor; hogy megtoldhatja egyetlen szakasszal, akár kettővel is a verset...

(Ami folytatható, mindig folytatható)

Voltaképpen korunk egyik lázadója ő. Kerouac hősei az országúton száguldoznak, fittyet hányva minden konvencióra, megkötöttségre. Tandori egy városi bérházban valamelyik emeletén a pókhálós falat nézegetve szökken ki a költészet végtelen mezőire, s lehetőleg azokra a tájakra, ahol nincsenek tilalomfák, mert ha véletlenül rálel ilyenre, tüstént körüljárja, s úgy tesz, mint a kutya a villanyoszlopnál...

De félre a tréfával, hisz a költészet szabadságának eszménye komoly dolog! Még akkor is, ha a költő olykor csak játszik, vagy be akarja bizonyítani, hogy nincs szüksége ihleti helyzetekre és pillanatokra, mert egy „ihletetlen” pillanatban is születhetik vers, legfeljebb „antivers”. Ki tudhatja azonban, mi munkálkodik az ilyen típusú költészet mélyén? Nem ideálok keresése-e? Nem a megnyugvás pillanatának sosem szűnő kergetése-e? Ha e kérdésekre válaszolni próbálunk kötetének ürügyén, akkor a játék is komollyá válik, hisz a felület — s mily sok színből csillog e felület! — mélyén ott moccan a modern költészet egyik nagy kérdése: elég lehet-e a vers az önkifejezésre? Nem fogyatékosak-e a költő eszközei, hogy birtokába vehesse a mindenséget?

Aki a tenger fenekére ereszkedik, új világot lát. Tandori verseinek legmélyén is ősi emberi kapcsolatok, a szeretet és megértés eszménye, az elmúlástól való örök félelem sejlik föl, melyet olykor-olykor tán elfed a rárakódott réteg, a humor, az ironia, a fölény, de végképp elrejtteni nem tud:

Kis Barátom, épp most loptam neked egy... nos, egy könyvből egy szép „Ne menj még”-et, ezt mondja valaki a... vendégének; s minek magyarázzam el a helyet.

De ha egy rossz a másik rossz helyett... : — s mert a „titokkal” végül még megsértlek — : erre te máris azt mondod, hogy: „Értek”; s én: „Jó lenne valami egyebet

tenni, nem mindig kettőspontokat.” Szóval eddig úgy nem mondtunk sokat, ahogy... nos, ott, az olyan helyeken

némulnak el az elváló barátok — de most ne sírj, az árt a koaláknak! —... Majd akkor „Ne menj még”: ezt mondd nekem.

(35)

A padló és a mennyezet között leng ki lírája. De a mennyezet fölött ott tündöklök benne az ég végtelen kékje, a világ határtalanságának élménye is.

SÍKI GÉZA

KIS MAGYAR UZUÁLIS

Ákik még emlékeznek — főleg egyháziak — a Liber Usualis-ra, a zsolnárok, ordináriumok, sequentiák, himnuszok stb. latin nyelvű, gregorián kézikönyvére, bizonyára olykor visszaidéznek azokat a csodálatos gregorián dallamokat (zsolnártónusokat), amelyekkel megszentelték napjaikat istentiszteleteken, zsolozsmákon. Az éneklő lélek mindig ifjú, s olyképpen hajlékony, ahogyan a hippói püspök, Szent Agoston vallja: „Sírtam a himnuszok és énekek hangján, midőn hevesen felindulva kedvesen zengő Egyházadnak hangját hallgattam.” Mert „a hangos dicséret szükséges azért, hogy az emberi érzelmet Istenhez mozdítsa, s így mindaz, ami e célból hasznos, azt az istendicséretbe célszerű beengedni. Márpedig nyilvánvaló, hogy a különböző dallamok különböző lelkiállapotot idéznek elő... ezért üdvös volt az a rendelkezés, amely az istendicséretbe az éneket bevette, hogy lelkiünket gyöngeségében onátadásra indítsa.” Nem érzelmességről van szó, hanem annak megéléséről, amit a „devotio” szó hordoz: felajánlásról, az értelem és érzelem felemeléséről, intellektuális hódolatról, részvételünkről a liturgiában.

Most, hogy a latin nyelvű kézikönyv mellett már használhatjuk a magyar nyelvűt is, többen bekapcsolódhatunk az egyház hivatalos istendicséretébe. A hivatalos jelző nem a legszerencsésebb, s talán ez is az oka, hogy ez idáig nem vettük komolyan az egyház tradicionális énekkincsét, csak azért, mert ezt irták elő. Ma is van olyan felfogás, amely szerint népünk sohasem fogadja el a gregorián stílust, idegen marad számára a zsolnárok világa. (Akkor viszont miért épült bele dalainak lírai és drámai világába?) Igen, a mindenkori divatok va-

lóban erősebbnek látszanak. S ezen aligha segíthetünk. Arról azonban nem mondhatunk le, hogy a magasabb értékeket képviseljük. Jóllehet ez a nehezebb, hiszen állandó tanulással jár, mégis tudnunk kell: miért hasznos számunkra? Babits sokat hangoztatott, görögéből vett bölcsessége „a szép mindig nehéz” újra átgondolandó, mert ahogyan a divat lángja ellobban, tartósan és szelíden világít tovább a művészet mécsese. És az egyház évezredes kincseit az énekkultúrában is megilleti a művészi jelző. Persze felesleges bizonygatni: ezek előbb-utóbb kiszorítják a mulandót, még ha most sokan kételkednek is. A szent, egyetemes és művészi egyházi zenével is a legjobbat tehetjük keresztény emberiségünk felneveléséért. Bizony pedagógia ez, amely — anélkül, hogy népszerűségre törekedne — magában hordja annak a teológiának gazdagságát, amely a középkor himnuszköltőinek valósággal felborzolta fantáziáját, s kiváltotta — számunkra talán már érthetetlen módon — ugyanannak a hittételnek költői megfogalmazását újra meg újra. Gondoljunk csak Szent Tamás eukarisztiáról szóló himnuszaira, Abelard Szombatesti énekére, Lavardin Alfa és Omega dalára. Az igazság az, hogy már talán elfelejtettük: a teológia költészet is. Ahogyan Babits írja az Amor Sanctus című, középkori himnuszokat tartalmazó fordításkötetében: „...a himnuszok tartalma gyakran teljességgel theologikus. És pedig azt mondhatnám, szakteológia van ezekben, fogalmak kifejtése, finom distinkciók, egész vitás tanok védelme és részletezése. De a legszárazabb tan is költészté válik, a legelvontabb gondolkodás is drámává, ha nem az ész hideg erőfeszítése, hanem az egész lélek mély vallási vágyai... születtek... Egy-egy lap ezekből az énekekből egyszerre pedáns

értekezés, csillogó szó-torna és bensőséges líra. A költő néha szinte kiröppen az emberi világból, az Istenség belső titkait kutatja, s a Szentháromság személyeinek egymással való párbeszédét lesi meg, Atya és Fiú balladák hőseivé válnak. S e rejtelmes kiröppenések egy égi és idegen világba mégis melegek és emberiek maradnak... mert e fantáziák és álmok forrása az emberi lélek legmélyebb nosztalgiaja a tisztaságok és magasságok felé." Ki nem érzi az analógiát, ha gregoriánról esik szó? És maga a szentmise: a legtisztább isteni-emberi dráma.

Ha fellapozzuk a Kis Magyar Uzuálist (anyaga rövidesen a legutóbbi hittankönyv függelékeként is megjelenik) bizonyára jobban megértjük a szerkesztők instrukcióját: „Aki szívesen énekel, kétszeresen imádkozik. Imádkozza a szavakat is; a szavak fölemelik az ember értelmét az Istenhez. Imádkozza a dallamot is; a dallam istenszeretetre indítja a szívet. Amit mondunk, azt hisszük; az ének pedig mélyebb szeretettel tölti el a hitet.” És ha további lapozgatásaink során megtaláljuk a VI. századi Venantius Fortunatus szent keresztről szóló énekét (*Vexilla regis prodeunt, Királyi zászló jár elől*) s fölötte azt a dór dallamot, melyet mindenki ismer Aquinói Szent Tamás *Tantum ergo*-jának szövegével, azt a mélyebb összefüggést is megértjük, amely az egy és oszthatatlan áldozat mélysége fölött ível s köti össze az idők partjait.

Ami a népéneket illeti (*cantio*), ne legyünk tévedésben: nem helyettesíti a

liturgia nyelvét, a gregoriánt. Csak aláházza, érzelmileg színezi a tanítást, melyet *introitusok* (kezdő énekek) *communio*k (áldozási énekek) *kyriék*, *glóriák* stb. hordoznak, vagyis a szentmise változó és állandó részeit, díszes és egyszerű dallamaikon.

Nagy az egyháziak felelőssége: papoké és kántoroké. S az anyanyelv is kötelezi őket. Amit a szerkesztők az első oldalon — bár gyermekeknek — megfogalmaztak, mindannyiunknak lecke: „A-hogy szüleidtől megtanultad őseid magyar nyelvét, hogy azon beszélj, úgy kell megtanulnod őseid magyar énekét, hogy azzal dicsőítsd az Urat.” Ez pedig túlmutat minden divaton. A liturgiát nem divat szerint mérjük, melyet ilyen vagy olyan igény határoz meg. Ha már kezünkben van ez az izléses kiállítású füzet, igyekezzünk, hogy tartalma mielőbb a lelkiünkbe ivódjon: az egyházi év valamennyi, itt található kezdőéneke, alleluják és antifónák, zsoltártónusok és népénekek. Forrásaik: a Szentírás, középkori himnuszok (hasznos lenne újra elővenni a talán már sok helyen elfelejtett Himnuszok könyvét, az *Amor sanctus*-t, Sík Sándor, Babits Mihály fordításait) legértékesebb *cantionaléink*. Az egyszerű gregorián, vagy az abban gyökerező dallamok könnyen megtanulhatók. Külön értéke a Kis Magyar Uzuálistnak, hogy az összes ünnepek körüli alkalmi éneknél teológiai magyarázatokat fűz az egyes szövegrészekhez, melyek az énekeket a hittudomány oldaláról tartalmilag megvilágítják.

TÓTH SÁNDOR

KÖLTŐ — FEHÉRBEN

Ebben az esztendőben lesz kilencven éve, hogy Kosztolányi Dezső megszületett Szabadkán. A televízió ebből az alkalomból megrendítően szép emlékműsort sugárzott. Megrendítővé Latinovits Zoltán szereplése tette ezt az estét. Ez volt utolsó felvétele. Fehér ruhában jelent meg a képernyőn — mint Kosztolányi maga is egyik versében —, s aztán megkezdődött a csodálatos varázslat. Már nem is tudtuk, hogy a színművész kántálja, jajgatja-e a *Könyörgés az itt-maradókhoz* verset, vagy a szétromcsolt gégégjú költő? Hogy utolsó gyónását a tragikus sorsú művész, vagy az életbe még mindig csalfa reménnyel kapasz-

kodó poéta mondja-e el? Mindkettőjük utolsó üzenete csendült fel a vers utolsó négy sorában:

A kancsal emlék szépítsen tovább,
mint a hold, mely felhőkön onan át,
s széthordva megbocsátó mosolyát,
ezüstté bűvöl minden pocsolját.

Milyen is volt az élő Kosztolányi? Homályos sejtelmet adhatott róla az a pár perces amatőrfilm, mely ismét élővé varázsolta. Mosolygott, integetett, hol itt, hol ott bukkant föl, s mindig elbűvölően kedves volt. A vele való személyes találkozásokra mindig, mindenkor szívesen emlékeztek fiatalabb pályatársai. Szobája telve volt könyvekkel, s mohón vadászott az újakra. Sok-sok

mindent ismert, de azt is kevésnek tartotta. Hiányzott belőle Babits görcsösége, ezért nyílt meg mindenkinek (s ezért volt kevésbé következetes nagyon fontos dolgokban). Ezért tudott atyai jó barátja lenni az olyan számkivetetteknek, mint József Attila.

Irodalmi kérdésekben azonban nem ismert tréfát. Máig emlegetik *A Toll*-ban megjelent Ady-ellenes cikkét, mely e mostani műsornak is középpontjába került, hiszen pályatársai kivétel nélkül ezt a tanulmányát emelték ki, mint érdeklődésének, izlésének legjellemzőbb mozzanatát. Ady ellen írt? Vagy az Ady-dívatot akarta megfricskázni, mint ahogy egy mondat erejéig az *Édes Anná*-ban is tette, ironikusan megszurkálva a matinék önfelédtt dáma-rajongóit? Alighanem mindkét szándék vezette vitriolos tollát. Adynak vissza akarta adni a kölcsönt, meg akart fizetni réges-régi fölényeskedő kritikájáért. A korlátlan Ady-kultusz nemcsak őt bosszantotta, hanem nagyon sok író-társát is, akik ugyan hozzá hasonlóan éreztek, de a nagy felzúdulás nyomán szép csendesen elléptek oldala mellől.

Illyés Gyula — aki ennek az emlékező műsornak lelke volt — nem. Amikor sajtó alá rendezte Kosztolányi munkáit, az Ady-revizio kapcsán rendkívül megértő — és ugyancsak vitát keltő — bevezetést írt a cikket tartalmazó kötethez. És érezni lehetett: ma is Kosztolányié a rokonszenve. A bátorságáé. Az elkötelezettségéé, ahogy az irodalom szent ügyét, érintetlenségének gondolatát szolgálta.

Hallgattuk a szellemidézést. Azt a mű-

fajt, mely annyira illik Kosztolányi egész életéhez, s amelyről egyik legszebb versét írta, a *Szellemidézés a New York-kávéházban*-t. Ugyanaz a már-már morbid hangulat ragadott el, mint őt, amikor megérezte magát a „lehetlent”:

A kávé gőze illan át forogva
a téli reggel füstjén szerteszté,
s ott, hol zabáltunk hajdan éhgyomorra
dicsőséget, dohányt és feketét,
nők, villanyok között, tombolva nyersen,
a lehetlent érzem én magát,
szeszélyt, kalandot, sok-sok régi versem
és ifjúságom vad aether-szagát.

Volt, aki őt idézte. Az elbűvölő embert, a mindig kiszámíthatatlan kedvű művészt, akit a közhiedelem sosem emelt a legnagyobbakkal egy sorba, de aki mindig, minden szavával és művével igazolta, ott a helye. Volt, aki inkább magáról beszélt. Nem volt Kosztolányiról mondanivalója. Kár.

Nagyon fájlaltuk azt is, hogy a *Hajnali részegséget*, melyet Latinovits Zoltán ugyancsak örökérvényűen mondott el, indok nélkül félbe hagyták. A második része, melyben az égi vendégség képe bomlik ki, sejtetve, hogy Kosztolányi utolsó éveiben merre is tájékozódott — elmaradt.

Emlékezetes szép este volt. A kis amatőrfilm pedig csodálatos ráadás. És mementó. Vigyázzunk, hogy az utókor ne tehessen szemrehányást, mert megfeledkezünk nagyjainkról, nem őriztük meg szavaikat, mozdulataikat, tanításukat. Meglehet, az utókornak nem lesz Latinovits Zoltánja, s akkor mint válik majd élővé a holt betű...?

Tájékoztató

Kodolányi János emlékezete címmel foglalta össze a Baranyai Művelődés múlt évi 3. és 4. számának vitaanyagát. A vitát több szervezet — mindenekelőtt a Jelenkor szerkesztősége — rendezte karöltve, Tüskés Tibor Kodolányi Jánosról írt monográfiájának megjelenése után. Az eszmecserében annak idején a dunántúli irodalmi élet legjelesebb képviselői és legjobb ismerői szóltak föl, közöttük Bárdosi Németh János, Csányi László, Péczely László és Várkonyi Nándor. A legigényesebb, Kodolányi egész életművét mérlegre tévő előadást Csürös Miklós tartotta, aki helyes érzéssel figyelmeztetett a Kodolányi-értékelés túlzásainak veszélyeire. Kodolányi műveltségének és esztétikai szem-

léletmódjának két mértékadó pillérét az orosz klasszikusokhoz való vonzódásában és Bartók s Kodály zenei népiességének alapos ismeretében jelölte meg. Azt a heroikus magatartást ítélte egyik legnagyobb értékének, amely ezen a kettős ismeretanyagon keresztül igyekezett „egyre mélyebbre szállni a magyarságban”. Teljesen igaza van Csürös Miklósnak, amikor Tüskés Tibor monográfiájának úttörő jelentőségét méltatva ezzel a következtetéssel zárta előadását: „Ebben a megvilágításban Kodolányi magányosnak látszó életműve a magyar kultúra egyik nagy kollektív föladatához és műhelyéhez csatlakozik, olyan hiányérzet megszüntetésére, sóvárgás betöltésére tesz kísérletet, amely közös ügye irodalmi és nemzeti önismeretünknek”.

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —

1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 11,80 US dollar

S O M M A I R E

Dans son étude *Exode et arrivée*, Margit Széll démontre que le récit de l'Exode, tout en rappelant le fait historique de la sortie du peuple d'Israël hors d'Égypte, comporte aussi un avertissement pour le peuple de Dieu dont l'aspiration suprême est d'accéder à Lui: c'est que pour arriver à rencontrer Dieu, l'homme a d'abord à se dépouiller de sa vieille attitude de vie qui est à rejeter, à sortir de lui-même, à se laisser intégrer, par son choix personnel, dans le plan de Dieu, à consentir l'abnégation qui lui est demandée, en temps de prospérité tout comme en temps d'épreuve. Voilà la leçon qui se dégage de la vie de ceux qui, d'une façon ou d'une autre, ont accompli ce grand départ: Abraham quittant son pays, Jésus se retirant au désert, tous ceux qui ont opté de se mettre sur les traces du Maître, ceux des chrétiens de notre époque qui, au milieu de leur vie active, pratiquent régulièrement la retraite dans la prière. — Dans ce qui suit, nous relevons quelques passages de l'étude *Eglise, communauté, démocratie* par Béla Hegyi. „L'Eglise, loin d'être un appareil juridique, une autorité doctrinale, se définit à partir de sa tâche qui est celle de rendre témoignage au Christ, en aimant et en servant l'homme, que ce soit directement (en prêtant secours, en acceptant un sacrifice etc.), ou indirectement (prière, offrande etc.). L'Eglise ne peut se cantonner derrière ses remparts, puisque l'Evangile est synonyme de dynamisme, de mouvement continu, de renouvellement dans le présent; la Bonne Nouvelle, une fois acceptée, nous demande à lutter sans compromis contre nous-mêmes pour autrui... Il ne faut pas oublier que l'homme d'aujourd'hui ne poursuit pas son combat seulement pour l'émancipation sociale, la suppression de l'aliénation, la démocratisation de la vie publique, mais il aspire aussi à sa propre libération intérieure, il tient à réaliser sa démocratie „à lui”. Grâce aux expériences d'une richesse immense que l'Eglise a faites dans le domaine social, au cours de l'histoire, elle est appelée à venir en aide à l'homme d'aujourd'hui, en conciliant d'une façon rassurante la justice sur les deux plans social et personnel, en cherchant à apporter une solution au dilemme posé par la démocratie de la société et celle de l'individu, la paix de l'humanité universelle et celle de l'âme...” L'auteur traite par la suite du rôle que l'Eglise tient à la fois dans la vie de la société et dans celle de l'individu ainsi que de sa vocation de faire respecter la liberté des dialogues poursuivis aussi bien dans son sein même qu'en dehors, avec le monde. En abordant ces questions, l'auteur met à contribution, sous forme de citations, les oeuvres d'Yves Congar, la monographie consacrée par le P. Ferenc Szabó S. J. à Yves Congar ainsi que l'ouvrage du penseur marxiste Alceste Santini qui a pour titre: *Questione cattolica — questione comunista* et qui vient de paraître en traduction hongroise. — Dans la rubrique *L'Eglise dans le monde*, à la suite de la suspension de l'archevêque Marcel Lefebvre, Károly Doromby fait connaître l'action entreprise par l'archevêque dans un esprit opposé au Concile de Vatican II et les dessous de l'affaire. — Sándor Klempa poursuit son étude *Le Tragique à la lumière des Ecritures Saintes* en examinant cette question dans le monde de l'Ancien Testament. — En évoquant le 750e anniversaire de la mort de saint François d'Assise, le Prof. László Paskai, Recteur du Séminaire Central de Budapest, souligne le message d'actualité que la vie de ce grand saint du Moyen Age offre pour l'homme d'aujourd'hui, le rayonnement de son exemple dans l'Eglise post-conciliaire. — *Tivadar Vida* présente dans son étude l'illustre prédicateur franciscain hongrois, Pelbárt Temesvári (1435-1504) qui, grâce à ses oeuvres publiées dans diverses villes d'Europe, jouissait à son époque d'une réputation internationale rare. — Dans son article, Konrád Szántó met en lumière le rôle tenu par les Franciscains dans la guerre d'indépendance de François II. Rákóczi. — *Lajos Jakus* rend compte de l'édition jubilaire en langue hongroise de l'autobiographie rédigée à l'origine en latin par François II. Rákóczi. — *Imre*

Varga consacre son article à présenter l'arc de triomphe élevé à Cluj (en hongrois Kolozsvár), à la mémoire de François II. Rákóczi. — *Ede Tarbay* traite du téléfilm *Rites* (1968) qui, réalisé par Ingmar Bergman, a donné lieu à beaucoup de discussions. L'analyse de ce film permet à l'auteur d'aborder l'oeuvre du grand cinéaste suédois sous ses principaux aspects. — A l'occasion du centenaire de la naissance de la célèbre femme écrivain catholique allemande, Gertrud von Le Fort. — Dans la rubrique littéraire, on pourra lire les poèmes de Lajos Major Zala, László Galambosi et Endre Szirmai ainsi que le récit de Leontin Szili. Les reproductions des sculptures d'András Osze viennent enrichir notre numéro.

I N H A L T

Margit Széll: Exodus und Ankunft; in ihrem Essay legt die Autorin dar, dass Exodus nicht nur den Auszug Israels bedeutet, sondern die ewig lebendige Sehnsucht und Bereitschaft des Gottesvolkes Gott zu begegnen. Diese Botschaft der Heiligen Schrift gibt ein Modell auch für den heutigen, Gott suchenden Menschen. Sie lehrt, dass um einen wahren Auszugs willen wir fähig sein müssen die alte, überholte Lebensform zu verlassen und Gott entgegenzukommen. So taten es die grossen Persönlichkeiten der Auszüge: Abraham, der in die Wüste ziehende Jesus, seine Nachfolger, die Eremiten und die grossen Beter unseres Zeitalters. Den Weg des Auszuges muss ein jeder Christ durchschreiten, als er mit seinen persönlichen Entscheidungen in Gottes Pläne sich einfügt, sich entleert und inmitten der Widersprüche seines Lebens sein persönliches Opfer darbietet. — In seinem Artikel: Kirche, Gemeinschaft, Demokratie, schreibt *Béla Hegyi* unter anderem: „Die Kirche ist kein juristischer Apparat, sie ist keine sich auf Dogmen-Paragraphen stützende Macht, sondern Liebesdienst am Menschen den man direkt (durch Dienstleistung und Hilfsbereitschaft) und indirekt (Gebet und Opfergabe) praktiziert. Die Kirche lässt sich nicht als blosser Autorität bestimmen, da sie ständig Christus bezeugen muss. Sie kann sich nicht hinter die eigenen Basteien versperren, weil das Evangelium fortwährende Bewegung, Dynamismus und Erneuerung in der Gegenwart bedeutet. Die Frohbotschaft beinhaltet immer auch einen kompromisslosen Kampf gegen uns selbst für die anderen... Wir dürfen nicht vergessen, dass der Mensch unserer Zeit nicht nur für die gesellschaftliche Befreiung, nicht nur gegen Entfremdung, und nicht nur für die Demokratisierung des öffentlichen Lebens kämpft, sondern auch nach einer inneren Befreiung, nach einer moralischen Wiedergeburt sich sehnt, seine eigene Demokratie verwirklichen möchte. Hier könnte die Kirche — gerade aufgrund ihrer grossen geschichtlich-gemeinschaftlichen Erfahrungen — den Menschen unserer Tage zu Hilfe eilen, damit er die beiden, die gesellschaftliche und persönliche Gerechtigkeit beruhigend in Einklang bringe und in den Problemen der allgemeinen und persönlichen Demokratie, des universalen und Seelen-Friedens eine Lösung finde...“ Zur Illustration seiner Ausführungen über die Rolle der Kirche im Alltagsleben der Gesellschaften und der einzelnen Menschen, zitiert der Autor Werke von Yves Congar und Ferenc Szabó S. J., sowie das vor kurzem auch in ungarischer Sprache erschienene Buch des italienischen marxistischen Denkers Alceste Santini: „Katholische Frage — Kommunistische Frage“. — In seiner Spalte: „Die Kirche in der Welt“ erörtert *Károly Dorombozy* den Fall Lefebvre und seine Hintergründe. — *Sándor Klempa*: Die Tragik im Spiegel der Heiligen Schrift (2. Teil) — Anlässlich des 750. Jahrestages des Todes des Heiligen Franciscus von Assisi schildert Prof. *László Paskai*, Rektor des Zentralen Seminariums von Budapest die Zeitmässigkeit des Lebens des Heiligen, sowie das Wirksamwerden seines Beispiels in der nachkonziliaren Kirche. — *Tivadar Vida* befasst sich mit den Kontakten von Pélbárt Temesvári zur Gesellschaft seines Zeitalters. — *Konrád Szántó* beschreibt die Kontakte zwischen dem Fürsten Ferenc Rákóczi II. und dem Franciskaner Orden und erörtert wie diese auf den Ausgang des Freiheitskrieges von Rákóczi auswirkten. — *Lajos Jakus* bespricht die ungarische Ausgabe der Selbstbekenntnisse von Ferenc Rákóczi II. — *Imre Varga* präsentiert das zu Ehren von Ferenc Rákóczi II. errichtete Siegestor in Klausenburg. — *Ede Tarbay* analysiert die Grundfragen des Lebenswerkes von Ingmar Bergman. — Gelegentlich des 100. Jahrestages der Geburt von *Gertrud von Le Fort* veröffentlichen wir eine Novelle der Autorin mit einem. — Im Literaturteil Gedichte von *Lajos Major Zala*, *László Galambosi* und *Endre Szirmai*. Prosaschrift von *Leontin Szili*; Reproduktionen von Skulpturen von *András Osze*.

HUNGAROTON MŰVÉSZLEMEZ AJÁNLAT

VIVALDI KÓRUSMŰVEK

Credo — Beatus vir —
Gloria — Lauda Jerusalem

Lugosi Melinda, Szőkefalvi,
Nagy Katalin, Zempléni
Mária, Takács Klára
(ének),

Rolla János (hegedű)
Budapesti Madrigálkórus
Liszt Ferenc Kamarazene-
kar

Vezényel: Szekeres Ferenc

SLPX 11695 ára: 60,— Ft

J. S. BACH

d-moll zongoraverseny

BWV. 1052

E-dúr zongoraverseny

BWV. 1053

Kocsis Zoltán (zongora)

Liszt Ferenc Zeneművé-
szeti Főiskola Zenekara

Vezényel: Simon Albert

SLPX 11550 ára: 60,— Ft

BEETHOVEN

VI. F-dúr szimfónia Op. 68
(Pastorale)

Allami Hangversenyzene-
kar

Vezényel: Ferencsik János

SLPX 11790 ára: 60,— Ft

LISZT FERENC

Esz-dúr zongoraverseny

No. 1.

Haláltánc

Kiss Gyula (zongora)

Allami Hangversenyzene-
kar

Vezényel: Ferencsik János

SLPX 11792 ára: 60,— Ft

Tájékoztató

Tüskés Tibornak több új könyve jelent meg, legutóbb **Versről versre** című műelemzés-kötete a Tankönyvkiadónál. A verselemzés szép hagyományait folytatja ebben. Azt az utat járja, melyet a Nyugat nagyjai alapoztak meg, s amelyet a különböző **Miért szép?**-kötetek legsikerültebb elemzései szélesítettek tovább. Tüskés Tibor szuverén ítélettel, ízléssel közeledik századunk irodalmához, s abból jó néhány maradandó költői arcon lel eddig ismeretlen, vagy homályban levő vonásokat. Ady, Babits, Tóth Árpád, Füst Milán, Radnóti, József Attila, Szabó Lőrinc és Illyés Gyula. **tehát** az igazi nagy klasszikusok mellett — részben vonzódásának parancsát követve — Pilinszky János, Csorba Győző, Nagy László és Fodor András egy-egy jellemző versét elemzi, minden esetben a teljes irodalmi háttér nélkülözhetetlen összefüggéseiben, de a műalkotás egyedi voltának minden összetevőjét kibontva. Különösen sikerült darabja a kötetnek Juhász Gyula Tápai lagzijának elemzése. Csak örülhetünk, hogy Tüskés Tibor olyan szemérmes, sokszor visszahúzódo alkotókat is, mint Csorba Győző vagy Fodor András, méltó módon értékeli, s helyesen jelöli ki költői helyüket mai irodalmunk fő vonulataiban. Érdekes, színes, néhol költői magasságokba szárnyaló könyvét a vers barátai és a tanárok forgatják majd a legtöbb gyönyörűséggel.

Szeplőtelen ének címmel jelent meg a győri Kassák Kollégium antológiája, melyben költők, elbeszélők és grafikusok szövetkeztek Kassák nevében és szellemében, ami — mint Kormos István, a kötet lektora írja bevezetésében — „hagyomány lett abban a városban, ahol múlt s jelen közösen fordul a jövőbe”. Ez esetben talán nem is a kötet irodalmi jelentősége a perdöntő — bár több vonzó, tehetséges arc sejlik föl benne —, hanem az a tény, hogy Kassák Lajos szellemisége, nyílt, becsületos és mindig az igazságra törő alkotói mércéjéhez igazodnak a legfiatalabb író és festő pályakezdek. Jó példát választottak.

Szerkesztőségünkhez beküldött, külföldön megjelent magyar nyelvű kiadványok:

Magyar Műhely 49. Csak tisztelni lehet a párizsi kör szívsó macacosságát, ahogy a szó és a szöveg kizárólagos becsületét védelmezi. A folyóirat új számának ilyen jellegű, legszélsőségesebb darabjait kétségtelesen Papp Tibor szövegei reprezentálják. Rendkívül izgalmas, emberi hitelével is elmélyedésre készítő olvasmány Vitéz György *Missa agnostica* című verse. Hogy a matematika segítségével is lehet tiszta, élmény-

szerű művészeti alkotásokat teremteni, ezt bizonyítja a lap különösen szép illusztrációs anyaga. (Ez persze nem meglepetés, hiszen a Magyar Műhely a külhoni magyarság legszebben nyomott, tipografizált kiadványa.)

A **Szoiológát** 29. száma „Keresztény életformák” összefoglaló címmel jelent meg, s e köré a kérdés köré csoportosítja tematikus cikkeket. Rendkívüli időszzerű és jelentős kérdést taglal áttekintő világgosszaggal Karl Rahner „Az Egyház együttes megvalósítása” című tanulmányában. A világiak papságának a zsinaton oly nagy súllyal felvetődő kérdéséről ír sajátos fekvésben, sok megszívlelendő gondolatot, ötletet adva. Izgalmas Németh József „Egy teljesebb emberi élet struktúrái” című tanulmánya is, melyben a szerző a mai ember istenkeresésének és Istenre találásának modelljét rajzolja föl.

Nemeshegyi Péter: Istentől Istenhez (Prugg Verlag Eisenstadt, 1976). Mi a hit? Mi a kegyelem? Mi a szeretet? — ezek köré a kulcsfontosságú kérdések köré épül e szeszélyes szerkezetű, mindvégig érdekes, sok új gondolatot tartalmazó könyv. Különösen hasznos a mindennapi lelkipásztori munkában tevékenykedőknek a „Kell-e hirdetni az örömhírt és hogyan?” című fejezet, a ritkaságok iránt érdeklődő olvasó pedig szinte lebilincselve ismerkedhet meg a japánok Szűz Mária kultuszával.

*

A **GONDOLAT KIADÓ** újdonságai közül említést érdemel **A szép emberi környezet** című díszes kiállítású, albumszerű kiadvány, amely **Pogány Frigyes** tudósi, oktatói és építészeti életpályájának reprezentatív összegezése. Munkája a modern embernek tárhoz, lakóhelyhez, architektúrához való viszonyát taglalja, a szépség és a funkció, a látvány és a célszerűség szempontjainak érvényesülését mutatja be az építészetben, a művi környezet kialakításában, számos esztétikai, művészettfilozófiai és szociográfiai problémát feszegetve. A könyvnek tetemes részét illusztrációk adják, köztük több templom külső és belső ábrázolása — jóllehet kevés a hazai vonatkozású anyag; és szívesen láttunk volna néhány magyar templomot is a kötetben —, mindenütt alapos magyarázattal, jegyzetanyaggal. A szerző gótika-elemzése külön telitalálat. Hiányoltuk azonban a gazdag szakirodalomból többek között Robert Maguire és Keith Murray alapvető művének, a *Modern churches of the world*-nek (1965), valamint *Reyner Banham Guide to Modern Architecture* (1962) című munkájának feldolgozását, amelyek nyilván újabb gondolatokkal egészítették volna ki Pogány Frigyes értő, tanulságos vizsgálódását.